

Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Електронна копія

К. А. Автухов, О. В. Ткачова, І. С. Яковець

**ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ
ОКРЕМИХ ПІДРОЗДІЛІВ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
СИСТЕМИ**

Навчальний посібник

За редакцією
А. Х. Степанюка

Харків
«Право»
2012

УДК 343.2
ББК 67.9(4УКР)308
А18

А18 **Автухов К. А.**
Особливості діяльності окремих підрозділів кримінально-виконавчої системи : навч. посіб. / К. А. Автухов, О. В. Ткачова, І. С. Яковець ; за ред. А. Х. Степанюка. – Х. : Право, 2012. – 152 с.

ISBN 978-966-458-

УДК 343.2
ББК 67.9(4УКР)308

ISBN 978-966-458-

© Автухов К. А., Ткачова О. В.,
Яковець І. С., 2012
© «Право», 2012

Зміст

Перелік умовних скорочень	6
Передмова	7
Розділ 1. Діяльність слідчих ізоляторів: призначення та основні функції	9
1.1. Призначення і завдання слідчих ізоляторів	9
1.2. Перелік осіб, які тримаються в слідчому ізоляторі	12
1.3. Вимоги ізоляції до розміщення осіб, взятих під варту, у камерах	13
1.4. Загальні вимоги щодо обладнання слідчих ізоляторів	14
Питання для самоконтролю	16
Розділ 2. Функціонування дільниці слідчого ізолятора на території виправної колонії	17
2.1. Створення дільниці на території виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами та середнього рівня безпеки	17
2.2. Підстави для прийняття і тримання у дільниці засуджених	19
2.3. Обладнання дільниць слідчого ізолятора	21
2.4. Організація нагляду за засудженими у дільниці слідчого ізолятора	22
Питання для самоконтролю	23
Розділ 3. Організація роботи в слідчому ізоляторі з розподілу і направлення осіб, засуджених до позбавлення волі	24
3.1. Порядок прийому засуджених і ув'язнених в СІЗО	24
3.2. Порядок проведення класифікації та розподілу засуджених до позбавлення волі із слідчих ізоляторів до установ виконання покарань	26
3.3. Здійснення контролю за своєчасним звільненням осіб з-під варту, порядок такого звільнення	27
3.4. Порядок інформування СІЗО про засуджених іноземців	32
Питання для самоконтролю	33
Розділ 4. Організація роботи з прийому, переведення і направлення осіб, засуджених до позбавлення волі	34
4.1. Порядок прийому засуджених до установ виконання покарань	34
4.2. Порядок переведення і направлення засуджених з однієї установи до іншої	39
4.3. Порядок інформування установами виконання покарань про засуджених іноземців. Порядок надання побачень з представниками консульських установ	40
Питання для самоконтролю	43

Розділ 5. Нагляд за особами, позбавленими волі, як один з основних засобів забезпечення режиму в установах виконання покарань	44
5.1. Поняття режиму в установах виконання покарань	44
5.2. Система засобів забезпечення дотримання засудженими вимог режиму відбування покарання	49
5.3. Нагляд у кримінально-виконавчих установах та його основні складові	58
5.4. Сили та засоби забезпечення нагляду за засудженими	62
5.5. Контроль за здійсненням нагляду	65
Питання для самоконтролю	67

Розділ 6. Порядок здійснення нагляду за засудженими в установах виконання покарань	68
6.1. Особливості здійснення нагляду за засудженими на окремих об'єктах установ виконання покарань. Основні обов'язки посадових осіб, що здійснюють такий нагляд	68
6.2. Специфіка нагляду за засудженими, схильними до вчинення правопорушень	82
6.3. Порядок проведення перевірок наявності засуджених	83
6.4. Особливості здійснення нагляду за засудженими у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, виправних центрах, а також дільницях соціальної реабілітації	85
6.5. Особливості здійснення нагляду за засудженими у виховних колоніях	88
6.6. Особливості здійснення нагляду за засудженими, які знаходяться на лікуванні у закладах Міністерства охорони здоров'я України	89
Питання для самоконтролю	92

Розділ 7. Дії під час виникнення надзвичайних ситуацій	93
7.1. Режим особливих умов в установах виконання покарань	93
7.2. Сили, що можуть бути застосовані у разі групових протиправних дій засуджених, захопленнь заручників, вчинення злочинів терористичної спрямованості тощо	95
7.3. Склад, екіпіровка та основні завдання групи швидкого реагування при установі виконання покарань	96
7.4. Дії особового складу чергової зміни, персоналу установи виконання покарань при виникненні групової непокорі або масових заворушень засуджених, ліквідації злочинів терористичної спрямованості та звільнення заручників, втечі засуджених	98
7.5. Правила поведінки осіб, яких захопили як заручників	102
7.6. Введення посиленого варіанта несення служби в установі виконання покарань, організація і проведення основних заходів операцій під умовними найменуваннями «Щит», «Заслон»	103
Питання для самоконтролю	106

Розділ 8. Охорона як засіб забезпечення ізоляції осіб, позбавлених волі.....	107
8.1. Сили і засоби забезпечення охорони виправної колонії.....	107
8.2. Завдання відділів охорони виправних колоній	109
8.3. Призначення і основне обладнання об'єктів установ виконання покарань, що знаходяться під безпосереднім наглядом відділів охорони.....	110
Питання для самоконтролю	115
Розділ 9. Порядок здійснення охорони кримінально-виконавчої установи ...	116
9.1. Варта, її призначення, завдання	116
9.2. Прийняття об'єктів виправної колонії під охорону.....	117
9.3. Порядок пропуску через контрольно-пропускний пункт людей	118
9.4. Порядок пропуску через контрольний майданчик (шлюз) автомобільного і залізничного транспорту.....	120
9.5. Правові підстави щодо застосування зброї та спеціальних засобів під час несення служби з охорони об'єктів кримінально-виконавчої системи	121
9.6. Застосування службових собак у виправних колоніях	126
9.7. Поняття та види конвоювання засуджених	129
Питання для самоконтролю	131
Розділ 10. Діяльність соціально-психологічної служби кримінально-виконавчої установи.....	132
10.1. Призначення і завдання відділу (групи) соціально-виховної та психологічної роботи	132
10.2. Основні методи первинного психолого-педагогічного вивчення особистості засудженого, визначення ступеня соціально-педагогічної занедбаності	134
10.3. Розподіл засуджених з дільниці карантину, діагностики та розподілу ...	136
10.4. Призначення і завдання ради колективу засуджених установи виконання покарань (відділення).....	138
10.5. Права та обов'язки начальника відділення соціально-психологічної служби	139
10.6. Документація начальника відділення соціально-психологічної служби, її призначення і ведення	142
10.7. Соціально-психологічний клімат відділення соціально-психологічної служби: поняття, методи вивчення та впливу.....	143
10.8. Особливості роботи старших вихователів у виховних колоніях.....	144
10.9. Порядок застосування заходів заохочення і стягнення.....	145
10.10. Порядок ведення обліку застосованих заходів заохочень і стягнень до засуджених	146
Питання для самоконтролю	147
Список використаних нормативних актів	148

Перелік умовних скорочень

ВТК України	– Виправно-трудоий кодекс України
Департамент	– Державний департамент України з питань виконання покарань
ДІЗО	– Дисциплінарний ізолятор
Дільниця КДіР	– Дільниця карантину, діагностики і розподілу
ДПтСУ	– Державна пенітенціарна служба України
ІТЗО	– Інженерно-технічні засоби охорони
КВК України	– Кримінально-виконавчий кодекс України
КВУ	– Кримінально-виконавчі установи
КК України	– Кримінальний кодекс України
КОЗП	– Книга обліку злочинів та пригод
КПК України	– Кримінальний процесуальний кодекс України
КПП	– Контрольно-пропускний пункт
КСС	– Контрольно-слідова смуга
МВС України	– Міністерство внутрішніх справ України
МЗС України	– Міністерство закордонних справ України
ОРД	– Оперативно-розшукова діяльність
Правила внутрішнього розпорядку	– Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань
ПКТ	– Приміщення камерного типу
СІЗО	– слідчий ізолятор ДПтС України
СПС	– Соціально-психологічна служба
УВП	– Установа виконання покарань
ЧПНУ	– черговий помічник начальника установи

■ Передмова

Реорганізація Державного департаменту України з питань виконання покарань у Державну пенітенціарну службу України, затвердження Президентом України 6 квітня 2011 року Положення про Державну пенітенціарну службу України відображає прагнення держави до постійного вдосконалення організації діяльності органів та установ виконання покарань. Неабияке значення у цьому складному і кропіткому процесі відіграє робота з кадрами кримінально-виконавчої служби, на що неодноразово звертали увагу як знані науковці, так і представники керівної ланки ДПтС. Поліпшення роботи з кадрами, вдосконалення їхньої професійної підготовки визнається основними пріоритетними напрямками державної політики і в численних програмних документах. Між тим, поряд з роботою з діючими співробітниками ДПтС України важливим моментом є підготовка нових кадрів, які б мали високий рівень як практичної, так і теоретичної підготовки при вступі на службу. Для посилення вирішення цього завдання і було розроблено дане видання.

Навчальний посібник відповідає вимогам методичних рекомендацій щодо структури, змісту та обсягу підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів. Він складається з 10 розділів, у яких всебічно розглядаються теоретичні та прикладні питання даного курсу.

Мета навчального курсу – отримання студентами додаткових спеціальних знань, умінь та фахових навичок, необхідних для проходження стажування в органах і установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, а в подальшому – служби у кримінально-виконавчій системі.

При вивченні спеціального курсу «Особливості діяльності окремих підрозділів кримінально-виконавчої системи» перед студентами стоять завдання засвоїти на лекціях основні положення даного курсу, і закріпити їх на практичних заняттях, базуючись на методичних матеріалах, законодавчих і підзаконних актах ДПтС.

При підготовці до занять студенти мають опрацювати відповідні розділи підручників і рекомендованої літератури, ознайомитися з Інструкціями та Положеннями ДПтС. У результаті вивчення цього курсу студенти повинні: **знати** загальні положення організації режиму і охорони в слідчих ізоляторах;

призначення та обладнання основних об'єктів слідчого ізолятора; порядок здійснення нагляду за засудженими на різних об'єктах установи виконання покарань; основні аспекти діяльності відділу охорони кримінально-виконавчої установи; дії персоналу установи виконання покарань при виникненні надзвичайних обставин; основні аспекти діяльності підрозділу по контролю за виконанням судових рішень установи виконання покарань; права і обов'язки осіб, узятих під варту, і засуджених, які тримаються в слідчих ізоляторах; основні аспекти діяльності соціально-психологічної служби установи виконання покарань; **уміти** правильно тлумачити норми кримінально-виконавчого законодавства у процесі роботи за юридичною спеціальністю; використовувати дані науки кримінально-виконавчого законодавства для підвищення професійних знань, основні положення для правомірного застосування спеціальних засобів і фізичних сил у складі чергової зміни, оперативної групи; впевнено діяти при виникненні в установі виконання покарань надзвичайних обставин; давати правомірну оцінку щодо застосування до засуджених заходів заохочення і стягнення; брати участь у виконанні заходів, пов'язаних із забезпеченням режиму і охорони в слідчому ізоляторі, вільно орієнтуватися в системі кримінально-виконавчого законодавства України, постійно ознайомлюватися з практикою застосування кримінально-виконавчого законодавства установами виконання покарань та перспективами його розвитку.

Посібник містить контрольні питання та завдання для самоконтролю, список нормативних актів та літератури, рекомендований для поглибленого вивчення курсу, та предметний покажчик.

Пропоноване видання сприятиме формуванню у читачів більш цілісної та глибокої системи знань у галузі практичної діяльності співробітників окремих підрозділів кримінально-виконавчої системи. Посібник розроблений для студентів факультету підготовки кадрів для Державної пенітенціарної служби України Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», для яких вивчення цього спеціального курсу є обов'язковим. Між тим цей посібник виявиться корисним і в процесі вивчення дисципліни «Кримінально-виконавче право України» студентам та викладачам вищих навчальних закладів, науковим і практичним працівникам, а також усім, хто цікавиться наукою кримінально-виконавчого права.

Розділ 1

Діяльність слідчих ізоляторів: призначення та основні функції

1.1. Призначення і завдання слідчих ізоляторів

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про попереднє ув'язнення» слідчі ізолятори є установами для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт. Метою попереднього ув'язнення є запобігання можливому ухиленню особи, взятої під варту, від слідства і суду, перешкоджання встановленню істини в кримінальній справі або заняттю злочинною діяльністю, а також забезпечення виконання вироку.

Звідси, основними завданнями СІЗО є: 1) виконання запобіжного заходу у виді взяття під варту; 2) виконання екстрадиційного арешту. Проте названим завдання цієї установи не вичерпуються.

Слідчі ізолятори функціонують з 1 січня 1964 року і були утворені шляхом реорганізації тюрем. Така реорганізація була проведена з метою дотримання законності стосовно осіб, взятих під варту, і забезпечення ізоляції, режиму, виправлення осіб, засуджених до позбавлення волі у виді тюремного ув'язнення. Станом на 1 грудня 2011 року в Україні функціонувало 33 СІЗО, в яких трималось 38 156 осіб.

Як визначено у ст. 6 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», СІЗО є складовою Державної кримінально-виконавчої служби України. І хоча згідно зі ст. 11 КВК України СІЗО не є ані органом, ані установою виконання покарань, він виступає суб'єктом виконання покарань відносно засуджених до позбавлення волі, які залишені в СІЗО для роботи з господарського обслуговування, а також осіб, вироки яких вступили в законну силу і вони залишені з різних причин для відбування покарання в СІЗО (приміром, до створення арештних домів чи секторів для тримання засуджених до довічного позбавлення волі значна кількість таких осіб відбувала покарання саме у СІЗО).

Правову базу діяльності СІЗО складають Конституція України, КК України, КПК України, КВК України, Закони України «Про попереднє ув'язнення», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» та інші закони України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, такі підзаконні нормативні акти, як Положення про Державну

пенітенціарну службу України, Правила тримання осіб, узятих під варту, і засуджених у слідчих ізоляторах та Правила поведінки в слідчих ізоляторах осіб, узятих під варту, і засуджених та інші нормативні акти.

Згідно з Правилами тримання осіб, узятих під варту, і засуджених у СІЗО щодо осіб, які тримаються в місці попереднього ув'язнення, адміністрація СІЗО повинна забезпечити: охорону і режим тримання взятих під варту осіб і виконання вироків, які набрали законної сили, ухвал та постанов суду; створення належних житлово-комунальних умов та матеріально-побутового забезпечення, медичного обслуговування і надання згідно зі встановленими нормами харчування; виконання передбачених нормами Закону України «Про попереднє ув'язнення» і КПК України розпоряджень слідчих та судових органів; виконання щодо засуджених вимог КВК України; етапування і екстрадиція засуджених і слідчо-заарештованих; можливість реалізації прав осіб, взятих під варту, встановлених Законом України «Про попереднє ув'язнення» та іншими нормативно-правовими актами.

За визначенням ДПтСУ, до завдань адміністрації СІЗО також відноситься: профілактика злочинності, запобігання вчиненню нових злочинів як особами, які тримаються у СІЗО, так і іншими громадянами; забезпечення правопорядку і законності, дотримання вимог законодавства та нормативно-правових актів щодо охорони, режиму, умов тримання осіб, узятих під варту, і засуджених, а також безпеки персоналу, посадових осіб та громадян, які перебувають на території СІЗО; здійснення безперервного контролю за станом оперативної обстановки у СІЗО, виявлення умов та причин, що сприяють її ускладненню, а також усунення наслідків надзвичайних подій; проведення оперативно-розшукової діяльності відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та нормативно-правових актів ДПтСУ; організація діяльності щодо розвитку та зміцнення матеріально-технічної бази та соціальної сфери СІЗО; правовий і соціальний захист персоналу слідчого ізолятора та членів його сімей; робота з кадрами, їх професійна підготовка; здійснення взаємодії з правоохоронними органами та громадськими організаціями у питаннях боротьби зі злочинністю.

СІЗО користуються правами юридичних осіб і мають печатки з зображенням Державного Герба України та найменуванням цієї установи. Вони організовуються і ліквідовуються наказами ДПтСУ, а направлення осіб, узятих під варту, до слідчих ізоляторів, що відкриваються заново, здійснюється у разі наявності необхідних житлово-побутових умов, як правило, після прийняття в експлуатацію усіх об'єктів спеціаль-

ною комісією, призначеною Головою ДПтСУ. Забороняється розміщення на території слідчих ізоляторів відділень стаціонарних судово-психіатричних експертиз органів охорони здоров'я, спецприймальників та ізоляторів тимчасового тримання міськрайорганів внутрішніх справ. Наповнення слідчих ізоляторів устанавлюється і змінюється ДПтСУ. При цьому фактична чисельність узятих під варту і засуджених осіб не може перевищувати наявну кількість індивідуальних спальних місць згідно з установленими чинним законодавством санітарними нормами.

Підставою для попереднього ув'язнення є вмотивоване рішення суду про обрання як запобіжного заходу взяття під варту або про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту, винесене відповідно до КК і КПК України та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом. Проте відомчі нормативні акти встановлюють дещо розширений перелік осіб, які можуть бути прийняті до СІЗО, передбачаючи, що підставою для приймання і тримання у СІЗО осіб, узятих під варту, і засуджених є: вмотивована постанова судді чи ухвала суду про обрання як запобіжного заходу взяття під варту, винесена відповідно до КК та КПК України; вирок суду, що не набрав законної сили, про засудження до позбавлення волі або направлення в дисциплінарний батальйон; вирок суду, що набрав законної сили, про засудження до позбавлення волі особи, яка не перебувала під вартою до набрання вирокком законної сили; постанова судді про скасування умовного засудження або відстрочки виконання вироку; ухвала (постанова) суду про поміщення особи, яка тримається під вартою, до психіатричної лікарні з посиленням або суворим наглядом; розпорядження ДПтСУ у випадках, коли йдеться про осіб, які: відповідно до законодавства України взяті під варту для їх подальшої екстрадиції; передані в Україну та раніше перебували під вартою на території іншої держави, у зв'язку з прийняттям кримінального переслідування від іноземної держави; тимчасово передані в Україну та раніше перебували під вартою на території іншої держави, у зв'язку з провадженням досудового (судового) слідства про злочини, учинені іншими особами; у випадках, передбачених законодавством України, перевозяться на території України транзитом для їх подальшої передачі правоохоронним органам іншої держави.

Документи, які є підставою для приймання в СІЗО, повинні бути завірені підписами посадових осіб і скріплені гербовою печаткою відповідної установи. У тих випадках, коли в СІЗО надходять витяги з вироків (ухвал, постанов) суду про взяття під варту, у них повинні

бути зазначені повні установчі дані осіб, щодо яких застосований цей запобіжний захід. Витяги завіряються підписом посадової особи, скріплюються гербовою печаткою і підлягають заміні не пізніше триденного строку копією вироку (ухвали, постанови).

1.2. Перелік осіб, які тримаються в слідчому ізоляторі

Згідно з діючим законодавством у СІЗО можуть триматися: особи, узяті під варту на підставі рішення суду; особи, які відповідно до законодавства України взяті під варту для їх подальшої екстрадиції; передані в Україну особи, які перебували під вартою на території іншої держави, у зв'язку з прийняттям кримінального переслідування від іноземної держави; тимчасово передані в Україну особи, які перебували під вартою на території іншої держави, у зв'язку з провадженням досудового (судового) слідства про злочини, учинені іншими особами; особи, які у випадках, передбачених законодавством України, перевозяться на території України транзитом для їх подальшої передачі правоохоронним органам іншої держави; засуджені до позбавлення волі на певний строк: 1) вироки щодо яких набрали законної сили – до направлення їх в установи виконання покарань; 2) залишені в установленому порядку в СІЗО для роботи з господарського обслуговування чи благоустрою; 3) залишені в СІЗО або переведені до нього з установ виконання покарань у зв'язку з провадженням слідчих дій у справах про злочини, учинені іншими особами, або у зв'язку з розглядом справи в суді; 4) переведені з установ виконання покарань у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності з іншої справи, якщо щодо них обрано запобіжний захід – узяття під варту; 5) особи, які у випадках, передбачених законодавством України, приймаються чи передаються до іншої держави для подальшого відбування покарання; 6) засуджені до довічного позбавлення волі; 7) засуджені до відбування покарання в дисциплінарному батальйоні – до направлення їх у дисциплінарний батальйон; 8) особи, яким відповідно до статей 94–96 КК України судом призначено примусові заходи медичного характеру або примусове лікування у спеціальних лікувальних закладах.

Окрему категорію складають засуджені до арешту, які згідно з Правилами внутрішнього розпорядку тимчасово, до створення арештних домів, відбувають покарання у слідчих ізоляторах за місцем засудження.

1.3. Вимоги ізоляції до розміщення осіб, взятих під варту, у камерах

Роздільному триманню в СІЗО різних категорій осіб надається велике значення, оскільки це є важливим як для забезпечення прав і свобод таких осіб, так і для їх безпеки, уникнення негативного психологічного та фізичного впливу, а також створення умов для неможливості впливу на хід досудового слідства або судового розгляду справи. Роздільне тримання певною мірою обумовлене й етичними міркуваннями. Осіб, взятих під варту, розміщують у камерах з додержанням таких вимог ізоляції: чоловіків – окремо від жінок; неповнолітніх – окремо від дорослих. У виняткових випадках, з метою запобігання порушенням режиму в камерах, де тримають неповнолітніх, допускається з санкції прокурора тримання не більше двох дорослих, які вперше притягаються до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, що не є тяжкими та особливо тяжкими; взятих під варту співробітників кадрового складу розвідувальних органів України – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою; осіб, яких уперше притягнуто до кримінальної відповідальності, – окремо від осіб, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності; осіб, які раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі, – окремо від осіб, які не перебували в місцях позбавлення волі; осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів, – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою; осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, – як правило, окремо від інших осіб, які перебувають під вартою; осіб, які раніше працювали в органах внутрішніх справ, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, служби безпеки, прокуратури, юстиції, Державній пенітенціарній службі України та в суді, – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою; засуджених – окремо від осіб, які перебувають під вартою; іноземних громадян і осіб без громадянства – як правило, окремо від інших осіб, які перебувають під вартою; осіб, підозрюваних або обвинувачуваних у вчиненні злочинів, відповідальність за які передбачена статтями 173–177, 200–235 КК України, – окремо від інших осіб, які перебувають під вартою.

Засуджених до довічного позбавлення волі тримають ізольовано від усіх інших осіб, які перебувають під вартою.

Обвинувачених або підозрюваних в одній і тій же справі за наявності розпорядження особи або органу, у провадженні яких знаходиться справа, тримають роздільно.

Засуджені, які тримаються в СІЗО у зв'язку з притягненням їх як підозрюваних або обвинувачених за іншими справами, тримаються разом з іншими підозрюваними й обвинуваченими з дотриманням наведених вимог ізоляції.

Засуджені, які прибули в СІЗО як свідки, тримаються разом з іншими засудженими відповідно до визначеного їм рівня безпеки установи виконання покарань.

У стаціонарах медичних частин слідчих ізоляторів особи, узяті під варту, і засуджені, які страждають на інфекційні та психічні захворювання, розміщуються окремо від інших хворих.

Перелічені вимоги щодо ізоляції повинні забезпечуватися при всіх переміщеннях осіб, узятих під варту, і засуджених (пересування коридорами і територією СІЗО, при проведенні прогулянок, санітарної обробки, соціально-психологічної роботи, на об'єктах праці). У необхідних випадках для усунення можливості вивчення особами, узятими під варту, системи охорони СІЗО та посилення ізоляції за розпорядженням начальника СІЗО на вікнах встановлюються додаткові технічні засоби виявлення.

Певні особливості має розміщення неповнолітніх. Так, неповнолітні особи розміщуються в окремих корпусах, секціях або поверхах з додержанням установлених чинним законодавством норм площі в камері на одну особу та вимог ізоляції, зазначених вище, та з урахуванням їх віку, фізичного розвитку і педагогічної занедбаності. Перебування неповнолітніх в одиночних камерах, за винятком поміщення до карцеру, не допускається.

З метою запобігання порушенням режиму в камерах, де тримають неповнолітніх, допускається з санкції прокурора тримання не більше двох дорослих, які вперше притягуються до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, що не є тяжкими та особливо тяжкими.

1.4. Загальні вимоги щодо обладнання слідчих ізоляторів

Структура СІЗО у більшості випадків є типовою. Відмінності зумовлені, як правило, територіальним положенням установи та іншими місцевими обставинами, а також кількістю утримуваних. Для розташування ув'язнених у СІЗО існують окремі корпуси або відділення для окремого тримання в них осіб жіночої та чоловічої статі; неповно-

літніх; транзитно-пересильних ув'язнених; осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі, арешту, а також осіб, що залишені відповідно до ст. 89 КВК України в СІЗО для роботи по господарському обслуговуванню.

Корпуси СІЗО, де безпосередньо тримають ув'язнених, складають так звану режимну зону, яка зв'язана з іншими дільницями установи через контрольні-перепускні пункти. Навколо всього периметру СІЗО оточено спеціальним огороженням і технічними засобами охорони.

У корпусах і відділеннях СІЗО є приміщення, які забезпечують їх нормальне функціонування. До них насамперед слід віднести приміщення, в яких безпосередньо тримають ув'язнених. Ці приміщення відповідно до ст. 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення» називаються камерами. Камеру СІЗО можна визначити як ізольоване приміщення, яке замикається, у якому ув'язнених безпосередньо тримають під час виконання цього запобіжного заходу. У камері ув'язнені проводять більшу частину часу, саме тому для них камера є тимчасовим жилим приміщенням. Зважаючи на це, особливого значення набуває чітка правова регламентація вимог до цих приміщень.

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення» і діючих відомчих актів ДПтСУ камери СІЗО повинні бути сухими, вентиляльованими, з природним та електричним освітленням. Норма площі в камері для одного ув'язненого не може бути меншою ніж 2,5 квадратних метри, а для вагітних жінок, а також жінок, що мають при собі дитину, – 4,5 квадратних метри.

Камери обладнують одноярусними або двоярусними металевими ліжками вагонного типу із забезпеченням кожного ув'язненого спальним місцем. У всіх камерах встановлюють столи для приймання їжі, заняття та настільних ігор, лавки по довжині столу і тумбочки для особистих речей, зберігання яких не заборонене. У зимовий час у камерах слід підтримувати температуру, не нижчу 18 °С.

Усі службові приміщення СІЗО (за винятком карцерів) електрифікують та радіофікують через місцевий радіовузол. Крім того, відповідно до ст. 9 Закону України «Про попереднє ув'язнення», в камерах можуть бути встановлені телевізори, що їх ув'язнені отримали від родичів та інших осіб.

СІЗО – це установи, де одночасно тримають велику кількість людей. Саме тому, крім камер, кожний СІЗО має цілий комплекс допоміжних приміщень і служб, які забезпечують нормальну життєдіяльність цих закладів. До них насамперед слід віднести: приміщення для

виконання слідчих дій; приміщення для побачень тощо. Обладнання цих та інших приміщень суворо регламентоване відомчими інструкціями.

Крім приміщень для так званих «внутрішніх служб», СІЗО мають склади, призначені для зберігання речей, які вилучені в ув'язнених, лазню або душові кімнати з дезінфекційними камерами, пральні, перукарні, майстерні з ремонту взуття та одягу, а також двори для прогулянок. Двори для прогулянок являють собою огорожений з усіх боків простір, де одночасно може знаходитися 20–25 чоловік, з розрахунку 2,5–3 кв. м площі двору для прогулянок на кожного ув'язненого. Двори для прогулянок обладнуються лавками для сидіння і простими знаряддями для заняття фізичними вправами. Крім вказаних приміщень і служб, СІЗО можуть мати приміщення для перегляду кінофільмів і телепередач (для неповнолітніх), басейни, спортивні майданчики тощо.

У СІЗО можуть також створюватися навчально-виробничі майстерні, де ув'язнені, за їх бажанням, виконують роботу, яка підлягає оплаті.

Для здійснення медичного обслуговування ув'язнених, забезпечення санітарного нагляду і проведення протиепідемічних, оздоровчих і медико-просвітніх заходів, у слідчих ізоляторах створюють медичні частини. Залежно від місцевих умов можуть також створюватися амбулаторії та стаціонари. У найбільших СІЗО створюють лікарні, медичні ізолятори, аптеки та зубопротезні лабораторії.

Питання для самоконтролю

1. Визначте правову базу діяльності СІЗО.
2. Назвіть основні завдання слідчих ізоляторів.
3. Вкажіть категорії засуджених, відносно яких СІЗО виступає суб'єктом виконання покарання.
4. Розкрийте структурну будову СІЗО.
5. Які вимоги з роздільного тримання взятих під варту Ви знаєте?
6. Які документи можуть бути підставою для попереднього ув'язнення особи, яким вимогам вони мають відповідати?

Розділ 2

Функціонування дільниці слідчого ізолятора на території виправної колонії

2.1. Створення дільниці на території виправної колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами та середнього рівня безпеки

Як визначено у КВК України, засуджені до позбавлення волі повинні направлятися до установ виконання покарань не пізніше 10-денного строку з дня набрання вироком суду чинності. Нині, у зв'язку з переповненням СІЗО, засуджені направляються раніше цього строку до установ виконання покарань, при яких створені дільниці СІЗО.

Згідно з Положенням про дільницю слідчого ізолятора на території виправної колонії, затвердженим наказом Департаменту від 30.12.2003 р. № 280 (із змінами), на територіях низки виправних колоній і раніше існували спеціальні дільниці тимчасових СІЗО, в яких утримувалися особи, у відношенні яких ще не був затверджений обвинувальний вирок суду. Втім, навіть існування цих дільниць не дозволяло вирішити питання перенаповнення СІЗО в повній мірі. З метою забезпечення належних умов тримання осіб, узятих під варту, у слідчих ізоляторах, надання їм спеціалізованої медичної допомоги, керівництво Департаменту видало наказ № 160 від 12.05.2010 р., яким було розширено Перелік виправних колоній, на територіях яких організуються дільниці СІЗО. Також окремим дорученням Голови ДПтСУ від 27.07.2010 р. № 202 було затверджено Робочі заходи щодо розвантаження слідчих ізоляторів та покращення умов тримання ув'язнених.

Дільниця слідчого ізолятора на території виправної колонії мінімального із загальними умовами тримання та середнього рівнів безпеки, спеціалізованої туберкульозної лікарні організовується і ліквідується наказом ДПтСУ за поданням територіального органу управління ДПтСУ. Тобто рішення про кількість дільниць приймається відповідно до потреб кожної області самостійно.

У дільниці тримаються особи, взяті під варту, та засуджені до покарання у виді позбавлення волі на певний строк, вироки щодо яких не набрали законної сили. У дільниці на території спеціалізованої туберкульозної лікарні тримаються відповідні особи, які хворіють на туберкульоз.

Правовою основою діяльності дільниці є КПК України, Закон України «Про попереднє ув'язнення», нормативно-правові акти Департаменту, а також Положення про дільницю слідчого ізолятора на території виправної колонії, затверджене наказом ДПтСУ від 30.12.2003 р. № 280 (zareєстроване в Міністерстві юстиції України 17 січня 2004 р. за № 65/8664).

Дільниця є структурним підрозділом виправної колонії, створюється на базі капітально побудованих приміщень для тримання осіб, взятих під варту, та засуджених і розташовується в окремому ізольованому локальному секторі установи. Дільниця на території спеціалізованої туберкульозної лікарні створюється на базі капітально побудованих приміщень. Камери для тримання таких осіб створюються у вигляді напівбоксів.

Дільниця не має прав юридичної особи. Бухгалтерські та фінансові операції з її обслуговування проводяться відповідними службами виправної колонії. Начальник виправної колонії та його заступники несуть персональну відповідальність за додержання законодавства, умови і режим тримання осіб, взятих під варту, та засуджених у дільниці. Начальник дільниці призначається наказом територіального органу управління ДПтСУ і підпорядковується начальнику виправної колонії та його заступникам. Начальник дільниці на території спеціалізованої туберкульозної лікарні призначається наказом територіального органу управління ДПтСУ і підпорядковується начальнику виправної колонії, а з питань медико-санітарного забезпечення – начальнику лікарні.

Режим у дільниці, тобто порядок і умови тримання осіб, взятих під варту, та засуджених та нагляду за ними з метою забезпечення попереднього ув'язнення, встановлюється Законом України «Про попереднє ув'язнення» та нормативно-правовими актами ДПтСУ. У дільниці особи, взяті під варту, та засуджені тримаються у звичайних кімнатах (секціях) в умовах суворої ізоляції. Особи, взяті під варту, та засуджені не мають права виходу з кімнат (секцій), крім випадків, передбачених Законом України «Про попереднє ув'язнення» та розпорядком дня. Також забороняється перебування у дільниці інших осіб, які трима-

ються у виправній колонії, а також представників адміністрації, які не мають прямого стосунку до її функціонування.

У дільниці організується суворо регламентований розпорядок дня, який затверджується наказом начальника виправної колонії і оголошується особам, взятим під варту, та засудженим і персоналу установи. Перевірки наявності осіб, взятих під варту, та засуджених у дільниці здійснюються щоденно зранку та ввечері. Проведення перевірок у межах дільниці покладається на чергову зміну виправної колонії та призначених для цього відповідальних посадових осіб.

При виведенні осіб, взятих під варту, та засуджених за межі дільниці для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби або з інших передбачених розпорядком дня причин адміністрація виправної колонії забезпечує їх ізоляцію від осіб, які відбувають покарання в цій установі. Виведення хворих на активну форму туберкульозу за межі дільниці для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби або з інших передбачених розпорядком дня причин здійснюється з дотриманням протиепідемічного режиму.

До осіб, взятих під варту, та засуджених, які тримаються у дільниці, адміністрація колонії може застосовувати заходи заохочення і стягнення, передбачені Законом України «Про попереднє ув'язнення». При цьому особи, взяті під варту, та засуджені, до яких застосовано стягнення у виді поміщення до карцеру, відбувають його у дисциплінарному ізоляторі, де тримаються по одному. Адміністрація колонії також має право застосовувати до осіб, взятих під варту, та засуджених заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю у випадках і порядку, передбачених Законом України «Про попереднє ув'язнення».

2.2. Підстави для прийняття і тримання у дільниці засуджених

Порядок і умови тримання осіб, взятих під варту, та засуджених у дільниці визначаються Законом України «Про попереднє ув'язнення», нормативно-правовими актами ДПтСУ, а також Положенням про дільницю слідчого ізолятора на території виправної колонії. Особи, взяті під варту, та засуджені направляються до дільниць за нарядами територіальних органів управління ДПтСУ за місцем їх розташування на

підставі вмотивованих рішень комісії з розподілу, які долучаються до їх особових справ.

Підставою для приймання і тримання у дільниці осіб, узятих під варту, та засуджених є вмотивоване рішення суду про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту або ухвалений судом вирок про засудження до покарання у виді позбавлення волі на певний строк, який не набрав законної сили, та мотивоване рішення комісії з розподілу. Підставою для приймання і тримання у дільниці на території спеціалізованої туберкульозної лікарні хворих на активну форму туберкульозу є встановлення діагнозу активного туберкульозу легень та мотивоване рішення комісії з розподілу.

Не підлягають направленню до дільниці неповнолітні, жінки з вагітністю понад чотири місяці, жінки, які мають при собі дітей віком до трьох років, особи, які страждають психічними, тяжкими соматичними захворюваннями, інваліди I групи. Також до однієї дільниці не можуть бути направлені особи, взяті під варту, та засуджені за одним вирокком суду.

У разі направлення особи, взятої під варту, та засудженого до дільниці про це негайно, в установленому порядку, інформується особа чи орган, у провадженні яких перебуває справа, а також родичі особи, взятої під варту, та засудженого. Для узагальнення інформації стосовно осіб, взятих під варту, та засуджених, які трималися у СІЗО і направлені до дільниці, а також про зміни в судових рішеннях щодо них адміністрація виправної колонії повідомляє цю установу. При вибутті до дільниці особа, взята під варту, та засуджена знімається з обліку в СІЗО.

Порядок приймання, обліку, звернення судових рішень до виконання, контролю за строками тримання, направлення для участі в судових засіданнях, звільнення осіб, взятих під варту, та засуджених організовується у відповідності до вимог законодавства та Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08.06.2012 р. № 847/5.

Дільниці СІЗО ведуть облік засуджених (осіб, взятих під варту):

- персональний: за особовою справою засудженого (особи, взятої під варту); за алфавітною карткою форми 1;
- кількісний: за добовими відомостями обліку доставлених осіб.

Облікові картки та алфавітні картки форми 1 заповнюються на підставі документів особових справ засуджених (осіб, взятих під варту), які прибули до установи (СІЗО). З цих карток складається картотека в алфавітному порядку. Облікові картки та алфавітні картки форми 1 засуджених (осіб, взятих під варту), знятих з обліку, з картотеки вилучаються. На них робиться відмітка про підставу для зняття засудженого (особи, взятої під варту) з обліку. З цих карток складається архівна картотека в алфавітному порядку.

2.3. Обладнання дільниць слідчого ізолятора

Кімнати (секції) дільниці обладнуються дверима, які з внутрішнього боку оббиваються листовою сталлю, укріплюються металевими кутниками по всьому периметру і відкриваються у бік коридору. Двері секцій у центрі обладнуються спеціально захищеним отвором для нагляду за особами, взятими під варту, та засудженими, а також механічним замком. У разі необхідності стіни з боку коридору можуть обладнуватися вікнами для здійснення нагляду. Усі вікна дільниці обладнуються металевими звареними ґратами. Вікна повинні обладнуватися таким чином, щоб особи, які тримаються у дільниці, могли читати і працювати при природному освітленні, а також сконструйовані так, щоб забезпечити доступ свіжого повітря незалежно від того, чи є штучна система вентиляції. Штучне освітлення повинно бути достатнім для того, щоб забезпечити можливість читати і працювати без шкоди для зору.

Кімнати (секції) дільниці забезпечуються інвентарем та іншими предметами за нормами, визначеними нормативно-правовими актами ДПтСУ для таких приміщень виправних колоній відповідного рівня безпеки. У кожній кімнаті (секції) обладнується санітарний вузол з туалетом і умивальником, які повинні бути відгороджені з дотриманням санітарно-гігієнічних норм. У приміщенні дільниці, крім спальних кімнат, обладнуються кабінет начальника дільниці, службове приміщення представника чергової зміни, кімната культурно-масової роботи, гардероб, сушильні для одягу і взуття, приміщення для зберігання продуктів харчування з холодильниками, інші необхідні побутові приміщення.

Територія дільниці відгороджується парканом суцільного заповнення і посилюється відповідними інженерними засобами, що унеможливають його вільне подолання. Вхідні двері локального сектору та дільниці обладнуються механічним замком і блокуються сигналізацією з виводом на пульт чергової частини виправної колонії.

2.4. Організація нагляду за засудженими у дільниці слідчого ізолятора

Нагляд у дільницях СІЗО – це система заходів, спрямованих на забезпечення виконання запобіжного заходу у виді взяття під варту шляхом цілодобового постійного контролю за поведінкою утримуваних у місцях їх розміщення, попередження та припинення з їх боку протиправних дій, забезпечення вимог ізоляції засуджених й узятих під варту, а також безпеки персоналу.

Організація нагляду за особами, взятими під варту, та засудженими у дільниці включає:

а) контроль за поведінкою осіб, взятих під варту, та засуджених у місцях їхнього перебування, перевірку їх наявності, обмеження їх доступу на територію та в приміщення виправної колонії, де тримаються інші особи;

б) забезпечення виконання особами, взятими під варту, та засудженими вимог Закону України «Про попереднє ув'язнення» та дотримання ними встановленого порядку й умов тримання у дільниці;

в) попередження та профілактику порушень режиму тримання з боку осіб, взятих під варту, та засуджених, недопущення вчинення ними втеч та інших злочинів;

г) проведення обшуків з метою перекриття каналів надходження до осіб, взятих під варту, та засуджених заборонених предметів, забезпечення ізоляції осіб, які допустили порушення встановлених порядку та умов тримання, а також визначених правил поведінки.

Нагляд за особами, взятими під варту, та засудженими у дільниці здійснюється спеціально призначеними молодшими інспекторами чергової зміни виправної колонії, а також особами, які несуть службу у складі оперативних груп і закріплені за цією дільницею. На молодших інспекторів у повному обсязі поширюються права та обов'язки, визначені нормативно-правовими актами ДПтСУ, що регламентують організацію нагляду в установах виконання покарань. У своїй діяльності під час несення служби вони підпорядковуються ЧПНУ та його заступнику.

Для забезпечення нагляду, ЧПНУ, крім загальних обов'язків, зобов'язаний:

а) перед заступанням на службу перевіряти кількість осіб, взятих під варту, та засуджених, у тому числі тих, які перебувають за межами дільниці, а також на стаціонарному лікуванні;

б) не допускати самовільного виходу осіб, взятих під варту, та засуджених за межі дільниці;

в) контролювати вибуття та повернення осіб, взятих під варту, та засуджених до дільниці.

При цьому нагляд за особами, які тримаються у дільниці, здійснюється з урахуванням особливостей організації несення служби у дільницях посиленого контролю виправних колоній. У період несення служби з нагляду за особами, взятими під варту, та засудженими у дільниці молодший інспектор перебуває у коридорі. Контроль за наявністю та поведінкою осіб, взятих під варту, та засуджених, які тримаються в кімнатах (секціях), здійснюється шляхом постійного спостереження через відповідні оглядові вікна. У разі необхідності на території дільниці можуть застосовуватися технічні засоби нагляду. Двері дільниці та кімнат (секцій) відчиняються тільки в присутності ЧПНУ або його заступника.

Прогулянки осіб, взятих під варту, та засуджених, які тримаються у дільниці, проводяться на спеціально обладнаних майданчиках, розташованих на території дільниці, за участю не менше двох молодших інспекторів або спеціально призначених працівників установи під керівництвом ЧПНУ або його заступника. Перед та після проведення прогулянок особи, взяті під варту, та засуджені піддаються неповному обшуку.

Прогулянки осіб, узятих під варту, та засуджених, які потребують спеціалізованої медичної допомоги, проводяться на спеціально обладнаних майданчиках, розташованих на території спеціалізованої туберкульозної лікарні, за потоками. Прогулянки осіб, які виділяють мікобактерії активного туберкульозу, проводяться в останню чергу з подальшою дезінфекцією прогулянкового дворика.

Молодшим інспекторам та задіяним до нагляду членам оперативної групи забороняється відлучатися з території дільниці, відчиняти двері житлових кімнат (секцій), без дозволу ЧПНУ переводити осіб, взятих під варту, та засуджених з однієї кімнати (секції) в іншу, передавати ключі від них іншим посадовим особам (за винятком ЧПНУ та його заступника), входити до кімнат (секцій) з ключами.

Питання для самоконтролю

1. Визначте правову базу діяльності дільниць СІЗО на території виправної колонії.
2. Назвіть підстави для прийняття і тримання у дільниці засуджених.
3. Укажіть, які види обліку ведуться у дільниці.
4. Розкрийте основні вимоги до обладнання дільниць слідчого ізолятора.
5. Що включає організація нагляду за особами, взятими під варту, та засудженими у дільниці слідчого ізолятора?

Розділ 3

Організація роботи в слідчому ізоляторі з розподілу і направлення осіб, засуджених до позбавлення волі

3.1. Порядок прийому засуджених і ув'язнених у СІЗО

Приймання від конвою осіб, узятих під варту, і засуджених здійснюється черговим помічником начальника СІЗО або заступником чергового помічника начальника СІЗО. Ув'язнені, які приймаються, повинні бути одягнені відповідно до сезону. При цьому зазначені працівники зобов'язані перевірити наявність підстав для тримання в СІЗО кожної доставленої особи, здійснюють її опитування і відповіді звіряють з даними, зазначеними в особовій справі. Прийняті від конвою особи на період оформлення на них облікових документів розміщуються з додержанням вимог ізоляції на строк не більше двох годин у кабінах збірного відділення, де є місця для сидіння, а також освітлення та вентиляція. Хворі в кабіну не поміщуються, а розміщуються в камерах збірного відділення з додержанням вимог ізоляції. При потребі їм надається відповідна медична допомога.

Доставлені в СІЗО особи підлягають обшуку, дактилоскопуються і фотографуються, а їхні речі – оглядаються. Їм забороняється мати при собі гроші, а також цінні речі, предмети та папери. Вилучені в них гроші та цінності (за винятком прихованих або одержаних шляхом обману) зараховуються на особові рахунки, а цінні речі, предмети та папери в установленому порядку здаються на зберігання, про що у трьох примірниках складається акт. При цьому перший примірник видається особі, другий – передається в бухгалтерію слідчого ізолятора, а третій – додається до особової справи. Будь-які виправлення в таких актах не дозволяються. У прийнятих в СІЗО осіб залишаються тільки ті предмети, речі та продукти харчування, які їм дозволяється мати при собі і зберігати в камерах.

Виявлені в осіб, узятих під варту, при надходженні до СІЗО речі та предмети, заборонені для користування, вилучаються для зберігання або знищуються за згодою ув'язненого. Знищення предметів та зіпсованих продуктів харчування оформляється відповідним актом.

Прізвище кожної особи, яка прибула у СІЗО, вноситься в добову відомість обліку доставлених осіб, що складається черговим на кожну добу і здається до підрозділу для формування їх у хронологічному порядку в окрему справу. Черговий номер за порядком у добовій відомості обліку доставлених осіб, за яким зареєстровано прізвище особи, доставленої в СІЗО, є також номером її особової справи. Якщо особа доставлена в СІЗО з особовою справою, то в цій справі та в інших документах зазначається той номер, за яким проведена реєстрація особи в даному СІЗО.

Без зазначення порядкового номера записуються особи, які раніше переводилися з даного СІЗО з особовими справами в інші місця попереднього ув'язнення, установи, суди або передавались у розпорядження слідчих органів, розташованих в інших містах, зняті з обліку в даному СІЗО, але потім повернені назад, та особи, які тимчасово переведені в даний СІЗО. Не зазначаються порядкові номери при реєстрації осіб, які переміщуються під вартою (конвоюються) через даний СІЗО. У таких випадках у добових відомостях обліку доставлених осіб замість порядкових номерів пишуться слова «прямує транзитом».

Прийняті в СІЗО особи в день їх прибуття проходять медичний огляд і санітарну обробку. Результати медичного огляду заносяться до медичної карти. Після санітарної обробки дорослі особи розміщуються черговим у камерах за узгодженням з оперативним відділом, неповнолітні – з оперативним відділом та відділом соціально-психологічної роботи, хворі – за вказівкою медичної частини. Особи, які не пройшли санітарної обробки й медичного огляду, тимчасово розміщуються в камерах збірного відділення з дотриманням вимог ізоляції. Медичний огляд, санобробка і розміщення цих осіб у камерах режимного корпусу проводяться наступного дня.

Особи, узяті під варту, і засуджені розміщуються в камерах відповідно до вимог ізоляції. Для цього начальником слідчого ізолятора затверджується план покамерного розміщення. Особи, узяті під варту, і засуджені тримаються в зачинених на замки маломісних та загальних камерах. У виняткових випадках, з метою збереження слідчої таємниці, захисту ув'язнених від можливих посягань на їх життя чи запобігання вчиненню ними нового злочину, або за наявності на те медичних підстав за мотивованою постановою особи, установи, в провадженні яких знаходиться справа, чи начальника установи для попереднього ув'язнення, санкціонованою прокурором, їх можуть тримати в одиночних камерах. Застосування цього заходу до неповнолітніх не допускається, а в разі виникнення загрози їх життю вони переводяться до іншої маломісної або загальної камери.

3.2. Порядок проведення класифікації та розподілу засуджених до позбавлення волі із слідчих ізоляторів до установ виконання покарань

У статті 86 КВК України закріплено, що вид колонії, в якій засуджені до позбавлення волі відбувають покарання, визначається ДПтСУ, а не судом, як це було раніше. З 2001 р. ця процедура здійснюється регіональними комісіями з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі (далі – Регіональна комісія), що утворюються в територіальних органах управління ДПтСУ, та Апеляційною комісією з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі (далі – Апеляційна комісія), що утворюється безпосередньо в ДПтСУ.

Порядок діяльності названих комісій регламентований Інструкцією про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08.02.2012 р. № 222/5. Цим же наказом затверджені й Положення про Регіональну комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, та Положення про Апеляційну комісію Державної пенітенціарної служби України з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі.

Розподіл і направлення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, із СІЗО до установ виконання покарань здійснюється Регіональними комісіями безпосередньо у СІЗО.

Підставою для визначення колонії з необхідним рівнем безпеки, де засуджені до позбавлення волі будуть відбувати покарання, є вирок суду та інші матеріали, які характеризують засудженого. Розподіл та направлення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, до установ виконання покарань здійснюється на підставі статей 12, 64, 65 КК України та статей 11, 18, 19, 86, 87, 92, 93, 101, 138, 140, 147 КВК України, за відповідними індивідуальними чи персональними нарядами.

Неправомірне, з точки зору громадянина, рішення Регіональної комісії може бути оскаржене до Апеляційної комісії, одним із завдань

якої є розгляд заяв і скарг засуджених осіб, їх захисників, законних представників, батьків, близьких родичів та інших громадян з питань розподілу та направлення засуджених до позбавлення волі.

Процес розподілу засуджених до установ виконання покарань фактично складається з двох взаємопов'язаних етапів: на першому з них здійснюється обрання виду установи, на другому – визначення конкретної установи виконання покарань, розташованої на території тієї чи іншої адміністративно-територіальної одиниці.

На сьогодні кримінально-виконавча система України є нездатною створити в усіх областях колонії всіх видів, що не дозволяє розмістити засуджених поряд із місцем проживання їх рідних. Однак з метою підтримання родинних зв'язків особи, які до засудження постійно проживали за межами регіону, де вони вчинили злочин, або мають постійні соціальні зв'язки з близькими родичами (матір'ю, батьком, чоловіком, дружиною, дітьми, рідними братами і сестрами, онуками, дідом і бабою, усиновителями, усиновленими) за межами цього регіону, направляються за нарядами ДПтСУ, як правило, ближче до місця проживання рідних (а в разі відсутності на території області установи даного виду – до так званих «міжобласних» колоній, тобто таких, за якими закріплені декілька сусідніх областей).

3.3. Здійснення контролю за своєчасним звільненням осіб з-під варти, порядок такого звільнення

Підстави та порядок звільнення осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, викладені у ст. 20 Закону України «Про попередні ув'язнення». Підставами для звільнення з-під варти є: скасування запобіжного заходу; зміна запобіжного заходу; закінчення передбаченого законом строку тримання під вартою як запобіжного заходу, якщо цей строк не продовжено в установленому законом порядку; закінчення максимального строку тимчасового або екстрадиційного арешту, передбаченого КПК України; припинення тимчасового або екстрадиційного арешту; звільнення особи з-під екстрадиційного арешту судом.

Контроль за дотриманням строків звільнення покладається на керівника СІЗО.

Звільнення осіб з-під варти в разі скасування або зміни цього запобіжного заходу провадить начальник установи попереднього ув'язнення на підставі постанови органу дізнання або слідчого, які провадять досудове розслідування у справі, прокурора, судді, вироку чи ухвали суду. Начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити з-під варти обвинуваченого, стосовно якого на день закінчення строку тримання під вартою, передбаченого ст. 156 КПК України, не надійшла постанова судді про продовження такого строку. При цьому він надсилає повідомлення особі чи органу, у провадженні яких перебуває справа, та відповідному прокурору, який здійснює нагляд за розслідуванням.

Начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити особу з-під варти у разі закінчення максимального строку тимчасового арешту, передбаченого частиною першою ст. 462 КПК України, повідомивши про це прокурора та суд, що прийняв рішення про застосування тимчасового арешту. За п'ять днів до закінчення максимального строку тимчасового арешту начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний надіслати прокурору та суду, що прийняв рішення про застосування тимчасового арешту, повідомлення про день його закінчення.

Начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити особу з-під варти в разі закінчення максимального строку екстрадиційного арешту, передбаченого ст. 463 КПК України, повідомивши про це прокурора області або його заступника, а також суд, що прийняв рішення про застосування екстрадиційного арешту. За десять днів до закінчення максимального строку екстрадиційного арешту начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний надіслати прокурору області або його заступнику, а також суду, який прийняв рішення про застосування екстрадиційного арешту, повідомлення про день його закінчення. Звільнення особи з-під варти в разі припинення тимчасового чи екстрадиційного арешту провадить начальник установи попереднього ув'язнення на підставі постанови прокурора області або його заступника відповідно до ст. 464 КПК України.

Постанова, вирок або ухвала про звільнення особи, взятої під варту, підлягає виконанню негайно після їх надходження до місця попереднього ув'язнення. Особи, яких звільняють з-під варти, забезпечуються адміністрацією місця попереднього ув'язнення безплатним проїздом до місця проживання. У необхідних випадках їм видаються грошова допомога і одяг.

З метою недопущення порушень кримінально-процесуального законодавства під час затримання осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, обранні щодо них запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та додержання встановлених законом строків тримання обвинувачених (підозрюваних) під вартою під час досудового слідства, 23.04.2001 р. Департаментом та МВС України було підписано спільний наказ № 300/73 (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30 серпня 2001 р. за № 761/5952) «Про заходи щодо дотримання законності при затриманні осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, обранні щодо них запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та додержанні встановлених законом строків затримання і тримання під вартою під час досудового слідства». Цим наказом персональна відповідальність за стан дотримання слідчими органів внутрішніх справ законності при затриманні осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, обранні щодо них запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та додержання встановлених законом строків затримання і тримання обвинувачених під вартою під час досудового слідства покладається на заступників начальників ГУМВС України в Автономній Республіці Крим, місті Києві та Київській області, УМВС України в областях, місті Севастополі та на залізницях – начальників слідчих управлінь (відділів).

Водночас заступникам начальників ГУМВС, УМВС, УМВСТ України – начальникам слідчих управлінь (відділів) наказано:

– ужити заходів до недопущення порушень законності слідчими при затриманні підозрюваних осіб, обранні щодо них запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та додержання строків затримання і тримання обвинувачених під вартою;

– щомісяця перевіряти списки осіб, звільнених з ізоляторів тимчасового тримання, проводити звірки цих даних з матеріалами кримінальних справ, вивчати питання обґрунтованості затримань та контролювати рух цих справ;

– щомісяця проводити звірки з даними слідчих ізоляторів щодо: а) обґрунтованості тримання обвинувачених під вартою; б) кількості звільнених з-під варти осіб у зв'язку із закінченням строку тримання під вартою, зміною або скасуванням запобіжного заходу, у тому числі у зв'язку з виправданням заарештованої особи або закриттям щодо неї кримінальної справи за реабілітаційними підставами; в) строків тримання заарештованих понад два місяці; г) надходження повідомлень до адміністрацій СІЗО про оголошення обвинуваченому про закінчення

досудового слідства і пред'явлення йому для ознайомлення матеріалів кримінальної справи, продовження строків тримання заарештованих під вартою, перерахування їх за прокурором або іншими органами;

– організувати в усіх без винятку слідчих підрозділах регулярні перевірки (не рідше ніж один раз на квартал) стану дотримання законності при затриманнях, арештах, додержання встановлених законом строків тримання під вартою обвинувачених (підозрюваних) та розв'язання скарг про порушення законності під час затримання та тримання осіб під вартою. За результатами перевірок щокварталу аналізувати стан цієї роботи в підпорядкованих слідчих підрозділах. Результати цих аналізів обговорювати на колегіях та оперативних нарадах, вживати конкретних заходів до усунення виявлених недоліків, належним чином реагувати відносно тих керівників, які не забезпечили дотримання законності під час досудового слідства у кримінальних справах;

– щокварталу разом із звітністю про роботу органів слідства та дізнання надсилати до Головного слідчого управління МВС України копії документів про стан додержання законності при затриманнях та арештах осіб, їх триманні під вартою та забезпечення права цих осіб на захист;

– протягом 10 діб з дня виявлення порушення законності проводити службові розслідування за кожним фактом: неповідомлення або несвоечасного повідомлення затриманого чи заарештованого про мотиви його арешту чи затримання; нероз'яснення затриманому, заарештованому права про можливість з моменту затримання, обрання запобіжного заходу захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника або ненадання йому можливості скористатись таким правом; неповідомлення про затримання особи його близьких родичів; звільнення осіб з ізоляторів тимчасового тримання у зв'язку з непідтвердженням підозри або скінченням строку затримання; порушення вимог законодавства України, що регламентує строки тримання обвинувачених під вартою; винесення виправдувальних вироків та закриття кримінальних справ відносно осіб, які утримувались під вартою.

Подібні обов'язки покладаються названим наказом й на начальників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ, начальників ізоляторів тимчасового тримання ГУМВС, УМВС України та інших посадових осіб.

У свою чергу, начальники СІЗО зобов'язані:

– у разі ненадходження до місця попереднього ув'язнення не пізніше як за сім діб до закінчення строку тримання під вартою заарештованої

особи письмового повідомлення слідчого про оголошення обвинуваченому про закінчення досудового слідства і про пред'явлення йому для ознайомлення матеріалів кримінальної справи або повідомлення про направлення кримінальної справи прокурору для затвердження обвинувального висновку і переведення обвинуваченого з подальшим триманням під вартою у відання прокурора, або підписаного начальником слідчого підрозділу письмового повідомлення про продовження строків тримання під вартою письмово повідомляти про це слідчого, у провадженні якого перебуває справа, прокурора, який здійснює нагляд за її провадженням та додержанням кримінально-виконавчого законодавства, а також керівників слідчих управлінь (відділів) ГУМВС, УМВС, УМВСТ України;

– повідомлення про переведення обвинувачених з подальшим триманням під вартою у відання прокурорів приймати до виконання лише за наявності на ньому відповідної відмітки про отримання прокуратурою кримінальної справи, якою є підпис особи, що прийняла кримінальну справу, завірений печаткою для пакетів цієї прокуратури;

– щомісяця надсилати до слідчих управлінь (відділів) ГУМВС, УМВС, УМВСТ України списки заарештованих осіб, щодо яких слідчими органів внутрішніх справ виконуються вимоги статей 218–220 КПК України у строки понад 10 діб;

– якщо на день закінчення строків тримання обвинуваченого під вартою не надійшло письмового повідомлення про продовження строку тримання його під вартою чи переведення обвинуваченого з подальшим триманням під вартою у відання прокурора або суду, а також письмового повідомлення слідчого про оголошення обвинуваченому про закінчення досудового слідства і про пред'явлення йому для ознайомлення матеріалів кримінальної справи, то слід повідомляти про це прокурора, який здійснює нагляд за додержанням кримінально-виконавчого законодавства. У разі звільнення такого обвинуваченого з-під варти направляти про це повідомлення начальнику слідчого управління (відділу) ГУМВС, УМВС, УМВСТ України. При цьому начальникам СІЗО категорично заборонено без письмового дозволу слідчого, за яким рахується заарештований (затриманий), його видачу працівникам оперативних та інших служб міліції.

У СІЗО з метою забезпечення своєчасності звільнення засуджених один раз на рік, у січні, проводиться звірка даних про строк покарання, що містяться в судових рішеннях, особовій справі, обліковій і контрольній-строковій картках на особу. Для проведення звірки на-

казом начальника СІЗО або особи, яка виконує його обов'язки, створюється комісія та затверджується її склад. Про наслідки звірки комісією складається акт у двох примірниках, один з яких надсилається до територіального органу управління ДПтСУ, а другий залишається для контролю в підрозділі.

Звільнення засуджених (осіб, взятих під варту) здійснюється на підставі звірених даних про строк призначеного покарання (строк тримання під вартою), зазначених у рішеннях суду, облікових документах та контрольно-строкових картках засуджених. Про всі випадки несвоєчасного звільнення засуджених (осіб, взятих під варту) начальник СІЗО повинен негайно сповіщати територіальний орган управління ДПтСУ, прокурора, який здійснює нагляд за СІЗО, а також ДПтСУ з наступним направленням їм матеріалів службового розслідування.

Після одержання документа про звільнення або скорочення засудженому (особі, взятій під варту) строку покарання (тримання під вартою) здійснюється ретельна перевірка правильності оформлення і тотожності цього документа матеріалам особової справи особи. У разі отримання документів про звільнення або скорочення строку покарання (тримання під вартою) засудженого (особи, взятої під варту), які мають явні ознаки підробки, оформлені неналежним чином, містять невідповідність анкетних даних матеріалам особової справи, вони підлягають додатковій перевірці шляхом запиту до суду, який постановив це рішення, телеграфом або іншим способом, який дозволяє виключити сумніви у достовірності даного судового рішення, та повідомленням територіального органу управління ДПтСУ за підпорядкованістю та прокурора, який здійснює нагляд за СІЗО.

3.4. Порядок інформування СІЗО про засуджених іноземців

Відповідно до Віденської конвенції про консульські зносини (1963 р.), міжнародно-правових зобов'язань України та з метою вдосконалення механізму зносин органів і установ виконання покарань із Міністерством закордонних справ України і дипломатичними представництвами іноземних держав в Україні стосовно взятих під варту і засуджених іноземців, а також для забезпечення реалізації їх права на побачення з представниками рідних держав, ДПтСУ встановлено особливий порядок інформування органами й установами виконання покарань сто-

совно взятих під варту і засуджених іноземців. Він знайшов своє закріплення в однойменній Інструкції, затвердженій наказом ДПтСУ від 27.05.2002 р. № 135 (zareєстрований в Міністерстві юстиції України 1 липня 2002 р. за № 548/6836).

Керівництво СІЗО при прийманні для взяття під варту іноземця перевіряє наявність копії супровідного листа до Міністерства закордонних справ України про направлення постанови про арешт цієї особи з органу, який заарештував іноземця. Якщо повідомлення про арешт іноземця до МЗС України не надсилалось, керівництво СІЗО звертається до органу, який заарештував іноземця, з вимогою про безумовне виконання положень частини другої ст. 161 КПК України про необхідність направлення постанови про арешт іноземця до МЗС України. Копія повідомлення додається до особової справи взятого під варту до СІЗО іноземця.

Після взяття під варту іноземця керівництво СІЗО протягом доби надсилає до ДПтСУ електронною поштою повідомлення за формою, передбаченою додатком 1 до Інструкції. Після отримання такої інформації ДПтСУ не пізніше триденного строку надсилає до МЗС України відповідне повідомлення. Подібне повідомлення направляється до ДПтСУ й у разі звільнення взятого під варту іноземця, його смерті та в інших випадках.

Для направлення із СІЗО до установи виконання покарань засуджених іноземців, після набрання вироком законної сили, керівництво СІЗО запитує у ДПтСУ електронною поштою персональний наряд стосовно такого іноземця. Звільнення із СІЗО узятих під варту іноземців здійснюється відповідно до чинного законодавства України та не має якихось суттєвих відмінностей.

Питання для самоконтролю

1. Ким і у якому порядку здійснюється приймання від конвою осіб, узятих під варту, і засуджених?
2. Укажіть, якими законодавчими актами регулюється порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі.
3. У яких випадках начальник установи попереднього ув'язнення зобов'язаний негайно звільнити особу?
4. З якою періодичністю в СІЗО проводиться звірка даних про строк покарання засуджених?
5. Визначте порядок інформування СІЗО про засуджених іноземців.

Розділ 4

Організація роботи з прийому, переведення і направлення осіб, засуджених до позбавлення волі

4.1. Порядок прийому засуджених до установ виконання покарань

Засудження до позбавлення волі багато в чому втратило б своє значення, якби приведення вироку до виконання відкладалось на невизначений строк та засуджений фактично тривалий час залишався б поза дією режиму відбування покарання та виправного впливу. Враховуючи це, законодавець і визначив граничний строк, протягом якого засуджений до позбавлення волі повинен бути направлений для відбування покарання, спеціально обговоривши умови, за яких він може бути тимчасово залишений у слідчому ізоляторі (ст. 89 КВК України).

Направлення засудженого для відбування покарання можливе тільки після набрання вироком законної сили. Засуджені особи направляються для відбування покарання не пізніше 10-денного строку з дня набрання вироком законної сили, або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, який набрав законної сили. Тобто в законі надані дві точки обчислення строку, в межах якого засуджений повинен бути направлений для відбування покарання.

Хоча в законі це прямо не передбачено, однак дотримання 10-денного строку можливе не завжди. З об'єктивних причин (наприклад, несвоєчасне надходження документів щодо попередніх судимостей особи, що не дає змогу визначити йому вид установи виконання покарань; необхідність додаткового з'ясування в суді тих чи інших обставин тощо) засуджений може бути направлений до місця відбування покарання «з запізненням». У подібних випадках направлення засудженого повинно бути здійснено негайно після отримання необхідних документів.

У частині 2 ст. 87 КВК України закріплене право засудженого на короткострокове побачення з близькими родичами протягом строку з моменту набрання вироком законної сили або з дня надходження із суду розпорядження про виконання вироку, який набрав законної сили до його

відправлення у виправну установу. У випадках, коли відправлення засудженого до місця відбування покарання здійснити протягом встановленого в законі 10-денного строку неможливо, дане право може бути реалізоване протягом всього строку тримання такого засудженого у слідчому ізоляторі.

Адміністрація СІЗО зобов'язана сповістити сім'ю засудженого про місце, де він буде відбувати покарання і його поштову адресу. Якщо цей обов'язок нею не виконаний – члени сім'ї вправі звернутися зі скаргою до відповідного територіального управління, ДПтСУ, прокурора або оскаржити дії адміністрації в суді.

Засуджені направляються до місця відбування покарання і переміщуються в разі необхідності з одного місця до іншого під вартою. Дане перевезення являє собою планове автомобільне переміщення засуджених до позбавлення волі спеціальним транспортом до місць відбування покарання. Такі перевезення здійснюють відповідно до плану-графіка, що складається з урахуванням залізничних маршрутів та потреби у перевезенні в межах даної області, виходячи з наявної практики. Порядок переміщення засуджених до позбавлення волі визначений у ст. 88 КВК України, а конвоювання – Інструкцією про порядок конвоювання та тримання в судах підсудних (засуджених) за вимогою судових органів, затвердженою спільним наказом Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції, Генеральної прокуратури, Верховного Суду та Служби безпеки України від 16.10.1996 р. № 705/37/5/17-398/1-3/503/239 (zareєстрованим у Міністерстві юстиції України 14.11.1996 р. за № 662/1687) та іншими нормативними актами ДПтСУ.

Переміщення засуджених здійснюється з додержанням правил про окреме тримання деяких категорій засуджених: чоловіків окремо від жінок; неповнолітніх – від дорослих; підслідних, які притягуються до кримінальної відповідальності по одній справі, – окремо між собою; засуджених до довічного позбавлення волі – окремо від інших категорій. Хворих на активну форму туберкульозу легенів, психічно хворих – окремо між собою і окремо від здорових, у разі потреби за висновком лікаря – в супроводі медичного працівника. У «Службовій книжці молодшого інспектора відділу охорони виправної колонії» встановлено додаткові категорії засуджених, що підлягають ізоляції: іноземні громадяни та особи без громадянства (разом, але окремо від інших); колишні співробітники суду та правоохоронних органів (разом, але окремо від інших).

Усім засудженим при переміщенні повинні бути створені необхідні побутові і санітарно-гігієнічні умови, в разі потреби вони забезпечуються одягом і взуттям за сезоном, а також харчуванням. У тому випадку, коли засуджений потребує сторонньої допомоги через стан здоров'я, його етапування здійснюється виключно з супроводженням медичного працівника з числа персоналу установи-відправника.

Порядок прийому засуджених до установи виконання покарання передбачений ст. 91 КВК України та Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом ДПтСУ від 25.12.2003 р. № 275 (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 31 грудня 2003 р. за № 1277/8598). Він залежить від того, прибувають вони групою чи поодиночці. У першому випадку прийом здійснюється комісією під керівництвом начальника установи. До складу комісії входять заступники начальника установи, працівники відділів: оперативного, нагляду і безпеки, по контролю за виконанням судових рішень, соціально-психологічної роботи, охорони, інтендантської і медичної служб. Прийняття засуджених, які доставлені в індивідуальному порядку, здійснюється начальником установи разом із працівником відділу по контролю за виконанням судових рішень. У неробочий час засуджених приймає черговий помічник начальника установи і начальник варті.

Основне навантаження при прийманні засуджених покладається на працівників відділу по контролю за виконанням судових рішень, які повинні перевірити наявність особових справ на кожного прибулого засудженого, встановити належність особової справи конкретному засудженому шляхом опитування і перевірки його відповідей з анкетними та іншими даними особової справи, фотографією і особливими прикметами, звірити кількість прибулих засуджених з числом, указаним у попутному списку.

Прийом засуджених до установ виконання покарання – це не просто певний організаційно-технічний акт. Це важливий етап виконання покарання, який має досить велике виховне значення, насамперед через те, що стає початком роботи у досягненні цілей покарання.

Під час приймання засуджених до установ виконання покарань вони підлягають повному обшуку, а їх речі – огляду. Речі, вироби та речовини, зберігання яких засудженим заборонено, у них вилучаються в порядку, передбаченому ст. 59 КВК України: у разі виявлення таких предметів, виробів і речовин у засудженого вони підлягають вилученню і зберіганню, речі, вилучені з обігу, знищуються; про вилучення предметів, виробів і речовин посадовою особою установи складається

протокол. Інші вилучені речі та предмети здаються для зберігання на склад і повертаються засудженим після відбуття ними строку покарання, при цьому засудженому видається корінець квитанції про передачу речей на склад.

При надходженні до виправних колоній засуджені в обов'язковому порядку проходять медичний огляд та санітарну обробку в порядку, установленому пп. 94 і 95 Правил внутрішнього розпорядку і санітарно-епідеміологічними нормами.

У разі прибуття до установ виконання покарань засуджених іноземних громадян адміністрація письмово роз'яснює їм їхні права та обов'язки і не пізніше трьох діб направляє відповідне повідомлення до ДПтСУ. Водночас, згідно із пп. 44.1 та 44.2 Європейських тюремних правил та Методичних рекомендацій Департаменту щодо особливостей поводження із засудженими, які є громадянами іноземних держав, та проведення з ними соціально-виховної роботи, затверджених 26.10.2004 р., іноземні громадяни негайно інформуються щодо їх права звертатися до дипломатичних та консульських представників держав, до якої вони належать.

Одразу після прибуття до установи виконання покарань засуджені беруться на облік, який регламентований спеціальними відомчими актами. Правильна організація обліку засуджених має важливе значення для організації виконання покарання і для забезпечення всебічної інформації про осіб, які вчинили злочини і засуджені до позбавлення волі. Вирізняють облік персональний і кількісний. Персональний проводиться за журналом обліку руху засуджених і реєстрації особових справ, за обліковою карткою, за особовою справою засудженого.

Журнал обліку засуджених – це, власне, офіційний документ, де фіксується щоденна кількість засуджених в установі, персонально перелічуються засуджені, які прибули, і ті, які вибули, і куди саме. Крім журналу обліку в колоніях є картотека: алфавітна, архівна і контрольно-строкова.

Алфавітна картотека заповнюється за даними особової справи засудженого (прізвище, ім'я, по батькові, стаття КК, за якою засуджений, строк призначеного покарання, чи був засуджений раніше тощо). Якщо засуджений вибув із колонії, його знімають з обліку, і алфавітну картку переносять до архівної картотеки.

Контрольно-строкова картотека потрібна для контролю за своєчасним звільненням засудженого та застосування до нього умовно-дострокового звільнення, заміни покарання більш м'яким, переведення до установи

іншого виду чи дільниці соціальної ресоціалізації. Вона містить всі відомості про початок і закінчення строку покарання, дату відбуття засудженим частини строку покарання, передбаченої у статтях 81, 82 КК України та ст. 101 КВК України, інформацію про розгляд цих питань на засіданні установи. Якщо засуджений вибуває з колонії або його переводять до іншої колонії, цю картку слід залучити до особової справи.

Особова справа є основним обліковим документом. Існують спеціальні правила роботи з особовою справою. Особова справа на кожного заарештованого заводиться за місцем попереднього ув'язнення. Вона складається з двох частин. Перша частина – це анкета, дактокарта, пізнавальне фото, копія вироку суду, розпорядження про його вступ в законну силу, протокол затримання, копії судових ухвал і постанов, довідка про попередні судимості тощо. У другій частині містяться довідка-характеристика слідчого, персональний або індивідуальний наряд на етапування, медична картка, копії характеристик із СІЗО, документи про заходи заохочення і стягнення.

Слід зазначити також, що кожна служба установи виконання покарань також веде облік засуджених відповідно до своїх завдань і функцій (приміром, оперативна частина веде облік осіб, які схильні до порушення режиму, до втечі, до вчинення тяжких злочинів тощо) та складає звіт про свою діяльність за певний період часу (квартал, півріччя, рік), який містить відомості і відбиває специфіку її роботи.

Поряд із цим, адміністрація установи виконання покарань (зокрема, служби по контролю за виконанням судових рішень) направляє до органів, які здійснюють облік осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, відповідні повідомлення. За Інструкцією про порядок формування, ведення та використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи централізований облік здійснюється Департаментом інформаційних технологій при МВС України, а регіональний (місцевий) облік – управліннями (відділами) оперативної інформації при ГУМВС України в Автономній Республіці Крим та при управліннях МВС України в областях. У місті Києві і Київській області алфавітний і дактилоскопічний облік здійснюється Департаментом інформаційних технологій при МВС України, а в місті Севастополі – управліннями (відділами) оперативної інформації при ГУМВС України в Автономній Республіці Крим.

Адміністрація колонії протягом трьох діб з моменту прибуття особи повідомляє суд, який виніс вирок про приведення його до виконан-

ня, про місце відбування засудженим покарання відповідно до КПК України, і протягом цього ж строку направляє повідомлення його рідним (за вибором засудженого, що здійснюється шляхом подання відповідної заяви), в якому називає адресу установи, регіонального управління, роз'яснює права засудженого на листування, одержання посилок, передач, бандеролей, користування побаченнями та телефонними розмовами тощо.

4.2. Порядок переведення і направлення засуджених з однієї установи до іншої

КВК України передбачає два основних види переведення засуджених – за наявності виняткових обставин та в інших випадках, прямо передбачених чинним законодавством.

За частиною 1 ст. 93 КВК України засуджені до позбавлення волі відбувають весь строк покарання у виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його постійного місця проживання до засудження. Подібний порядок виконання покарання дає можливість залучати до роботи із засудженими громадськість за місцем їх попередньої роботи, родичів, що найчастіше дає позитивний результат. Лише у виняткових випадках вони можуть бути направлені і до відповідної установи виконання покарань іншого регіону. Так, засуджені іноземці, громадянство яких документально підтверджено (національний паспорт, паспортний документ, довідка з дипломатичного представництва, запис у судовому рішенні); колишні працівники правоохоронних органів; особи, засуджені до довічного позбавлення волі; особи, яким визначено відбування покарання в колонії максимального рівня безпеки у приміщеннях камерного типу; особи, засуджені за вчинення злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі, направляються до установ виконання покарань, визначених для тримання даних категорій засуджених, незалежно від місця проживання або засудження.

Як вказано вище, закон вимагає, щоб засуджений до позбавлення волі відбував весь строк призначеного покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його постійного місця проживання до засудження. Багаторічна практика підтвердила доцільність цієї вимоги. Адмі-

ністрація установи виконання покарань має можливість всебічно вивчати особу злочинця, застосовувати до нього індивідуальну програму виховного впливу. Із встановленого загального правила в законі передбачені винятки. Так, переведення засудженого для подальшого відбування покарання з однієї виправної чи виховної колонії до іншої допускається за виняткових обставин, які перешкоджають засудженому залишатися у цій колонії. КВК не визначає перелік таких підстав. Проте всі вони повинні бути пов'язані з особою засудженого, а не його рідними. Тому не може служити підставою переводу погіршення матеріального стану родини засудженого, хвороба його рідних тощо.

Під винятковими обставинами, які перешкоджають засудженому залишатися у цій колонії, потрібно розуміти, наприклад, таку поведінку засудженого, яка робить неможливим його перебування у даному оточенні в силу негативних нахилів засудженого. Винятковими обставинами можуть виступати також необхідність: а) забезпечення особистої безпеки засудженого чи засуджених (того, що переводиться, або тих, котрі залишаються); б) переведення до іншої установи з метою полегшення розкриття злочину; в) уникнення інших надзвичайних обставин в установі тощо.

У випадку хвороби засуджений тимчасово може бути переведений до лікувальної установи. Після одужання він повертається в колонію, де перебував раніше.

Порядок вирішення питань переводу засудженого до іншої установи залежить від того, здійснюється він у межах однієї області, чи носить характер міжобласного. У першому випадку питання вирішується Регіональною комісією територіального управління ДПтСУ після всебічного вивчення підстав, думки адміністрації та характеристики засудженого; у другому – Апеляційною комісією ДПтСУ.

4.3. Порядок інформування установами виконання покарань про засуджених іноземців. Порядок надання побачень з представниками консульських установ

Порядок надання повідомлень стосовно прийнятих до установи виконання покарань засуджених іноземців для відбування покарання визначений в Інструкції про порядок інформування органами й установами виконання покарань стосовно взятих під варту і засуджених

іноземців, затвердженій наказом ДПтСУ від 27.05.2002 р. № 135 (зареєстрований у Міністерстві юстиції України 1 липня 2002 р. за № 548/6836). У ній, зокрема, передбачено, що підставою для прийняття засудженого іноземця до установи виконання покарань є вирок суду, що набрав законної сили, та персональний наряд ДПтСУ.

Після прийняття засудженого іноземця керівництво установи виконання покарань не пізніше триденного строку надсилає до ДПтСУ електронною поштою або поштою повідомлення за встановленою формою. Після отримання такої інформації ДПтСУ не пізніше триденного строку надсилає до МЗС України подібне повідомлення.

Інструкція також визначає порядок надання повідомлень стосовно побачень узятих під варту і засуджених іноземців з представниками посольств і консульств, родичами та іншими особами. Так, представники посольств і консульств іноземних держав в Україні мають право на побачення з узятими під варту і засудженими громадянами своїх держав. У разі відсутності в Україні дипломатичних представництв і консульських установ держави, громадянином якої є взята під варту чи засуджена особа, правом на побачення з таким іноземцем користуються представники посольств і консульств держави, дипломатичні представництва і консульські установи якої уповноважені державою громадянства цієї особи на надання консульської допомоги її громадянам.

Повідомлення про заяви взятих під варту або засуджених іноземців про бажання мати побачення з представниками посольства або консульства держави їхнього громадянства керівництво СІЗО або установи виконання покарань негайно надсилає до ДПтСУ електронною поштою у довільній формі. Після отримання такої інформації ДПтСУ протягом доби надсилає до відповідного дипломатичного представництва іноземної держави в Україні повідомлення за встановленою формою.

Побачення представникам посольств і консульств відповідних держав надаються: а) з узятими під варту іноземцями – за погодженням з МЗС України і з письмового дозволу слідчого, органу дізнання або суду, у провадженні яких знаходиться справа стосовно цієї особи, тривалістю від однієї до чотирьох годин; б) із засудженими іноземцями – короткострокові тривалістю до чотирьох годин за наявності в цих представників дипломатичних або консульських акредитаційних карток. Побачення взятих під варту і засуджених іноземців з представниками посольств і консульств держав їхнього громадянства не зарахо-

вуються до кількості побачень, установлених ст. 12 Закону України «Про попереднє ув'язнення» та ст. 110 КВК України. Побачення взятим під варту і засудженим іноземцям з родичами або іншими особами надаються згідно з чинним законодавством України.

Про дату звільнення засудженого іноземця після відбуття строку покарання керівництво установи виконання покарань за чотири місяці до закінчення строку покарання надсилає до ДПтСУ електронною поштою або поштою відповідне повідомлення. Після отримання такого повідомлення ДПтСУ не пізніше триденного строку надсилає до МЗС України інформацію про це, а МЗС України, у свою чергу, порушує питання перед дипломатичним представництвом або консульською установою держави, громадянином якої є засуджена особа, про організацію виїзду з України цього іноземця. МЗС України в разі, якщо дипломатичне представництво або консульська установа держави, громадянином якої є засуджений іноземець, відмовляється від надання допомоги у виїзді цієї особи до держави її громадянства, уживає термінових заходів для вирішення цього питання за дипломатичними каналами.

При звільненні з установи виконання покарань засудженому іноземцю видається довідка про звільнення форми; квиток на проїзд залізницею до залізничної станції, що найближче розташована до пункту пропуску через державний кордон України (залежно від того, до якої держави прямує звільнена особа). Продуктами харчування, одягом і взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою звільнені з установ засуджені іноземці забезпечуються на загальних підставах в порядку, установленому ст. 157 КВК України. У разі звільнення іноземця після відбуття строку покарання або вибуття його з інших причин (у тому числі при направленні на лікування до іншої установи) керівництво установи виконання покарань інформує про це ДПтСУ електронною поштою або поштою. У разі звільнення засудженого іноземця за амністією, у зв'язку з помилюванням, у зв'язку з винесенням судом ухвали або постанови про звільнення від відбування покарання через хворобу, умовно-дострокове звільнення та на інших підставах, установлених законом, або в разі смерті цього іноземця керівництво установи виконання покарань негайно надсилає до ДПтСУ електронною поштою повідомлення. Після отримання такої інформації ДПтСУ протягом доби, а в разі смерті засудженого іноземця негайно надсилає до МЗС України інформацію про це.

Питання для самоконтролю

1. У яких нормативних актах визначено порядок переміщення та прийому засуджених до позбавлення волі?
2. Хто здійснює прийом засуджених до установи виконання покарання?
3. У який спосіб здійснюється облік засуджених в установі виконання покарання?
4. Назвіть виняткові обставини, які можуть послужити перешкодою для залишення засудженого у колонії.

Розділ 5

Нагляд за особами, позбавленими волі, як один з основних засобів забезпечення режиму в установах виконання покарань

5.1. Поняття режиму в установах виконання покарань

У частині 1 ст. 102 КВК України дається наступне визначення: «Режим у виправних і виховних колоніях – це встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізацію їхніх прав і законних інтересів; безпеку засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміну умов тримання засуджених».

У кримінально-виконавчому законодавстві вперше дане визначення цього поняття, хоча в науці як виправно-трудового, так і кримінально-виконавчого права воно було сформульовано достатньо давно. У теорії режим позбавлення волі (як основний засіб виправлення та ресоціалізації засуджених за ст. 6 КВК України) прийнято визначати як порядок відбування, порядок виконання даного покарання, порядок тримання засуджених, укладу їх життя чи правопорядку, встановленого в колонії. Оскільки термін «порядок» зазвичай тлумачиться як послідовність тих чи інших дій, правила, за яким здійснюється що-небудь, то у цьому значенні режим визначає послідовність процесу виконання-відбування покарання чи правила, за якими здійснюється цей процес. Режим позбавлення волі уособлює як порядок виконання, так і порядок відбування покарання.

Частина 2 ст. 102 КВК України закріплює, що режим у колоніях має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на свободі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомленню людської гідності. У зв'язку з цим необхідно зауважити, що наведене положення дещо відрізняється від цілей режиму, закріплених у міжнародних нормативно-правових актах.

Так, Європейські тюремні правила вказують, що режим, застосовуваний у місцях позбавлення волі, повинен: а) забезпечувати умови життя, сумісні з людською гідністю та нормами, прийнятими в суспільстві; б) звести до мінімуму негативні наслідки ув'язнення та різницю в ув'язненні та на свободі, з тим, щоб ув'язнений не втратив почуття самоповаги або особистої відповідальності; в) підтримувати та укріплювати зв'язки з рідними та громадськістю в інтересах ув'язнених та їх сімей; г) надавати можливість ув'язненим розвивати навички та схильності, що допоможуть їм успішно включитись у життя суспільства після звільнення.

Режим встановлює правила поведінки суб'єктів та учасників процесу виконання-відбування покарань, їх права та обов'язки. Норми режиму також забезпечують порядок реалізації правообмежень, прав та обов'язків відповідних суб'єктів та учасників цього процесу. Отже, режим у колоніях не тільки охоплює всі правила поведінки засуджених, а й відображає зміст покарання у виді позбавлення волі, оскільки саме у ньому відображається кара, тобто сукупність правообмежень, які застосовуються до засуджених. Водночас, оскільки режим встановлює й взаємовідносини адміністрації та засуджених, засуджених між собою, проведення виховної роботи, залучення до праці тощо, ним охоплюються також правила поведінки, що не виражають кару.

Таким чином, сфера впливу режиму позбавлення волі поширюється на: суб'єктів виконання покарання – адміністрацію органів і установ виконання покарань; суб'єктів відбування покарання – засуджених; учасників кримінально-виконавчої діяльності – тобто тих осіб, що причетні до цього різновиду діяльності, мають контакти з адміністрацією і засудженими, однак не наділені повноваженнями реалізації кари, застосування примусових заходів.

Відповідно до частини 2 ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», посадові і службові особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів мають право: 1) вимагати від засуджених, осіб, узятих під варту, та інших осіб, які перебувають на території та в приміщеннях органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, додержання норм кримінально-виконавчого законодавства; 2) проводити огляд і обшук засуджених та осіб, узятих під варту, їх речей, огляд інших осіб та їх речей, транспортних засобів, які знаходяться на територіях установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, підприємств установ виконання покарань і на прилеглих до них територіях, на яких установлені режимні вимоги, а також

вилучати заборонені для використання в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах речі та документи; 3) тимчасово обмежувати або забороняти відповідно до законодавства рух транспорту на прилеглих до установ виконання покарань та слідчих ізоляторів територіях, не допускати громадян на ці території або зобов'язувати їх там залишатися чи покинути ці території з метою додержання вимог режиму, захисту життя і здоров'я громадян.

Зазначені положення дають підстави для твердження, що територіально дія правил, установлених режимом, поширюється не тільки на територію установи виконання покарань та слідчого ізолятора, а й на територію підприємств установ виконання покарань та на прилеглі до них території, на яких установлені режимні вимоги.

При визначенні кола функцій, що виконує режим, слід виходити з властивостей покарання та його цілей. Режим є основним: а) засобом реалізації кари; б) засобом виправлення засуджених; в) засобом попередження вчинення нових злочинів засудженими; г) основним та єдиним засобом попередження вчинення злочинів іншими особами.

З цієї позиції можна виділити норми (правила), що визначають:

- порядок застосування до засуджених правообмежень;
- порядок та умови застосування до засуджених таких засобів виправлення, як залучення до праці, виховна робота, загальноосвітнє навчання та професійна підготовка;
- порядок матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених;
- процедуру попередження злочинів та інших правопорушень з боку засуджених та інших осіб.

Названі правила режиму позбавлення волі повинні забезпечити реалізацію таких його функцій:

1. *Каральна функція* – реалізується, як уже зазначалось, встановленням різних правообмежень засудженим у процесі виконання покарання. Стаття 63 Конституції України встановлює, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Режим позбавлення волі як раз і забезпечує реалізацію правообмежень суб'єктивних прав та свобод, встановлюючи ізоляцію засудженого від соціального оточення, сім'ї, близьких, друзів, знайомих, колективу, де він працював, у спеціальній закритій установі, власне ізоляція і виступає головним змістом покарання у виді позбавлення волі, основним його каральним елементом. Це впливає й зі ст. 63 КК України, де закріпле-

но, що покарання у виді позбавлення волі полягає саме в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи.

Слід мати на увазі, що особливістю фізичної ізоляції засуджених є її відносність, бо таким особам надаються побачення, телефонні розмови, короткострокові виїзди за межі колонії, вони здійснюють листування та отримують інформацію із засобів масової інформації та різноманітних друкованих видань. Ступінь ізоляції засуджених залежить від виду установи виконання покарань та встановленого в ній режиму. Чим вищим є рівень безпеки колонії, тим суворіший режим у ній встановлено, тим більшою є ізоляція засудженого. Поряд із цим, ступінь ізоляції може бути посилена за рахунок застосування таких суворих заходів дисциплінарного покарання, як поміщення до дисциплінарного ізолятора чи приміщення камерного типу.

Каральна функція режиму водночас забезпечує практичну реалізацію такої мети кримінально-виконавчого законодавства, визначеної у ст. 1 КВК України, як «...захист інтересів особи, суспільства та держави...». Усі особи, засуджені до кримінального покарання за вчинення злочину, являють собою джерело небезпеки того чи іншого ступеня, а кожен з них виступає у якості суб'єкта небезпек та загроз (це впливає з того, що дана категорія осіб уже вчинила протиправні діяння, які спричинили шкоду охоронюваним державою інтересам, тобто з їх боку мав місце прояв небезпеки, який потребує реагування з метою попередження або зниження шкоди, задля чого особа притягується до відповідальності). Стан безпеки установ виконання покарань полягає у захищеності інтересів держави, суспільства та окремих громадян від вірогідних (таких, які за виконання певного комплексу умов обов'язково відбудуться) та випадкових (таких, які за виконання певного комплексу умов кожного разу протікають по-різному) загроз та небезпек, що можуть виходити від засуджених, які утримуються в ній. Це відповідає і ст. 58 Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими, в якій закріплено, що метою та виправдуванням вироку до тюремного ув'язнення або взагалі до позбавлення волі є в решті решт захист суспільства (а значить, і окремих його членів).

2. Виховна функція забезпечується шляхом:

– карі (практичної реалізації норм, які містять у собі каральні елементи), бо примус не тільки виховує людину, а й привчає її до дисципліни, правомірної поведінки в період відбування призначеного покарання під загрозою застосування додаткових обмежень чи дисциплінарних

стягнень. Приміром, ст. 101 КВК України встановлює, що засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання, можуть бути переведені в дільницю посиленого контролю або колонію більш суворого рівня безпеки чи режиму, а ст. 100 – порядок такого переведення;

– встановлення та реалізації норм (правил), які не є каральними за своєю природою. Так, ст. 107 КВК України покладає на засуджених обов'язок утримувати в чистоті і порядку приміщення, дбайливо ставитись до майна колонії і предметів, якими вони користуються при виконанні дорученої роботи, дотримуватись санітарно-гігієнічних норм тощо. Зазначені обов'язки не містять каральних елементів, а їх виконання покликане виховувати засуджених відповідно до загальноприйнятих у суспільстві норм та правил;

– створення умов для успішного застосування різних засобів виховання та ресоціалізації засуджених, тобто реалізації карально-виховного впливу (наприклад, така вимога режиму, як зміна умов тримання засуджених у процесі відбування покарання).

Разом із тим необхідно підкреслити, що педагогічні властивості режиму обмежені. Педагогіка вчить, що виховний вплив примусу, а режим є саме таким, відносно невеликий. Однак нехтувати ним не можна. Багаторазові повторення режимних правил сприяють виникненню динамічного стереотипу, звиканню до належної поведінки. Режим сприяє формуванню навичок та звичок позитивної поведінки, вміння правильно та раціонально діяти, жити.

3. *Забезпечувальна функція* – покликана сприяти реалізації комплексу виховного та профілактичного впливу. Вимоги режиму визначають порядок його застосування до засуджених, встановлюючи правила залучення засуджених до праці, культурно-масової роботи, матеріально-побутового та медичного забезпечення (приміром, ст. 116 КВК України закріплює порядок надання засудженим медичної допомоги та лікування; ст. 119 КВК України – умови праці засуджених та ін.). Ця функція поширюється як на засуджених, так і на інших осіб, які перебувають на території дії режимних вимог, оскільки і від останніх адміністрація органу чи установи виконання покарань має право вимагати дотримання певних правил чи виконання визначених дій.

4. *Функція соціального контролю* – її ще називають «профілактичною». Ця функція спрямована на попередження вчинення злочинів як засудженими, так і іншими особами, що перебувають на режимній

території. Вона реалізується шляхом встановлення за засудженими постійного нагляду та контролю, що поширюється на всі сфери їх життя в місцях позбавлення волі (трудова, побутова тощо), а також забезпеченням дотримання іншими особами режимних вимог, розпорядку дня, відповідних правил взаємовідносин із засудженими. При здійсненні функції соціального контролю також провадиться оцінка поведінки засудженого на основі застосування до нього заходів заохочення та стягнення під час перебування в місцях позбавлення волі.

Усі названі функції режиму позбавлення волі є однаково важливими, тому і повинні застосовуватись у комплексі, невід'ємно одна від одної, оскільки практична реалізація будь-якої з них створює підґрунтя для впровадження всіх інших функцій.

Зміст режиму позбавлення волі складає процес реалізації прав та обов'язків учасників кримінально-виконавчих відносин у частині виконання та відбування цього виду покарання. Інакше кажучи, це сукупність вимог, певних правил режиму, узятих у динамічному аспекті, що мають обов'язковий характер як для засуджених, так і для персоналу та інших осіб. Отже, режим позбавлення волі складають порядок і умови виконання й відбування покарання. Саме тому до основних вимог режиму в місцях позбавлення волі відносяться ті, що покликані забезпечити перш за все належні умови та порядок виконання покарання у виді позбавлення волі. Відповідно до ст. 102 КВК України ними є ізоляція засуджених; постійний нагляд за ними; виконання покладених на них обов'язків; реалізація їхніх прав і законних інтересів; безпека засуджених і персоналу; роздільне тримання різних категорій засуджених; різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії; зміна умов тримання засуджених.

5.2. Система засобів забезпечення дотримання засудженими вимог режиму відбування покарання

Дотримання вимог режиму не може бути здійснено при відсутності достатньо надійних засобів, які були б здатні їх забезпечити. За тлумачним словником засіб визначається як прийом, спосіб дії для досягнення будь-чого, як сукупність пристосувань для здійснення тієї чи іншої діяльності. «Забезпечити» – значить зробити можливим, дійсним, реально

виконуваним. Таким чином, «засоби забезпечення» – це прийоми, способи, що роблять щось реально виконуваним та дійсним.

Однією з основних режимних вимог є дотримання засудженим, персоналом та іншими особами певних установлених правил. Її досягнення вимагає звернення до передумов поведінки людини, джерел її діяльності, потреб, що спонукають до певного виду діяльності. Сучасні теорії мотивації будуються на двох основних поняттях: «потреби» та «винагорода», яка у даному випадку виступає в ролі стимулу. Виходячи з цього, дотримання засудженим, персоналом або іншими особами вимог режиму (позитивна поведінка) перш за все можна забезпечити позитивними та негативними стимулами. До їх числа відносяться стимули у значенні – «засоби впливу на людину в формі покарання чи заохочення, а так само загрози застосування покарання чи обіцянки заохочення», які можуть змінити поведінку людини. Відповідні стимули передбачені у нормах кримінально-виконавчого та іншого законодавства, а також відомчих нормативно-правових актах. Одні з них є негативними: погрози застосування стягнення; інші – позитивними: можливість умовно-дострокового звільнення, отримання винагороди тощо.

Заохочувальні заходи та міри стягнення, що можуть бути застосовані до персоналу кримінально-виконавчої системи, підстави та порядок вживання визначені у Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу», Дисциплінарному статуті ОВС та інших актах. Стосовно інших осіб, які вступають у контакт із засудженими та персоналом, – стимулювання їх поведінки визначається КВК України, а також іншими законодавчими актами (приміром, порушення громадського порядку в установі виконання покарань тягне за собою відповідальність, визначену Кодексом України про адміністративні правопорушення).

З метою підтримки належного порядку в установах виконання покарань та стимулювання засуджених до правослухняної поведінки до них застосовується розгорнута система заходів заохочення та стягнення, перелік яких наведено у статтях 130 та 132 КВК України.

Заходи заохочення, що можуть бути застосовані до засудженого, представляють собою окремі разові пільги чи акти морального стимулювання до подальшої позитивної поведінки. Їх можна умовно поділити на дві групи: а) заходи морально-організаційного стимулювання; б) заходи матеріально-грошового стимулювання.

До заходів морально-організаційного стимулювання можна віднести: подяку; нагородження похвальною грамотою; надання додатково-

го короткострокового або тривалого побачення; дострокове зняття раніше накладеного стягнення; збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин. Заходи розглядуваного характеру складають більшу частину заходів заохочення. В умовах місць позбавлення волі вони мають вельми важливе значення для засудженого не тільки у якості разових пілґ, а й як певний щабель до подальшої зміни умов тримання у кращий бік, аж до умовно-дострокового звільнення.

До заходів матеріально-грошового стимулювання відносяться: грошова премія; нагородження подарунком; дозвіл на одержання додатково посилки або передачі; дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятнадцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати. Ці заходи є немаловажними для засуджених, особливо у достатньо несприятливих умовах, що склалися з ресурсним забезпеченням виправних установ.

Підстави застосування до засуджених заходів заохочення різноманітні: а) хороша поведінка за певний період часу, що передбачає відсутність стягнень за даний період; б) добросовісне ставлення до праці, що полягає у якісному виконанні або перевиконанні виробничих завдань, хорошому триманні обладнання та робочого місця; відсутність порушень трудової дисципліни; виявлення трудової ініціативи, успішне оволодіння трудовою спеціальністю тощо; в) участь у роботі самодіяльних організацій засуджених, тобто як постійна участь у роботі секцій та інших підрозділів, так і окремих заходів указаних організацій; г) участь в окремих виховних заходах (організації лекцій, концертів, випуску стінгазет тощо).

При наявності у засуджених стійкої сумлінної поведінки, добросовісного ставлення до праці, коли вони визнаються у зв'язку з цим такими, що характеризуються позитивно та стають на шлях виправлення, до них можуть бути застосовані заохочувальні заходи, передбачені статтями 100, 101 КВК України.

Якщо засуджений своєю поведінкою доводить, що немає необхідності для досягнення цілей покарання далі тримати його в установі виконання покарань, то він може бути представлений до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Перелік заходів стягнення, що мають характер негативного стимулу для засуджених, визначений у ст. 132 КВК України. Їх можна поділити

на дві основні групи: а) заходи стягнення, що носять разовий характер або тривалі відносно нетривалий період; б) заходи стягнення, пов'язані з тривалою зміною порядку та умов тримання засуджених.

До заходів стягнення, що носять разовий характер або тривалі відносно нетривалий період слід віднести: попередження; догана; суворі догани; дисциплінарний штраф у сумі до двох мінімальних розмірів заробітної плати; поміщення засуджених чоловіків, які тримаються у виправних колоніях, у дисциплінарний ізолятор з виведенням або без виведення на роботу чи навчання на строк до п'ятнадцяти діб, а засуджених жінок – до десяти діб; поміщення засуджених, які тримаються в приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, в карцер без виведення на роботу на строк до п'ятнадцяти діб; переведення засуджених, які тримаються у виправних колоніях, до приміщення камерного типу (одиначної камери) на строк до трьох місяців.

До заходів стягнення, що пов'язані з тривалою зміною порядку та умов тримання засуджених відноситься скасування поліпшених умов тримання. При застосуванні заходів стягнення до засудженого повинні враховуватись обставини вчинення правопорушення, особа засудженого та його попередня поведінка. Воно повинно відповідати тяжкості та характеру правопорушення та виключати заподіяння засудженим фізичних страждань і приниження людської гідності. Заходи стягнення у виді поміщення в дисциплінарний ізолятор, карцер, приміщення камерного типу (одиначну камеру), є крайніми заходами дисциплінарного реагування, що застосовуються до засуджених, які свідомо відмовляються виконувати встановлений порядок відбування покарання. мають негативну спрямованість особистості та не реагують на профілактичні і виховні заходи. До засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання стягнення у виді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) не застосовується, оскільки такого роду місць для застосування заходів стягнення у них немає.

Водночас закон чітко вказує категорії засуджених, які ні за яких умов не можуть бути поміщені в дисциплінарний ізолятор, карцер, приміщення камерного типу (одиначну камеру). До них віднесені: вагітні жінки, жінки, які мають дітей у будинках дитини при виправних колоніях, та інваліди першої групи.

До засобів забезпечення режиму в місцях позбавлення волі (окрім охарактеризованих вище) зазвичай відносять також технічні засоби

нагляду й контролю, оперативно-розшукову діяльність, режим особливих умов у колоніях, застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї, а також залучення сил і засобів колонії, органів і установ виконання покарань для підтримання правопорядку в установах виконання покарань.

Так, ст. 103 КВК передбачає, що для попередження втеч та інших злочинів, порушень встановленого законодавством порядку виконання покарання, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених адміністрація колонії має право використовувати аудіовізуальні, електронні й інші технічні засоби (інженерно-технічні засоби охорони, засоби службового зв'язку, сигналізаційні засоби оповіщення, охоронне освітлення, гучномовний зв'язок і т. ін.). Наприклад, у колонії застосовуються такі технічні засоби охорони, як стаціонарні й пересувні засоби виявлення, що є сукупністю технічних систем, датчиків і пристроїв обробки, передачі та подання інформації про порушника чи заборонені предмети або речовини.

Інженерно-технічні засоби охорони призначені для посилення надійності охорони об'єктів, ізоляції засуджених та нагляду за ними, а також для інженерно-технічного забезпечення інших завдань, які виконують відділи нагляду та охорони установ виконання покарань.

Основними функціями ІТЗО є: виявлення засудженого (порушника) при різноманітних способах подолання ним лінії охорони або при несанкціонованому виході зі спеціальних будівель та транспортних засобів; затримання засудженого у межах забороненої зони об'єкта на час, необхідний для дій варту та чергового наряду, а також попередження або припинення втечі; підвищення ефективності служби чергового наряду по підтриманню встановленого режиму тримання засуджених; оповіщення варту і чергового наряду про надзвичайні події на об'єкті, який охороняється. Водночас, адміністрація установ виконання покарань зобов'язана під розпис повідомляти засуджених про застосування аудіовізуальних, електронних та інших технічних засобів нагляду та контролю. Практика свідчить, що застосування різноманітних технічних засобів позитивно впливає на підтримку на належному рівні правопорядку в установах виконання покарань, забезпечуючи належну безпеку персоналу та засуджених.

Оперативно-розшукова діяльність теж є засобом забезпечення режиму в колоніях. За статтею 104 КВК у колоніях оперативними підрозділами здійснюється ОРД, спрямована на пошук і закріплення фактичних даних про протиправну поведінку суб'єктів та учасників

кримінально-виконавчої діяльності. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає ОРД як вид діяльності, що здійснюється гласно та негласно оперативними підрозділами уповноважених на те державних органів у межах їх повноважень шляхом проведення оперативно-розшукових заходів із метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини та громадянина, власності, суспільства й держави від злочинних посягань. Метою ОРД є: забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб; виявлення, попередження і розкриття злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання; вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень; надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, допомоги у розкритті, припиненні та попередженні злочинів.

Завдяки ОРД запобігається на стадіях готування та замаху основна маса злочинів, а також значна частка інших правопорушень, перекриваються канали надходження до засуджених заборонених предметів, вилучається значна їх частина.

Важливим завданням оперативних апаратів є розшук засуджених, які вчинили втечу з місця відбування покарання, а також засуджених, які ухиляються від відбування покарання. Випадки втеч засуджених з установ виконання покарань зустрічаються досить часто (особливо з колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання), і вони являють собою вельми серйозну небезпеку для правопорядку: багато засуджених з цікавістю чекають – спіймають того, хто втік, чи ні, і чи не слід спробувати втекти самому. Тому на затримання тих, хто втік (особливо небезпечними є групові втечі) направляють усі сили не тільки даної установи, а й територіальних управлінь ДПтСУ. Також до цієї діяльності залучаються органи внутрішніх справ, а у ряді випадків – військових підрозділів. Пійманого втікача обов'язково привозять до установи, звідки він вчинив втечу, показуючи цим усім іншим засудженим безперспективність подібних вчинків. Крім цього, з утікача, як правило, в подальшому стягуються кошти, затрачені на проведення розшуку.

ОРД здійснюється за допомогою різноманітних заходів: опитування громадян; наведення довідок; збір зразків для порівняльного дослідження; дослідження предметів та документів; спостереження; ототожнення особи; огляд та обстеження приміщень, будівель, споруд, ділянок місцевості та транспортних засобів; контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень; прослуховування телефонних переговорів; зняття інформації з технічних каналів зв'язку;

оперативне впровадження; оперативний експеримент тощо. У ході проведення оперативно-розшукових заходів використовуються різні інформаційні системи, відео- та аудіозапис, кіно- та фотозйомка, а також технічні та інші засоби, що не спричиняють шкоду життю та здоров'ю людей та навколишньому середовищу.

У кожній установі виконання покарань є оперативний відділ зі спеціальним штатом співробітників та відповідною технічною оснащенням. Працівників оперативних відділів засуджені знають в обличчя, тому свою професійну діяльність їм доводиться здійснювати у досить складних умовах спостереження з боку засуджених.

Застосування до осіб, позбавлених заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї є найбільш суперечливим засобом забезпечення режиму. Так, як сказано у Пояснювальній записці до Європейських тюремних правил, цього засобу слід уникати, бо він суперечить цивілізованій поведінці. Разом із тим, Європейські тюремні правила визнають, що в діяльності установ виконання покарань іноді неминуче виникають ситуації, які вимагають використання фізичного приборкання за допомогою спеціальних засобів для попередження завдання фізичної шкоди в'язням чи персоналу, втечі або пошкодження майна.

Підстави та порядок застосування названих заходів регламентовано ст. 106 КВК України та Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Положення цих актів передбачають, що до осіб, позбавлених волі, якщо вони чинять фізичний опір персоналу колонії, злісно не виконують його законні вимоги, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захопленні заручників або чинять інші насильницькі дії, а також у разі втечі з-під варти з метою припинення вказаних протиправних дій, а також запобігання заподіянням цими особами шкоди оточенню або самим собі застосовуються фізична сила, спеціальні засоби, гамівна сорочка та зброя.

Працівники установ виконання покарань можуть застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби та зброю на території установ, сусідніх з ними територіях, на яких розташовані режимні об'єкти, а також на об'єктах, які охороняються в порядку, передбаченому законодавством. Вони також повинні проходити спеціальну підготовку та періодичну перевірку на придатність до дій в умовах, пов'язаних із застосуванням фізичної сили, спеціальних засобів та зброї, а також на вміння надавати долікарняну допомогу постраждалим.

При застосуванні фізичної сили, спеціальних засобів та зброї працівники установи повинні попередити про наміри їх використання,

надавши достатньо часу для виконання своїх вимог, за винятком тих випадків, коли запізнене застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї створює безпосередню небезпеку для життя або здоров'я персоналу та інших осіб, а також засуджених, може потягнути інші тяжкі наслідки або коли таке попередження у даній обстановці є неможливим. При застосуванні фізичної сили, спеціальних засобів та зброї необхідно забезпечити найменше спричинення шкоди засудженим, а також надати постраждалим медичну допомогу. Про кожний випадок застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї необхідно доповідати безпосередньому керівництву.

У стані необхідної оборони або крайньої необхідності працівники установи при відсутності спеціальних засобів або зброї вправі використовувати будь-які підручні засоби. Неправомірне застосування працівниками установи виконання покарань фізичної сили, спеціальних засобів та зброї тягне за собою встановлену законодавством відповідальність.

Фізична сила застосовується працівниками установи для затримання засуджених, запобігання злочинів та адміністративних правопорушень, що вчиняються засудженими або іншими особами, якщо ненавільницьким способом не забезпечується виконання законних вимог. Спеціальні засоби та газова зброя застосовується для протидії нападу на персонал, засуджених та інших громадян; для припинення масових заворушень, групових порушень громадського порядку засудженими, а також затримання правопорушників, які вчиняють злісну непокору або опір персоналу. У якості спеціальних засобів можуть застосовуватись гумові кийки, наручники (а при їх відсутності – підручні засоби зв'язування), світлозвукові засоби відволікаючого впливу, засоби руйнування перешкод, водомети та бронемашини, газова зброя й службові собаки. Законодавство детально регламентує, у яких випадках застосовуються ті чи інші спеціальні засоби, та порядок їх застосування.

Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань деталізують порядок застосування до позбавлених волі заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї. Так, для припинення правопорушень із боку засуджених працівники кримінально-виконавчої системи мають право застосовувати заходи фізичного впливу, у тому числі прийоми рукопашного бою. Згідно з Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань наручники до засуджених застосовуються за розпорядженням начальника установи, його заступ-

ників, чергового помічника начальника установи та їх заступників. Застосування наручників до засуджених можливе у разі: учинення фізичного опору особовому складу чергової зміни, варті, адміністрації установи або проявів буйства; відмови слідувати до дисциплінарного ізолятора, приміщень камерного типу, одиночної камери або карцеру; спроби самогубства, членушкодження або нападу на засуджених чи на інших осіб; конвоювання після затримання засудженого, що вчинив втечу.

Особовому складу установи надається право самостійно застосувати до засуджених сльозоточиві речовини, гумові кийки та фізичну силу для: захисту персоналу установи та самозахисту від нападу та інших дій, що створюють загрозу їх життю або здоров'ю; припинення масових заворушень і групової непокорності з боку засуджених; відбиття нападу на будівлі, приміщення, споруди і транспортні засоби установи або звільнення їх у разі захоплення; затримання або доставляння засуджених, які вчинили грубі порушення режиму тримання до дисциплінарного ізолятора, приміщень камерного типу, одиночної камери або карцеру, якщо зазначені особи чинять опір; затримання засуджених, що вчинили втечу з місць позбавлення волі; звільнення заручників.

Застосування гамівної сорочки є крайнім заходом впливу на засуджених і може мати місце тоді, коли вищевказані заходи виявились неефективними. Гамівна сорочка може бути застосована лише за вказівкою начальника колонії або особи, що виконує його обов'язки, під наглядом медичного працівника. Указівка медичного працівника про неможливість застосування гамівної сорочки до засудженого підлягає безумовному виконанню. У гамівній сорочці засуджений може знаходитися до заспокоєння, але не більше двох годин. Не можна застосовувати гамівну сорочку до інвалідів першої та другої груп, до вагітних жінок і до неповнолітніх.

Вогнепальна зброя може бути застосована до засуджених до позбавлення волі лише як винятковий захід у разі вчинення засудженим нападу або інших умисних дій, які створюють реальну загрозу життю працівників установ виконання покарань або інших осіб, а також у разі втечі з-під варті, коли іншими засобами неможливо було припинити зазначені дії. Про кожний випадок застосування зброї адміністрація колонії повинна негайно повідомити прокурора.

Також сприяють забезпеченню режиму в установах виконання покарань й охорона та нагляд, що будуть розглянуті нижче.

5.3. Нагляд у кримінально-виконавчих установах та його основні складові

Нагляд є системою заходів, що спрямовані на забезпечення відбування та виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення волі шляхом цілодобового і постійного контролю за поведінкою засуджених у місцях їх проживання та праці, попередження та припинення з їх боку протиправних дій, забезпечення вимог ізоляції засуджених та безпеки персоналу установ. Нагляд за засудженими в установах виконання покарань здійснюється в порядку, установленому ДПтСУ.

Як визначено у нормативних документах ДПтСУ, безпосередній нагляд у кримінально-виконавчих установах включає:

1. Постійне спостереження працівниками служби нагляду та безпеки, а також іншими посадовими особами за поведінкою засуджених у місцях їх проживання та роботи з метою попередження та недопущення вчинення ними злочинів та інших протиправних дій, а також забезпечення безпеки засуджених та персоналу.

2. Забезпечення виконання засудженими обов'язків, які визначаються КВК України та Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

3. Здійснення встановленого пропускового режиму між житловою та виробничою зонами, ізольованими дільницями (секторами), цехами та іншими об'єктами, контроль за дотриманням засудженими порядку пересування, носіння одягу встановленого зразка, нагрудних знаків, а також правил санітарії та гігієни.

4. Проведення перевірок наявності засуджених у місцях проживання та роботи.

5. Контроль за станом ІТЗО, пристроїв блокування підземних комунікацій, загорож ізольованих дільниць житлової та об'єктів виробничої зон, ДІЗО, карцеру, ПКТ (ОК), дільниць СІЗО, секторів максимального рівня безпеки, дільниць посиленого контролю, лікувальних закладів при КВУ, внутрішньої забороненої зони та 15- і 50-метрових смуг.

6. Недопущення використання засудженими виробничого обладнання, робочого інструменту, електроенергії, сировини та матеріалів не за призначенням, а також самовільного спорудження ними різних будівель, шаф, сховищ тощо.

7. Проведення обшуків приміщень та особистих обшуків засуджених, технічних оглядів камер, а також оглядів території житлових зон

і виробничих об'єктів, вилучення предметів, виробів і речей, збереження яких засудженим заборонено.

8. Контроль за поведінкою засуджених, які тримаються у виправних центрах, виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації, на виробничих і контрагентських об'єктах, засуджених жінок, яким відповідно до закону дозволено проживання за межами колоній.

9. Забезпечення встановленого порядку і контролю за проведенням побачень, телефонних розмов засуджених з їх родичами та іншими особами.

10. Перегляд, перевірку і вручення посилок (передач) та бандеролей, що надійшли на адресу засуджених.

11. Супроводження транспортних засобів по території зон, що охороняються, та контроль за вантажно-розвантажувальними роботами.

12. Контроль за дотриманням персоналом, який працює на об'єктах КВУ, встановленого порядку взаємовідносин із засудженими, проведення, у разі необхідності, огляду його речей та одягу під час входу і виходу з КВУ.

13. Забезпечення встановленого порядку відбування дисциплінарних стягнень у ДІЗО, карцерах та ПКТ (ОК).

14. Забезпечення порядку та умов тримання засуджених у структурних дільницях ВК, дільницях СІЗО, секторах максимального рівня безпеки, лікувально-профілактичних закладах місць позбавлення волі.

15. Реагування на зміни оперативної обстановки в КВУ, вжиття заходів щодо її нормалізації, застосування у випадках, передбачених законодавством, фізичної сили, спеціальних засобів, гамівної сорочки та зброї.

16. Патрулювання по території, яка прилягає до зон, що охороняються, персоналом установи у взаємодії з працівниками правоохоронних органів з метою попередження перекидів до засуджених заборонених предметів, проведення, при необхідності, огляду транспортних засобів, речей та одягу осіб, які порушують режимні вимоги на цій території, а також вилучення у них заборонених речей і документів за умови суворого дотримання вимог чинного законодавства.

17. Щомісячне обстеження аудіовізуальних, електронних та інших технічних засобів спостереження та контролю з метою підтримання їх у справному стані.

Сам же процес організації нагляду за засудженими у кримінально-виконавчих установах має містити:

1. Вивчення та знання особовим складом характеристики об'єктів установи (розташування на території установи, кількість приміщень, шляхи підходу, чисельність засуджених, які там знаходяться тощо), а також осіб, які схильні до правопорушень.

2. Аналіз стану оперативної обстановки в установі та прийняття відповідного рішення на кожен добу, які викладаються у відомості про забезпечення нагляду на добу.

3. Розстановку сил та засобів, що залучаються для здійснення нагляду.

4. Інструктаж чергової зміни, яка заступає для здійснення нагляду за засудженими, та підведення підсумків виконання попередньою черговою зміною поставлених завдань.

5. Перевірку знань особовим складом чергової зміни своїх функціональних обов'язків, його екіпіровки та забезпечення спецзасобами. Про видачу черговій зміні спецзасобів робиться відмітка в журналі обліку видачі спеціальних засобів черговій зміні (додаток 8 до цієї Інструкції).

6. Перевірку об'єктів, що беруться під нагляд, інженерно-технічних засобів та майна, а також наявності засуджених. Про всі виявлені недоліки та упущення робиться відмітка у відомості про забезпечення нагляду на добу.

7. Забезпечення належного контролю за порядком несення служби черговою зміною.

8. Впровадження передового досвіду з організації та здійснення нагляду.

9. Закріплення керівного складу установи, з урахуванням функціональних обов'язків, за ділянками, об'єктами житлових та виробничих зон, територіями, місцями, уразливими щодо вчинення втеч, з метою забезпечення ізоляції засуджених та проведення систематичних перевірок стану цих об'єктів.

10. Навчання та практичні тренування щодо підвищення професійної майстерності персоналу, на який покладено завдання забезпечення нагляду за засудженими.

11. Проведення щомісячно у системі службової підготовки спільних занять та тренувань молодших інспекторів із працівниками інших служб установ виконання покарань, що залучаються до здійснення нагляду за засудженими.

Здійснення нагляду в житловій зоні передбачає забезпечення надійної ізоляції засуджених, дотримання ними розпорядку дня установи, виконання встановлених правил поведінки та недопущення з їх боку протиправних дій. З цією метою здійснюються огляди території та приміщень житлової зони, вірогідних місць вчинення втеч; уживаються заходи виховного та дисциплінарного впливу до засуджених, які порушують режим відбування покарання; проводиться виведення засуджених на роботу, їх поіменні перевірки та обшуки; перевіряється стан підземних комунікацій та контрольної-слідової смуги; здійснюється контроль за засудженими під час надання побачень, проведення телефонних розмов; переглядаються посылки (передачі) і бандеролі тощо.

Огляд території та приміщень житлової зони здійснюється шляхом періодичних обходів по визначених маршрутах з таким розрахунком, щоб уся територія, жилі, побутові та адміністративні приміщення, підземні комунікації та контрольної-слідова смуга знаходилися під постійним контролем. Чергова зміна контролює наявність та поведінку засуджених, вимагає від них виконання встановлених правил поведінки та обов'язків, дотримання чистоти в жилих та побутових приміщеннях, правил зберігання у відведених місцях одягу та взуття, заправки за встановленим зразком спальних місць, перевіряє наявність на них приліжкових табличок із зазначенням прізвища та ініціалів засудженого, іншого інвентарю та предметів, передбачених Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань і зазначених в описах, що є у приміщеннях, перебування в робочому стані освітлення і засобів зв'язку.

У разі порушення засудженими правил поведінки працівники, які входять до складу чергової зміни, вимагають від них припинення порушень, а при необхідності затримують і супроводжують порушників до службового приміщення ЧПНУ у встановленому порядку. До засуджених, якщо вони чинять фізичний опір персоналу установи, злісно не виконують його законних вимог, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захопленні заручників або чинять інші насильницькі дії, а також у разі втечі з-під варти, з метою припинення вказаних протиправних дій, а також запобігання заподіянням цими особами шкоди оточенню або самим собі застосовуються фізична сила, спеціальні засоби та гамівна сорочка згідно з Кримінальним виконавчим кодексом України, Законом України «Про міліцію» та Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань.

Чергова зміна здійснює контроль за транспортними засобами, за їх навантаженням і розвантаженням, не повинна допускати спілкування засуджених із водіями.

Під час виведення засуджених на роботу молодші інспектори чергової зміни перевіряють дотримання ними форми одягу та взуття за сезоном, а також здійснюють неповний обшук засуджених. Виведення засуджених на роботу здійснюється за спеціальними картками, які постійно зберігаються у приміщенні ЧПНУ. У виробничій зоні служба молодших інспекторів чергової зміни здійснюється у тісній взаємодії з виробничим персоналом.

Нагляд у виробничій зоні здійснюється шляхом періодичного її обходу за визначеними маршрутами та згідно із встановленим графіком. Під час огляду цехів молодші інспектори чергової зміни звертають увагу на те, щоб засуджені знаходилися на робочих місцях та виконували доручену їм роботу, не виготовляли заборонених предметів, не мали вільного доступу до заточувального обладнання, а також перевіряють дотримання порядку зберігання та використання лакофарбових матеріалів.

Постійний нагляд здійснюється і на окремих об'єктах установи, до яких належать дисциплінарний ізолятор, приміщення камерного типу, карцер, одиночні камери, дільниця посиленого контролю, приміщення для проведення побачень, отримання посилок, передач, бандеролей, а також на дільницях соціальної реабілітації. З метою підтримання належного правопорядку в установі, попередження злочинів та правопорушень серед засуджених, забезпечення їх безпеки та персоналу в установах здійснюється комплекс соціальних профілактичних заходів щодо виявлення, постановки на облік та організації нагляду за особами, схильними до їх вчинення.

Нагляд можна вважати ефективним, якщо забезпечено цілодобовий і постійний контроль за поведінкою засуджених у місцях їх проживання та праці, не допущено з їх боку протиправних дій, випадків порушення вимог ізоляції засуджених, а також загроз безпеці персоналу установ.

5.4. Сили та засоби забезпечення нагляду за засудженими

Для виконання завдань з охорони, нагляду та безпеки використовуються такі сили і засоби:

- особовий склад відділів охорони, нагляду та безпеки;
- озброєння і боєприпаси;

- інженерно-технічні засоби охорони, засоби зв'язку;
- транспортні засоби, службові собаки;
- індивідуальні та спеціальні засоби захисту і активної оборони.

Спеціальне завдання щодо здійснення нагляду за засудженими покладається на чергову зміну, до складу якої входять: ЧПНУ; заступник ЧПНУ, він же начальник зміни молодших інспекторів; молодші інспектори житлової зони; молодші інспектори виробничої зони; молодший інспектор з приймання та видачі посилок (передач) і бандеролей для засуджених, проведення побачень і телефонних розмов засуджених із родичами та іншими особами; молодший інспектор у ДІЗО, карцері, ПКТ (ОК); молодші інспектори з нагляду за засудженими в дільниці соціальної реабілітації (у разі її наявності); молодші інспектори з нагляду за засудженими в секторі максимального рівня безпеки (у разі його наявності); молодші інспектори з нагляду за засудженими в дільниці посиленого контролю; молодші інспектори з нагляду за засудженими на контрагентських об'єктах (у разі їх наявності); молодший інспектор з нагляду за засудженими, яким дозволено проживання за межами установи (у разі їх наявності); молодший інспектор із супроводження транспортних засобів по території об'єктів, що охороняються, та забезпечення контролю за вантажно-розвантажувальними роботами; молодший інспектор із забезпечення пропускну режиму на міжзонному КПП; молодші інспектори лікувального закладу при установі; оперативна група (особовий склад установи). Її чисельність та склад визначаються начальником установи з урахуванням оперативної обстановки і варіанта несення служби, а саме: працівники установи (представники персоналу на об'єктах робіт); група патрулювання по території, яка прилягає до зон, що охороняються; черговий водій оперативного автомобіля; черговий електрик; оператор пульта оперативного зв'язку та сигналізації; працівники ВПК; черговий медпрацівник.

Працівники установи, які входять до складу оперативної групи, включаються у відомість про забезпечення нагляду на добу з урахуванням графіка їх роботи для виконання під керівництвом ЧПНУ завдань з нагляду за засудженими, забезпечення виконання ними встановленого розпорядку дня установи, а у випадках ускладнення оперативної обстановки – вживають невідкладних заходів щодо її стабілізації. Оперативна група у чисельності, що встановлена планом заходів з організації нагляду на квартал та відомістю про забезпечення нагляду на добу, повинна знаходитися в установі цілодобово, при цьому середній і старший начальницькій склад медичного та виробничого персоналу несуть служ-

бу у складі оперативної групи, як правило, за місцем роботи, у визначений графіком роботи час. На кожну добу згідно з графіком призначається відповідальний від керівництва установи.

Свої обов'язки з нагляду за засудженими чергова зміна виконує без вогнепальної зброї.

Чергова зміна та оперативна група забезпечуються необхідними спеціальними і технічними засобами та інвентарем: носимими радіостанціями – одна на пост; спеціальними засобами сльозоточивої та дратівної дії – для кожного працівника чергової зміни; кийками гумовими – для кожного молодшого інспектора чергової зміни; ліхтарями, виробами БР (не менше 4-х комплектів, а у секторі максимального рівня безпеки для тримання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, – кожному працівнику) та гамівною сорочкою (зберігається в приміщенні чергової частини); комплектом шоломів, бронежилетів, аварійно-рятувального інструменту (сокирою, ломом, обценьками, драбиною, пилюкою, щупами, мотузкою захисними окулярами та ін.), комбінезонами, гумовими та шкіряними рукавицями, гумовими чоботами (зберігаються в спеціально обладнаному приміщенні чергової частини); автотранспортом.

У приміщенні чергової частини в обов'язковому порядку в окремій кімнаті або металевій шафі мають бути: бронежилети на всіх працівників, які входять до складу чергової зміни; протиударні шоломи на всіх працівників, які входять до складу чергової зміни; протиударні щити на всіх працівників, які входять до складу чергової зміни; 2–3 пари спеціальних рукавиць проти холодної зброї; 2–3 рогачі для утримання засуджених; таран або інший пристрій для примусового відкривання дверей.

При здійсненні нагляду за поведінкою засуджених черговій зміні необхідно:

– контролювати наявність та поведінку засуджених, вимагати від них виконання встановлених правил поведінки та обов'язків, дотримання чистоти в жилих та побутових приміщеннях, правил зберігання у відведених місцях одягу та взуття, заправки за встановленим зразком спальних місць, перевіряти наявність на них приліжкових табличок із зазначенням прізвища та ініціалів засудженого, іншого інвентарю та предметів, передбачених Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань і зазначених в описах, що є у приміщеннях, знаходження в робочому стані освітлення і засобів зв'язку;

– через кожні дві години перевіряти наявність засуджених, які схильні до втечі, а через чотири години – стан охоронних споруд з вну-

трішньої сторони зони, що охороняється, засобів блокування підземних комунікацій, а також інші місця, що важко доступні для контролю, уразливі для підготовки підкопів та вчинення втеч. Результати перевірок записуються у відомості про забезпечення нагляду на добу і доповідаються ЧПНУ;

– у разі порушення засудженими правил поведінки працівники, які входять до складу чергової зміни, повинні вимагати від них припинення порушень, а за необхідності затримати і супроводити до службового приміщення ЧПНУ за встановленим порядком;

– до осіб, позбавлених волі, якщо вони чинять фізичний опір персоналу колонії, злісно не виконують його законні вимоги, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захопленні заручників або чинять інші насильницькі дії, а також у разі втечі з-під варти з метою припинення вказаних протиправних дій, а також запобігання заподіянням цими особами шкоди оточенню або самим собі застосовуються фізична сила, спеціальні засоби, гамівна сорочка та зброя згідно з КВК України, Законом України «Про міліцію» та Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (про застосування фізичної сили, спеціальних засобів, гамівної сорочки та зброї складається рапорт);

– у разі затримання осіб, які знаходяться в стані сп'яніння або сильного душевного хвилювання, чергова зміна повинна виявити стриманість та обачність із тим, аби не спровокувати з боку їх та інших засуджених протиправних дій. Не допускається демонстративне супроводження таких осіб у ДІЗО, карцер, ПКТ (ОК);

– здійснювати контроль за транспортними засобами, слідкувати за їх навантаженням і розвантаженням, не допускати спілкування засуджених з водіями;

– під час виведення засуджених на роботу перевіряти дотримання ними правил носіння одягу і взуття встановленого зразка та за сезоном. Виведення засуджених на роботу здійснюється черговою зміною за поіменними картками, які постійно зберігаються на міжзонному КПП.

5.5. Контроль за здійсненням нагляду

Контроль за організацією та здійсненням нагляду в установах виконання покарань покладається на начальників територіальних органів управління ДПтСУ, начальників установ та їх перших заступників.

Зазначені керівники безпосередньо, а також за допомогою підлеглих працівників організують систематичний контроль та перевірку стану нагляду за засудженими в установах і вживають відповідних заходів щодо його поліпшення. Начальник установи повинен перевіряти несення служби черговими змінами не менше двох разів на тиждень, а в нічний час – не менше одного разу на місяць. Кількість та час перевірок іншими керівниками установи та працівниками відділу нагляду і безпеки передбачаються у планах нагляду та окремих графіках з таким розрахунком, щоб кожна чергова зміна була перевірена під час несення служби не менше двох разів протягом доби, у тому числі один раз у нічний час, під час виконання ними різних завдань.

Перевірки проводяться у відповідності з графіком контролю за несенням служби черговими змінами, який розроблюється на тиждень начальником відділу нагляду і безпеки та затверджується начальником установи або особою, яка виконує його обов'язки. Чергові зміни установ можуть також перевірятися за дорученням керівництва ДПтСУ іншими працівниками кримінально-виконавчої системи.

Начальники територіальних органів управління ДПтСУ зобов'язані організувати перевірки порядку несення служби черговими змінами у кожній установі не менше трьох разів на місяць, у тому числі не менше одного разу – раптово у нічний час, з таким розрахунком, щоб перевірялися різні чергові зміни. З цією метою ними затверджується графік перевірок установи виконання покарань. Під час перевірки організації несення служби черговими змінами посадові особи зобов'язані звертати увагу на: наявність та розстановку особового складу чергової зміни; екіпіровку осіб, які входять до складу чергової зміни, знання ними своїх прав та обов'язків, обстановки на об'єкті, порядку дії у разі виникнення надзвичайних обставин; знання особовим складом чергової зміни особливостей об'єктів, наявність на них засуджених, схильних до правопорушень; відповідність порядку несення служби вимогам цієї Інструкції та відомості про забезпечення нагляду на добу; наявність та правильність ведення службової документації; стан ІТЗО, КСС, засобів зв'язку та сигналізації, 15- та 50-метрових смуг, блокування підземних комунікацій; дотримання порядку та умов тримання засуджених у дільницях соціальної реабілітації, СІЗО, посиленого контролю, секторах максимального рівня безпеки, ДІЗО, карцері та ПКТ (ОК); дотримання порядку проведення побачень, телефонних розмов, приймання та видачі посилок (передач) і бандеролей; наявність засуджених на виробничих, господарських та контрагентських об'єктах.

Результати перевірок відображаються у відомості про забезпечення нагляду на добу.

Право перевірки несення служби молодшими інспекторами з нагляду за засудженими мають усі прямі начальники, яким вони підпорядковуються, та відповідальний по установі виконання покарань. Інші посадові особи перевіряють несення служби молодшими інспекторами тільки в супроводі особи, якій вони підпорядковуються. Особі, яка прибула для здійснення перевірки, ЧПНУ або його заступник доповідає рапортом, наприклад: «Товаришу майоре! За час несення служби пригод не трапилося (або щось трапилося), оперативна обстановка в установі задовільна, ЧПНУ майор Сингаєвський».

У разі виявлення під час перевірки грубого порушення правил здійснення нагляду (неслужбові стосунки із засудженими, вживання спиртних напоїв тощо) особа, яка його допустила, негайно усувається від подальшого виконання службових обов'язків з одночасною заміною її іншим працівником і вживаються заходи щодо документування факту порушення, проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення режиму у виправних і виховних колоніях.
2. Назвіть та розкрийте функції режиму в УВП.
3. Укажіть види заходів заохочення та стягнення і підстави їх застосування.
4. Визначте засоби забезпечення режиму в місцях позбавлення волі.
5. Які підстави застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї на території УВП?
6. Дайте визначення нагляду в кримінально-виконавчих установах.
7. Які Ви знаєте засоби забезпечення нагляду за засудженими?
8. Що включає контроль за здійсненням нагляду?

Порядок здійснення нагляду за засудженими в установах виконання покарань

6.1. Особливості здійснення нагляду за засудженими на окремих об'єктах установ виконання покарань. Основні обов'язки посадових осіб, що здійснюють такий нагляд

Молодші інспектори, які здійснюють нагляд у житловій зоні, свої обов'язки виконують у взаємодії з начальницьким складом, оперативним апаратом, вартою з охорони та іншими службами установи. Безпосереднє керівництво черговою зміною молодших інспекторів з нагляду за засудженими здійснює ЧПНУ особисто або через свого заступника.

Здійснення нагляду в житловій зоні передбачає забезпечення надійної ізоляції засуджених, дотримання ними розпорядку дня установи, виконання встановлених правил поведінки та недопущення з їх боку протиправних дій. З цією метою здійснюються огляди території та приміщень житлової зони, вірогідних місць вчинення втеч; уживаються заходи виховного та дисциплінарного впливу до засуджених, які порушують режим відбування покарання; проводиться вивід засуджених на роботу, їх поіменні перевірки та обшуки; перевіряється стан підземних комунікацій та КСС; здійснюється контроль за засудженими під час надання побачень, проведення телефонних розмов; переглядаються посилки (передачі) і бандеролі тощо.

Огляд території та приміщень житлової зони здійснюється шляхом періодичних обходів по визначених маршрутах з таким розрахунком, щоб уся територія, жилі, побутові та адміністративні приміщення, підземні комунікації та КСС знаходилися під постійним контролем. Час несення служби на маршрутах указується у відомості про забезпечення нагляду на добу та маршрутній картці.

Молодші інспектори чергової зміни несуть службу на маршрутах попарно чи спільно з працівниками, які входять до складу оперативної

групи. Перебуваючи на маршруті, вони оглядають територію установи, побутові, адміністративні та інші приміщення, контролюють виконання засудженими встановленого внутрішнього розпорядку дня установи та правил поведінки; слідкують за тим, щоб засуджені знаходилися в установлених місцях, не проживали у підсобних приміщеннях та не обладнували в них спальні місця, не грали в азартні ігри, по території пересувалися строем, носили встановлену форму одягу. Про результати огляду молодші інспектори чергової зміни доповідають ЧПНУ або його заступнику через кожні 30 хвилин.

Під час здійснення огляду жилих приміщень молодші інспектори чергової зміни перевіряють виконання старшими днювальними та днювальними своїх обов'язків, підтримання ними чистоти в приміщеннях; зберігання засудженими особистих речей у відведених для цього місцях, заправлення ліжок згідно зі зразком; справність основного та чергового освітлення, засобів зв'язку з черговою частиною, а також наявність резервних джерел освітлення. Особлива увага повинна приділятися поведінці засуджених, схильних до втечі, злісних порушників встановленого порядку відбування покарання та інших осіб, що перебувають на профілактичному обліку. Перевірка їх повинна проводитися через кожні дві години. У житловій зоні забезпечується безпека медичних працівників та вчителів. Жінок, які перебувають на території установи для тримання засуджених чоловіків, в обов'язковому порядку супроводжують призначені начальником КВУ працівники.

У відповідності з графіком перевіряються також місця, вразливі для вчинення втеч та інших порушень встановленого порядку відбування покарання; будівлі, розташовані поблизу забороненої зони, лінії електропередач, загороджувальні пристрої підземних споруд і комунікацій; звертається особлива увага на місця можливого переховування засуджених, наявність драбин, трапів, мотузок та інших засобів для вчинення втечі. Найбільш вірогідні для вчинення втечі місця заступник ЧПНУ перевіряє особисто, а також доводить до молодших інспекторів особливості несення служби на окремих об'єктах установи.

Під час приймання їжі засудженими ЧПНУ або його заступник, молодші інспектори спільно з представниками адміністрації та особовим складом оперативної групи слідкують за підтриманням правопорядку в їдальні та дотриманням відведеного для кожного відділення часу.

Під час роботи засуджених особлива увага приділяється контролю за використанням та наявністю інструменту, що видається. Перед початком виводу засуджених у виробничу зону молодші інспектори за-

ймають встановлені для них місця (заступник ЧПНУ – на лінії основних воріт, молодші інспектори – на контрольному майданчику) та здійснюють вивід на роботу засуджених. Під час виводу засуджених на роботу молодші інспектори спільно з ЧПНУ, працівниками оперативної групи та начальниками відділень соціально-психологічної служби забезпечують шиккування їх у визначеному місці. Одночасно вони проводять неповний обшук засуджених (у разі необхідності застосовуються технічні засоби виявлення), перевіряють, чи одягнені засуджені за сезоном, слідкують за тим, щоб із житлової зони не вносилися зайві предмети одягу, продукти харчування, матеріальні цінності та інше майно. Не допускається вивід на роботу засуджених, прізвища яких відсутні у відповідних рознарядках. Про прийом (здачу) засуджених виробничим персоналом здійснюється запис у спеціальному журналі (додаток 12 до цієї Інструкції), який зберігається на міжзонному КПП.

Заступник ЧПНУ особисто або призначений ним молодший інспектор чергової зміни здійснює контроль за транспортними засобами, що знаходяться на території житлової зони. Він повинен бути присутнім при розвантаженні (завантаженні) транспортних засобів, супроводжувати їх по території до КПП, не допускати спілкування водіїв із засудженими, слідкувати за тим, щоб транспортні засоби знаходилися на території житлової зони тільки протягом визначеного часу, а засуджені не мали змоги використати їх для вчинення втечі та інших злочинних намірів.

Основні обов'язки посадових осіб щодо забезпечення нагляду за засудженими

Начальники територіальних органів управління ДПтСУ:

– несуть персональну відповідальність за виконання покладених на територіальні органи управління ДПтСУ завдань і функцій, вдосконалення форм і методів щодо забезпечення належного правопорядку в підпорядкованих установах; особисто прибувають до установи в разі виникнення надзвичайних подій, вживають відповідних заходів щодо стабілізації обстановки та організації проведення службових розслідувань;

– здійснюють: затвердження планів нагляду за засудженими та табелів постів установ; щорічне корегування планів дій персоналу установ виконання покарань при надзвичайних обставинах із урахуванням реальності розрахунку сил та засобів, визначених для спільних дій; відвідування не менше одного разу на місяць секторів максимального рівня

безпеки для тримання засуджених до довічного позбавлення волі та їх особистий прийом; щотижневий аналіз стану оперативної обстановки та вживають заходів щодо її стабілізації; контроль за проведенням перевірки питань, порушених у скаргах і заявах, що надійшли до територіальних органів управління ДПтСУ, та вжиття дійових заходів щодо задоволення законних вимог засуджених;

– забезпечують: двічі на рік, з настанням весняно-літнього та осінньо-зимового періодів, уточнення планів нагляду за засудженими з визначенням необхідної кількості сил і засобів, що залучаються до нагляду, кількості щоденних постійних постів молодших інспекторів та членів оперативних груп; не менше трьох разів на місяць, за затвердженим графіком, через підпорядкованих працівників контроль за якістю несення служби в кожній установі, в тому числі у нічний час з обговоренням виявлених недоліків та пропозицій на оперативних нарадах; проведення щомісячно особистого прийому засуджених керівництвом територіальних органів управління ДПтСУ, представниками інших правоохоронних органів.

Перші заступники начальників територіальних органів управління ДПтСУ:

– відповідають за ефективність організації нагляду за засудженими, їх надійну ізоляцію, проведення обшукової роботи, вжиття заходів щодо запобігання та попередження втеч і інших злочинів, порушень режиму відбування покарання, а також готовність особового складу установ виконання покарань до дій при надзвичайних обставинах та ускладненні оперативної обстановки в підпорядкованих установах;

– здійснюють: координацію взаємодії відділів нагляду і безпеки з оперативними та соціально-психологічними службами територіального органу управління ДПтСУ щодо забезпечення належного правопорядку в підпорядкованих установах; відвідування не менше одного разу на місяць секторів максимального рівня безпеки для тримання засуджених до довічного позбавлення волі та їх особистий прийом; організацію щорічного проведення пожежно-технічного обстеження місць масового перебування засуджених силами працівників територіального органу управління ДПтСУ із залученням представників міських (районних) інспекцій держпожнагляду, приділяючи особливу увагу умовам тримання засуджених у ДІЗО, карцерах, ПКТ (ОК), секторах максимального рівня безпеки, дільницях посиленого контролю, кімнатах побачень, гуртожитках; загальне керівництво зведеним загоном територіального органу управління ДПтСУ, підрозділів особли-

вого призначення кримінально-виконавчої системи, що залучаються для підтримання правопорядку в установах виконання покарань; щотижневий аналіз стану оперативної обстановки та доповідають начальнику територіального органу управління ДПтСУ пропозиції щодо його поліпшення;

– забезпечують: контроль за організацією нагляду за засудженими, розроблення та подання на затвердження начальнику територіального органу управління ДПтСУ відповідних графіків; у разі виникнення надзвичайних обставин вжиття відповідних заходів щодо ліквідації їх наслідків і стабілізації обстановки; контроль за станом професійної підготовки працівників відділів нагляду і безпеки та чергових змін, забезпеченням їх спеціальними та технічними засобами, організацією виховної роботи та підтриманням службової дисципліни; контроль за підготовкою та проведенням не менше одного разу на півріччя в одній з установ показових навчань за участю зведеного загону територіального органу управління ДПтСУ, підрозділів особливого призначення кримінально-виконавчої системи з відпрацюванням практичних дій персоналу із запобігання та попередження групової непокори, масових заворушень, знешкодження злочинців, які захопили заручників, утеч засуджених, ліквідації пожеж; проведення ретельних перевірок питань, порушених у скаргах і заявах, що надійшли до територіальних органів управління ДПтСУ, та вжиття дійових заходів щодо задоволення законних вимог засуджених.

Начальники установ виконання покарань:

– відповідають за: забезпечення безпеки засуджених і персоналу установи, який працює з ними, та своєчасне вжиття, у разі необхідності, відповідних заходів передбачених законодавством; недопущення пересування по території зони, що охороняється, установи без супроводження членами чергової зміни жінок і осіб, які прибули до установи в службових справах, а також роботи осіб жіночої статі на території зони, що охороняється, установи для тримання чоловіків, за винятком медичного персоналу, вчителів та продавців ларька;

– здійснюють: розроблення та організацію точного, неухильного виконання розпорядку дня для засуджених і персоналу установи з урахуванням роботи виробничих об'єктів у дві-три зміни; затвердження кварталних планів з нагляду та Інструкції з організації пропускового режиму, заходи щодо евакуації людей і вивезення майна у випадку пожежі; щоденне вивчення стану оперативної обстановки, оцінку процесів, що відбуваються в середовищі засуджених, видання наказів по

установі про забезпечення охорони та нагляду на добу з визначенням конкретних місць несення служби для молодших інспекторів і інших працівників установи; постановку конкретних завдань черговій зміні під час проведення інструктажу, перевірку готовності чергового наряду до несення служби; не менше одного разу на тиждень перевірку порядку та умов тримання засуджених у ДІЗО, карцерах, ПКТ (ОК), дільницях СІЗО, секторах максимального рівня безпеки, дільницях посиленого контролю з письмовим записом результатів перевірки у відомості про забезпечення нагляду на добу та книзі обліку відвідувань цих приміщень адміністрацією установи; за участю персоналу, який відповідає за стан ІТЗО, щотижневий огляд стану сигналізації та зв'язку, вразливих відносно втеч місць із складанням акта і призначенням осіб, відповідальних за усунення виявлених недоліків; щоквартальний перегляд та затвердження списку працівників, які мають право впродовж доби входити та виходити з зон, що охороняються, а також тих, які мають право відвідувати сектори, де тримаються засуджені до довічного позбавлення волі; призначення у межах установленої чисельності персоналу інженерів з організації праці і виробничих майстрів у приміщеннях ДІЗО, карцерах, ПКТ (ОК), дільницях СІЗО, секторах максимального рівня безпеки, дільницях посиленого контролю для проведення роботи з організації праці осіб, які там утримуються, жорсткого контролю за виконанням кожним засудженим установлених виробничих програм, недопущення передач між засудженими готової продукції; щоквартальний перегляд складу засуджених, які працюють у вантажно-розвантажувальних бригадах, забезпечення їх одягом окремого кольору (рекомендується жовтого). Склад таких бригад оголошується наказом по установі; безпосереднє керівництво проведенням загального обшуку під час залучення зведених сил і засобів установи та територіального органу управління ДПтСУ; перевірку та прийняття рішень відповідно до ст. 97 КПК України в разі звернення громадян або засуджених із заявами про злочини;

– забезпечують: роботу персоналу установи з комплексного нагляду за засудженими з таким розрахунком, щоб представники основних служб перебували в установі від підйому до відбою; кожену зміну переносними радіостанціями, спеціальними засобами та засобами активної оборони, а також особовому складу чергових змін відповідні умови для несення служби, відпочинку та харчування; проведення службових розслідувань за всіма фактами вчинення засудженими злочинів і грубих порушень режиму тримання, вжиття заходів щодо усунення недоліків та притяг-

нення винних посадових осіб до відповідальності; розроблення та погодження з керівниками місцевих правоохоронних органів планів дій персоналу установи при надзвичайних обставинах. Керівництво силами та засобами щодо попередження та припинення проявів групової непокори чи масових заворушень серед засуджених, ізоляцію організаторів від основної маси, а також проведення необхідних розшукових заходів; організацію профілактичного обліку та нагляду за «авторитетами» і лідерами злочинного середовища, особами, які схильні до нападу на персонал установ, захоплення заручників, втеч, вчинення інших правопорушень; тривожною сигналізацією всі, без винятку, робочі місця та службові кабінети працівників установи, в першу чергу жінок, навчальні класи та службові кабінети викладацького складу з виводом на пульт чергового оператора та щоденну перевірку її працездатності, негайну організацію усунення виявлених проведеними перевітками недоліків; будівництво та обладнання у відповідності із встановленими вимогами ДІЗО, карцерів, ПКТ (ОК), дільниць СІЗО, секторів максимального рівня безпеки, дільниць посиленого контролю та соціальної реабілітації, кімнат обшуків засуджених, побачень, приймання-видачі посилок (передач) і бандеролей, приміщень для громадян, які прибувають на побачення, КПП, чергових частин та інших об'єктів установи; тримання засуджених, яких притягнуто до дисциплінарної відповідальності у вигляді поміщення у ДІЗО, карцер, переведення до ПКТ (ОК), у спеціальному одязі; виключення можливості виходу внутрішніх абонентських зв'язків АТС-РТС установ за межі зон, що охороняються. Вихід на міську телефонну лінію працівникам через комутаторний вузол, що знаходиться за межами зон, що охороняються; контроль за проведенням щорічної ревізії технічного стану та схемних рішень систем електропостачання ІТЗО і розроблення конкретних планів заходів щодо приведення їх у відповідність із правилами технічної експлуатації, а також вимогами будівельних норм; контроль за щоквартальним проведенням навчання особового складу установи з відпрацюванням практичних навичок дій в умовах ускладнення оперативної обстановки; постійну профілактичну роботу щодо попередження та недопущення неслужбових стосунків працівників установ із засудженими та їх родичами. Проведення ретельних розслідувань за фактами їх виявлення, встановлення причин та умов, що до цього призвели; організацію та проведення у відповідності з вимогами законодавства прийому громадян, які прибули до засуджених, керівництвом установи, визначивши для цього приймальні години.

Перші заступники начальників КВУ:

– відповідають за: ефективність нагляду за засудженими, їх надійну ізоляцію, здійснення заходів щодо запобігання та попередження втеч і інших злочинів, порушень режиму відбування покарання, виявлення каналів надходження до об'єктів установ заборонених предметів; стан професійної підготовки працівників відділу нагляду і безпеки та чергових змін, забезпечення їх озброєнням, спеціальними, технічними засобами та засобами активної оборони, організацію виховної роботи та підтримання службової дисципліни;

– здійснюють: щоденні перевірки несення служби черговими змінами, вживають заходи щодо негайного усунення виявлених недоліків; разом із працівниками установи виконання покарань ретельну перевірку взаємовідносин засуджених, яких разом поміщують у камери, використовуючи з цією метою всі можливі джерела отримання інформації; щотижневі перевірки стану ІТЗО, огорож ізольованих дільниць, жилих і комунально-побутових приміщень, тривожної сигналізації та засобів зв'язку; не менше двох разів на тиждень обходи приміщень ДІЗО, карцерів, ПКТ (ОК), дільниць СІЗО, секторів максимального рівня безпеки, дільниць посиленого контролю, особистий прийом засуджених, вживають заходи щодо задоволення їх законних вимог та усунення виявлених недоліків; контроль за дотримання встановленого пропускового режиму на КПП, ізольованих дільницях; встановлення причин і умов, що породжують правопорушення з боку засуджених та зумовлюють погіршення стану оперативної обстановки; контроль за блокуванням механічними запорами колодязів підземних комунікацій, а в уразливих для втечі місцях – тривожною сигналізацією, а також підтриманням у належному стані ІТЗО, огорож ізольованих дільниць, жилих і комунально-побутових приміщень, тривожної сигналізації та засобів зв'язку; щомісячний аналіз матеріалів щодо стану організації нагляду і безпеки, який доповідають начальнику установи;

– забезпечують: розроблення плану нагляду за засудженими, визначення сил і засобів для виконання обсягів служби, щоденне вивчення обстановки, що складається в установі, оперативне реагування на всі її зміни та своєчасну доповідь про них начальнику; виконання завдань з нагляду за засудженими, суворе дотримання ними вимог кримінально-виконавчого законодавства та Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань; взаємодію відділу нагляду і безпеки з іншими службами установи щодо забезпечення нагляду за засудженими, які знаходяться на профілактичних обліках; оголошення наказом по установі

необхідної кількості молодших інспекторів та інших представників адміністрації для здійснення своєчасного та якісного контролю за навантаженням (розвантаженням) транспорту, супроводженням його до КПП, перегляду продукції, що важко проглядається; проведення перевірок несення служби впродовж доби з таким розрахунком, щоб кожний пост молодших інспекторів чергової зміни перевірявся не менше двох разів за зміну, в тому числі один раз у нічний час; проведення службових розслідувань і прийняття рішень згідно з законодавством за всіма випадками вилучення на території установи спиртних напоїв, наркотичних засобів, грошей і предметів, що можуть бути використані для вчинення злочинів; організацію роботи з виявлення осіб, які схильні до вчинення правопорушень, з постановкою їх на профілактичний облік і наступним проведенням із ними цілеспрямованої профілактичної роботи. Контроль за своєчасними змінами в обліках цієї категорії засуджених; контроль за обладнанням стендів у місцях навантаження (розвантаження) вантажів про порядок їх складування та навантаження на транспорт, а також відгородження майданчиків навантаження-розвантаження вантажів у окремі ізольовані ділянки; контроль за порядком надання засудженим побачень, телефонних розмов та отримання ними посилок (передач) і бандеролей; щоденне здійснення обходів жилих приміщень у нічний час особовим складом чергової зміни та оперативної групи установи не менше трьох разів із відображенням результатів у спеціальному журналі, який зберігається в куточку днювального по відділенню; організацію проведення контрольних обшуків засуджених і приміщень, оглядів територій житлової і виробничої зон, а також технічних оглядів приміщень ДІЗО, карцерів, ПКТ (ОК), ділянок СІЗО, секторів максимального рівня безпеки, ділянок посиленого контролю, а також будівель та споруд установи, але не рідше одного разу на тиждень; щоквартальне проведення навчання особового складу установи з відпрацюванням практичних навичок дій в умовах ускладнення оперативної обстановки та з питань дотримання законності під час здійснення нагляду за засудженими, а також володіння правилами особистої безпеки; контроль за веденням журналів погодинних перевірок засуджених на робочих місцях, проведення контрольних перевірок, вжиття заходів реагування в разі виявлення формального підходу з боку відповідальних посадових осіб; щоденний огляд санітарного стану гуртожитків, комунально-побутових об'єктів із залученням до цієї роботи медичних працівників, начальників відділень соціально-психологічної служби та інших представників адмі-

ністрації, з відображенням результатів їх проведення у спеціальному журналі; інформування під розпис засуджених про використання аудіо-візуальних, електронних та інших технічних засобів спостереження та контролю за ними (підписка додається до особової справи засудженого).

Начальники відділів нагляду і безпеки КВУ:

– відповідають за: виконання заходів з нагляду за засудженими відповідно до вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регламентують порядок відбування покарання засудженими; підтримання в належному стані ІТЗО, огорож ізольованих ділянок, жилих і комунально-побутових приміщень, тривожної сигналізації та засобів зв'язку;

– здійснюють: щоденну розробку наказу про забезпечення охорони і нагляду на добу та відомості про забезпечення нагляду на добу; контроль за станом пропускового режиму між суміжною жилою та виробничою зонами, ізольованими ділянками, цехами та іншими об'єктами установи; контроль за дотриманням належних умов і порядку в кімнатах побачень засуджених, встановлених правил проведення телефонних розмов, приймання (видачі) посилок, передач та бандеролей, придбання товарів у ларьку установи; визначення необхідної кількості молодших інспекторів для здійснення контролю за навантаженням (розвантаженням) транспорту, його супроводження до КПП, а також працівників зі складу оперативної групи; контроль за ходом виконання заходів щодо усунення недоліків, визначених у актах обстеження стану ІТЗО; контроль за порядком заповнення, ведення та зберігання документації ЧПНУ, працівників відділу нагляду і безпеки, а також журналів обліку осіб, які у нічний час виходять з жилих приміщень, журналів перевірок наявності засуджених, журналів погодинної перевірки засуджених на робочих місцях, а також рапортів про застосування спецзасобів; ведення книги результатів несення служби молодшими інспекторами відділу нагляду і безпеки установи; щоденні перевірки несення служби молодшими інспекторами чергової зміни та членами оперативної групи; оформлення і оновлення списків, стендів та альбомів оперативної інформації про осіб, які перебувають на профілактичному обліку (загальні відомості, фотографії, зв'язки та інше); вивчення та узагальнення позитивного досвіду роботи із забезпечення нагляду за засудженими і впровадження його в практику; вивчення та інформування молодших інспекторів про хитрощі, які застосовують засуджені для вчинення втечі, зберігання заборонених предметів, а також інших порушень установленого порядку відбування покарання;

щотижневе інформування начальника установи та його першого заступника про результати несення служби черговими змінами та вносять пропозиції щодо її поліпшення; контроль за проведенням щоденних технічних оглядів камер та вжиття заходів щодо підтримання камерного обладнання в колоніях максимального рівня безпеки, ДІЗО, карцерах, ПКТ (ОК), дільницях СІЗО, секторах максимального рівня безпеки, дільницях посиленого контролю та об'єктах КВУ в постійному належному стані; не рідше одного разу на тиждень контрольні технічні огляди ДІЗО, карцерів, ПКТ (ОК), дільниць СІЗО, секторів максимального рівня безпеки, дільниць посиленого контролю, а також інших будівель та споруд установи; контроль за дотриманням виробничим персоналом вимог щодо порядку використання точильного обладнання, клеймування та видачі засудженим інструменту, прийняттям його після закінчення роботи, використанням легкозаймистих речовин і тих, що мають токсичні властивості;

– забезпечують: зберігання та аналіз актів проведення обшуків, перевірки стану ІТЗО внутрішньої забороненої зони, огорож ізольованих дільниць, жилих і комунально-побутових приміщень, тривожної сигналізації та засобів зв'язку; організацію проведення обшуків та технічних оглядів ДІЗО, карцерів, ПКТ (ОК), дільниць СІЗО, секторів максимального рівня безпеки, дільниць посиленого контролю, а також інших будівель та споруд КВУ, розроблення та реалізацію заходів щодо виявлення та перекриття каналів надходження до засуджених предметів і речовин, заборонених для зберігання та використання в установі; організацію постійного нагляду за поведінкою осіб, схильних до втечі, нападу на персонал установи, захоплення заручників. Виготовлення на них необхідної кількості (але не менше 10) фотографій з щорічною заміною, а на схильних до втечі – орієнтировок.

ЧПНУ:

– безпосередньо підпорядковуються начальнику установи або особі, яка виконує його обов'язки, а по лінії служби – першому заступнику начальника установи та начальнику відділу нагляду і безпеки. (У разі відсутності одного з ЧПНУ з причини захворювання, навчання, службового відрадженов чи відпустки виконання його обов'язків за наказом начальника установи може бути покладено на іншого підготовленого для цього працівника);

– зобов'язані: організувати роботу чергових змін у відповідності з вимогами КВК України, Правил внутрішнього розпорядку установ

виконання покарань та відомчих інструкцій за встановленим графіком; перед заступанням на службу вивчити стан оперативної обстановки, відомість про забезпечення нагляду на добу, склад чергової зміни та заходи, які намічено здійснити в період чергування; забезпечити прибуття особового складу чергової зміни в повсякденній формі одягу за сезоном та відповідно екіпірованого у визначений час до місця проведення інструктажу; приймати від ЧПНУ, який змінюється, службову документацію, спецзасоби, майно за описом, перевіряти чисельність та місце перебування засуджених по об'єктах установи, законність підстав перебування засуджених, які поміщені в ДІЗО, карцери, переведені у ПКТ (ОК), технічний стан засобів зв'язку та сигналізації; у журналі приймання-здачі чергування скласти рапорт на ім'я начальника установи, в якому доповісти про результати чергування та вказати на недоліки, виявлені в роботі ІТЗО, обладнанні камер ДІЗО, карцеру, ПКТ (ОК) тощо; керувати діями особового складу чергової зміни. Вимагати належного виконання ними своїх посадових обов'язків, дотримання встановленої за сезоном форми одягу, екіпіровки, носіння передбачених розпізнавальних знаків; відповідати за стан правопорядку в КВУ, виконання встановленого розпорядку дня установи, дотримання законності в поводженні з засудженими; володіти оперативною обстановкою в колонії, своєчасно доповідати керівництву установи про її зміни та доводити про це до відома особового складу чергової зміни, у разі необхідності ставити перед нею додаткові завдання; організувати нагляд, проведення перевірок засуджених, їх виведення та зняття з роботи, оглядів їх зовнішнього вигляду, обшуків як засуджених, так і місць їх перебування, здійснення контролю за особами, які перебувають на профілактичних обліках, шляхом погодинних перевірок їх наявності у визначених місцях; забезпечувати супроводження транспортних засобів на території житлової та виробничої зон, а також їх огляд на КПП; приймати рішення стосовно вилучених у засуджених заборонених предметів. Забезпечувати їх збереження та оформлення відповідних документів. Вилучені гроші і коштовності оформляти відповідним протоколом, один примірник якого не пізніше як у триденний термін здавати до бухгалтерії установи, другий – долучати до особової справи, а третій – зберігати в окремій папці; з дозволу керівництва установи надавати побачення, телефонні розмови засудженим з їх родичами або іншими особами, контролювати порядок приймання та вручення посилок (передач) і бандеролей; давати розпорядження щодо поміщення (звільнення) в ДІЗО, карцер та переведення (звільнення)

до ПКТ (ОК) порушників встановленого порядку відбування покарання, а також тримання осіб, які звернулися з проханням про їх переведення в інші приміщення (камери), у разі наявності реальної загрози їх життю або вчинення іншого злочину; у встановленому порядку здійснювати приймання прибулих до колонії засуджених для відбування ними кримінального покарання, а також разом із начальником відділу (відділення) по контролю за виконанням судових рішень приймати участь у випуску засуджених з колонії у разі їх звільнення від відбування покарання; спільно з медичними працівниками здійснювати контроль за своєчасним та якісним приготуванням їжі для засуджених, повним вкладенням до котлів виділених продуктів, дотриманням правил санітарії та гігієни. Перед кожним прийманням засудженими їжі забезпечувати знімання її проби медпрацівником та надавати письмовий дозвіл на її роздачу. Забезпечувати та організовувати контроль за прийманням засудженими їжі в установлений час та у відведених для цього приміщеннях; забезпечувати своєчасне подання відповідних сигналів або команд з метою неухильного дотримання засудженими встановленого розпорядку дня установи, групове їх пересування по території установи (строем), не допускати безконтрольного виходу засуджених за межі ізолюваних дільниць; не менше одного разу за зміну в обов'язковому порядку робити обхід жилих і комунально-побутових приміщень, житлової та виробничої зон, перевіряти стан загороджувальних пристроїв, підземних комунікацій та інших вірогідних місць вчинення втеч. Результати таких перевірок відображати у відомості про забезпечення нагляду в установі на добу; забезпечувати належний порядок у місцях проведення культурно-масових та інших заходів за участю великих груп засуджених; заслуховувати доповіді від працівників, які входять до складу оперативної групи установи про стан оперативної обстановки на закріплених об'єктах та у разі необхідності вживати відповідних заходів; знати та контролювати перебування персоналу установи у зонах, що охороняються, встановлювати причини знаходження в них працівників понад визначений робочий час, забезпечувати постійний контроль за роботою засобів тривожної та охоронної сигналізації і негайно реагувати на сигнали їх спрацювання; контролювати виконання особовим складом чергової зміни та оперативної групи установи своїх обов'язків щодо нагляду за засудженими на закріплених за ними об'єктах та здійснення ними оглядів місць можливого вчинення засудженими правопорушень та злочинів; не менше одного разу на добу силами чергової зміни та працівників, які

входять до установи організовувати обстеження місць, уразливих до вчинення втеч засудженими та стану 15- і 50-метрових смуг. Результати відображати у спеціальному журналі; не дозволяти пересування осіб жіночої статі без супроводження на території об'єктів, що охороняються, в установах для чоловіків; у встановленому порядку підтримувати зв'язок з особами, які входять до складу чергової зміни. Організовувати взаємодію працівників чергової зміни з вартою охорони по забезпеченню надійного нагляду та охорони засуджених; знати порядок оповіщення особового складу за сигналом «Тривога», а також дії чергової зміни у разі виникнення надзвичайних обставин; забезпечувати збереження меблів, майна, технічних та спеціальних засобів, якими обладнані приміщення чергових частин, що розташовуються, як правило, у спорудах між житловою та виробничою зонами (додаток 28 до цієї Інструкції); вживати заходи щодо вирішення порушених у скаргах та заявах питань, котрі вимагають негайного реагування; у разі отримання заяви або повідомлення про тяжкий злочин чи іншу надзвичайну подію, яка може викликати ускладнення оперативної обстановки, негайно доповідати про це відповідальному від керівництва, начальнику установи, а також черговій частині територіального органу управління ДПтСУ, одночасно вживати заходи щодо виявлення усіх обставин надзвичайної події, збереження слідів злочину, встановлення та затримання злочинців тощо;

– ЧПНУ на час тимчасової відсутності начальника установи або особи, яка виконує його обов'язки, мають право: давати вказівки працівникам усіх відділів та служб з питань, що стосуються підтримання в установі встановленого порядку; у разі ускладнення обстановки перерозподіляти сили чергової зміни та залучати інших працівників до її нормалізації; виносити постанови про тимчасове (до 24-х годин) поміщення засуджених до ДІЗО, карцеру; разом з начальником варти з охорони установи вирішувати питання щодо переміщення засуджених до територіальних медичних закладів у разі необхідності надання їм невідкладної кваліфікованої медичної допомоги; приймати рішення щодо проведення огляду осіб, які входять на територію установи і виробничі об'єкти та виходять звідти, а також їх речей;

– ЧПНУ забороняється: відлучатися з місця несення служби (залишати територію установи); змінювати розстановку особового складу чергової зміни (крім випадків, пов'язаних з ускладненням оперативної обстановки, надзвичайних подій або стихійного лиха).

6.2. Специфіка нагляду за засудженими, схильними до вчинення правопорушень

З метою підтримання належного правопорядку в установі виконання покарань, попередження злочинів та правопорушень серед засуджених, забезпечення їх безпеки та безпеки персоналу в установах здійснюється комплекс спеціальних профілактичних заходів щодо виявлення, постановки на облік та організації нагляду за особами, схильними до порушень установленого порядку відбування покарання. Визначаються категорії засуджених, які підлягають постановці на профілактичний облік і поведінка яких потребує постійного нагляду.

Виявлення та постановка на профілактичний облік засуджених, які вчинили порушення установленого порядку відбування покарання або мають намір їх вчинити, здійснюється оперативними працівниками спільно з працівниками відділу нагляду і безпеки та соціально-психологічної служби шляхом досконалого вивчення матеріалів особових справ засуджених, перевірок відомостей щодо їх поведінки в ізоляторах тимчасового утримання, слідчих ізоляторах, лікувально-профілактичних закладах місць позбавлення волі тощо, журналів обліку порушень режиму, рапортів прийому-здачі чергувань, даних медичної частини, перегляду кореспонденції.

Підставами для постановки і зняття з профілактичного обліку засуджених є матеріали, що характеризують їх спосіб життя, поведінку, зібрані начальником відділення соціально-психологічної служби спільно з працівниками відділу нагляду і безпеки та оперативного відділу. Ці матеріали, а також результати роботи з особами, які перебувають на профілактичних обліках, щомісячно розглядаються профілактичною комісією на чолі з начальником установи або особою, яка виконує його обов'язки.

Особи, яких узято на профілактичний облік, в обов'язковому порядку закріплюються наказом по установі за певними працівниками установи, які зобов'язані здійснювати постійний контроль за їх поведінкою і щомісячно доповідати рапортом начальнику оперативного відділу, який аналізує зазначені відомості і вносить їх у відповідну справу. Інформація щодо осіб, узятих на профілактичний облік, доводиться до особового складу установи на інструктажах та нарадах, у першу чергу, до молодших інспекторів чергової зміни (записи у маршрутних картках) та осіб, які входять до складу оперативної групи установи.

Списки осіб, які перебувають на профілактичному обліку, складаються працівниками оперативної служби, розміщуються у черговій частині (використовуються під час інструктажів), відділеннях соціально-

психологічної служби (на засуджених зазначеного відділення), у начальників цехів та майстрів (на засуджених, які виводяться на роботу), у контрольній картотеці робляться відповідні відмітки. Стенди з фотокартками та установочними даними на засуджених, схильних до втечі, нападу на адміністрацію та захоплення заручників, розміщуються у чергових частинах, міжзонних КПП, КПП по пропуску людей та автотранспорту, класах службової підготовки.

Рішення про постановку на профілактичний облік приймається профілактичною комісією на чолі з начальником установи і оформлюється протоколом, у якому вказуються: прізвище, ім'я, по батькові засудженого, його установочні дані, підстави постановки та строк перебування на обліку.

Спальні і робочі місця осіб, яких узято на профілактичний облік, надаються в гуртожитках, цехах (дільницях), які добре проглядаються і контролюються. Під час руху строем засуджені, які перебувають на профілактичному обліку, йдуть у першій шерензі. Працевикористання осіб, які перебувають на профілактичному обліку, на роботах з господарського обслуговування, а також у якості водіїв, трактористів, кранівників, вантажників та електриків забороняється. Виведення на роботу осіб, які перебувають на профілактичному обліку, здійснюється тільки в першу зміну на об'єкти, що забезпечені надійною ізоляцією, як правило, за відрядною формою оплати праці та із щоденним підведенням підсумків виконання ними виробничого завдання.

Індивідуальна профілактична робота із засудженими, які перебувають на профілактичному обліку, здійснюється цілеспрямовано, планомірно, диференційовано з урахуванням особистості правопорушника, характеру і ступеня його соціальної занедбаності, небезпеки вчиненого злочину та інших особливостей, що мають значення для правильного вибору методів і заходів впливу. У разі переведення засудженого, який перебуває на профілактичному обліку, до іншої установи працівник відділу нагляду і безпеки або оперативний працівник долучає до його особової справи відповідні довідки-орієнтировки із зазначенням підстави та терміну перебування на обліку.

6.3. Порядок проведення перевірок наявності засуджених

Перевірки наявності засуджених організовуються щоденно, вранці та ввечері у години, визначені розпорядком дня, а також додатково

перед прийманням їжі засудженими або після цього. У разі потреби перевірки можуть проводитися у будь-який час доби. Наявність засуджених перевіряється за поіменними картками, які зберігаються у черговій частині. У нічний час перевірка засуджених здійснюється на спальних місцях візуально, без підняття засуджених. Під час таких перевірок особлива увага звертається на відповідність призначення засуджених днювальними згідно з графіком чергування. Результати перевірок відображаються у спеціальних журналах.

Проведення перевірки здійснюється під керівництвом ЧПНУ. За командою «Для перевірки шикуйсь» усі засуджені шикуються у складі відділень у спеціально відведених місцях. По команді ЧПНУ працівники КВУ приступають до поіменної перевірки засуджених. При відсутності засудженого старший днювальний відділення доповідає, де він знаходиться. Заступник ЧПНУ проводить кількісний підрахунок засуджених по кожному відділенню, а молодші інспектори чергової зміни проводять огляд жилих, побутових та інших приміщень, де перевіряють інших засуджених, які залишилися з поважних причин. Під час перевірки уточнюється кількість засуджених, які знаходяться на виробничих об'єктах, побаченні, лікуванні, у короткочасних виїздах тощо.

У приміщеннях камерного типу колоній максимального рівня безпеки, а також у ДІЗО, карцерах, ПКТ (ОК) та дільницях посиленого контролю, секторах максимального рівня безпеки перевірка засуджених проводиться по камерах (ранкова – після підйому, до виводу на роботу, вечірня – перед відбоєм), а у лікувально-профілактичних закладах місць позбавлення волі – по палатах. Перевірка проводиться з обов'язковим шиккуванням засуджених та відвідуванням камер. Під час проведення вечірньої перевірки засуджених до довічного позбавлення волі відкриваються тільки зовнішні двері камер.

Від шиккування звільняються засуджені, які згідно з розпорядком дня відпочивають після роботи або мають звільнення за станом здоров'я (з постільним режимом), а також зайняті на роботах, залишення яких неможливе. Їх перевірка здійснюється за місцями перебування. Персональні списки таких засуджених затверджуються першим заступником начальника установи або особою, яка виконує його обов'язки. У разі несприятливих погодних умов (сильного дощу, урагану, температури повітря нижче мінус 18 °С) перевірки наявності засуджених проводяться у приміщеннях.

Після закінчення перевірки ЧПНУ та його заступник звіряють результати з обліковими даними відділу (відділення) по контролю за

виконанням судових рішень. У разі неспівпадання даних встановлюється причина, відсутні засуджені розшуковуються, а при необхідності проводиться ще одна перевірка. Про результати перевірки ЧПНУ доповідає начальнику установи, його першому заступнику та вносить дані у журнал обліку результатів поіменних перевірок засуджених.

На вечірній перевірці засудженим оголошуються накази, розпорядження, доводиться інша інформація.

ЧПНУ підтримує постійну взаємодію з начальником варти, інформує його про результати нагляду за поведінкою засуджених, наміри окремих із них, допущені злочини та порушення режиму. Він отримує інформацію від начальника варти про доповіді чатових та доводить її особовому складу чергової зміни. У випадку виявлення відсутності засудженого під час перевірки ЧПНУ негайно доповідає начальнику установи, відповідальному від керівництва установи, інформує начальника варти. Начальник установи або особа, яка виконує його обов'язки, вживає невідкладних заходів щодо встановлення причин відсутності засудженого та, при необхідності, організації його розшуку.

При отриманні даних про смерть, відсутність засудженого, а також вчинення засудженими групової непокори, втечі чи іншого злочину молодші інспектори чергової зміни негайно доповідають ЧПНУ (заступнику ЧПНУ) і діють за його вказівками. ЧПНУ інформує начальника варти та доповідає начальнику установи виконання покарань (його першому заступнику), черговому по територіальному органу управління ДПтСУ, після чого діє згідно з покладеними на нього функціональними обов'язками та планом дій при надзвичайних обставинах.

6.4. Особливості здійснення нагляду за засудженими у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, виправних центрах, а також дільницях соціальної реабілітації

Система нагляду у виправних центрах, виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації, встановлюється з урахуванням місця розташування та кордонів виправного центру або колонії (дільниці), а також особливостей режиму відбування покарання.

Нагляд за засудженими на території виправного центру, колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільниці соціальної реабілітації, а також на прилеглий місцевості, де розташовані виробничі і контрагентські об'єкти, здійснюється черговою зміною та іншими спеціально призначеними працівниками установи, в основному, шляхом патрулювання. Особлива увага приділяється також охороні адміністративних будівель, об'єктів виробничо-господарчого призначення, жилих та складських приміщень.

Організація нагляду за засудженими здійснюється у загальному порядку.

У разі проживання засуджених із своїми сім'ями вони повинні не менше одного разу на день (у виправних центрах – від одного до чотирьох разів на тиждень) у час, встановлений розпорядком дня, прибувати до ЧПНУ або до начальника відділення для реєстрації у журналі реєстрації (перевірок) засуджених, яким надано право проживати за межами установи (додаток 16 до цієї Інструкції). У разі необхідності, з дозволу ЧПНУ, їх перевірка може здійснюватись за місцем проживання. Огляд та обшук приміщень, де проживають засуджені зі своїми сім'ями, проводиться у разі наявності передбачених законом підстав та за вмотивованим рішенням суду.

ЧПНУ, крім виконання загальних обов'язків, повинен: при заступанні на службу перевіряти за обліковими документами наявність засуджених, у тому числі засуджених, які знаходяться в гуртожитках житлової зони, на об'єктах праці, у ДІЗО, ПКТ (крім виправних центрів), відрядженнях, короткочасних виїздах, на стаціонарному лікуванні; перевіряти наявність підстав для здійснення засудженими короткочасних виїздів, дозволених їм відповідно до Кримінального виконавчого кодексу України, стаціонарного лікування та відряджень, контролювати своєчасне їх повернення, і у разі порушення ними встановлених термінів доповідати про це начальнику КВУ та вживати відповідних заходів; організувати перевірку засуджених, які перебувають на стаціонарному лікуванні, у т. ч. у медичних закладах Міністерства охорони здоров'я України, та дотримання ними встановлених правил поведінки не менше двох разів на добу; при самовільному залишенні засудженим території виправного центру, колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільниці соціальної реабілітації або медичного закладу Міністерства охорони здоров'я України невідкладно доповідати про це начальнику КВУ та вживати заходів щодо встановлення його місцезнаходження, а також організації його

розшуку та затримання; не менше двох разів на добу (вранці – після розводу засуджених на роботу та ввечері – після їх повернення з роботи) доповідати начальнику установи виконання покарань про обстановку та результати несення служби змінами, а про надзвичайні події – негайно.

У виправному центрі, колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільниці соціальної реабілітації нагляд за засудженими при їх трудовому використанні здійснюється посадовими особами установи і черговою зміною. Керівництво установи повинне створювати належні умови для несення служби черговими змінами та оперативними групами, забезпечувати їх належною екіпіровкою, спецзасобами та засобами зв'язку, у першу чергу на об'єктах, що знаходяться на значній відстані від установи, а також засобами пересування (велосипеди, гужовий транспорт тощо).

Засуджені, які відбувають покарання у виправних центрах, колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації, залучаються до праці, як правило, на власному виробництві, а також на договірній основі на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності за умови забезпечення належного нагляду за їхньою поведінкою. В окремих випадках з дозволу начальника КВУ допускається залучення до праці засуджених за межами території виправного центру, колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільниці соціальної реабілітації, але в межах району їх дислокації – за умови щоденного повернення засуджених до житлової зони установи та наявності постійного зв'язку з черговою частиною. При залученні таких засуджених до праці на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності посадовими особами територіальних органів управління ДПтСУ та установ складається акт про можливість їх працевикористання.

Категорично забороняється обладнання спальних місць або проживання засуджених на робочих об'єктах виправних центрів, колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільниць соціальної реабілітації, а також ухилення їх від установлених маршрутів пересування та використання у якості водіїв легкового транспорту.

Залучати засуджених на роботах за межами виправних центрів, колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільниць соціальної реабілітації дозволяється тільки після повного і всебічного вивчення їх особистостей з урахуванням висновків працівників відділу нагляду і безпеки, соціально-психологічної та опера-

тивної служб і, як правило, не раніше як за шість місяців з моменту прибуття (переведення) їх до установи (дільниці).

Адміністрація виправних центрів, колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та колоній, при яких створені дільниці соціальної реабілітації, повинна щоквартально вивчати практику працевикористання засуджених за межами установи виконання покарань з метою визначення доцільності використання їх на тих чи інших контрагентських об'єктах, і віддавати перевагу тим, на яких можливе працевлаштування більшої кількості засуджених. Вивід засуджених на роботу здійснюється згідно з розпорядком дня установи під керівництвом ЧПНУ за єдиною формою рознарядки із обов'язковим розписом відповідальної особи за отримання і здачу засуджених.

Персонал установи, який задіяний до здійснення нагляду за засудженими на виробничих об'єктах за межами установи, повинен щогодини доповідати ЧПНУ або його заступнику про обстановку на об'єкті та наявність засуджених, про що останні вносять записи у відповідний журнал, який оформлюється за вільною формою. У разі відсутності постійного нагляду за засудженими на виробничих об'єктах або зв'язку з черговою частиною установи залучати засуджених для робіт на таких об'єктах забороняється.

6.5. Особливості здійснення нагляду за засудженими у виховних колоніях

Організація нагляду за засудженими здійснюється у загальному порядку. Певні особливості нагляду викликані, переважно, специфікою контингенту, який тримається у цих установах, а також особливостями обладнання виховних колоній. Так, у виховній колонії житлова зона розмежовується на дільниці: карантину, діагностики і розподілу; ресоціалізації; соціальної адаптації. Указані дільниці ізолюються одна від одної та обладнуються робочими кабінетами для вихователів, спальними приміщеннями, кімнатами для приймання їжі, приміщеннями для зберігання особистих речей засуджених, кімнатами виховної роботи, туалетами.

У житловій зоні розміщуються гуртожитки, школа, бібліотека, центр психоемоційного розвантаження, ларьок, їдальня, лазня з пральнею, перукарня, робочі кабінети керівництва установи та відповідних служб.

У виробничій зоні розміщуються професійно-технічне училище та виробничі майстерні. У виховних колоніях також обладнуються

спортивні майданчики з необхідним комплексом спортивного інвентарю та плац для шикування всіх засуджених колонії. Територія виховних колоній обноситься парканом висотою не менше 3,5 метра і обладнується інженерно-технічними засобами охорони.

Здійснення нагляду в житловій зоні передбачає забезпечення надійної ізоляції засуджених, дотримання ними розпорядку дня установи, виконання встановлених правил поведінки та недопущення з їх боку протиправних дій. З цією метою здійснюються огляди території та приміщень житлової зони, вірогідних місць вчинення втеч; уживаються заходи виховного та дисциплінарного впливу до засуджених, які порушують режим відбування покарання; проводиться виведення засуджених на роботу, їх поіменні перевірки та обшуки; перевіряється стан підземних комунікацій та контрольної-слідової смуги; здійснюється контроль за засудженими під час надання побачень, проведення телефонних розмов; переглядаються посилки (передачі) і бандеролі тощо. Огляд території та приміщень житлової зони здійснюється шляхом періодичних обходів по визначених маршрутах з таким розрахунком, щоб уся територія, жилі, побутові та адміністративні приміщення, підземні комунікації та контрольної-слідова смуга знаходилися під постійним контролем.

Чергова зміна контролює наявність та поведінку засуджених, вимагає від них виконання встановлених правил поведінки та обов'язків, дотримання чистоти в жилих та побутових приміщеннях, правил зберігання у відведених місцях одягу та взуття, заправки за встановленим зразком спальних місць, перевіряє наявність на них приліжкових табличок із зазначенням прізвища та ініціалів засудженого, іншого інвентарю та предметів, передбачених Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань і зазначених в описах, що є у приміщеннях, перебування в робочому стані освітлення і засобів зв'язку.

Нагляд у виробничій зоні здійснюється шляхом періодичного її обходу за визначеними маршрутами та згідно зі встановленим графіком.

6.6. Особливості здійснення нагляду за засудженими, які знаходяться на лікуванні у закладах Міністерства охорони здоров'я України

Необхідна медична допомога в лікувальних закладах надається лише за неможливості надання її в установах кримінально-виконавчої

системи. Госпіталізація осіб, які тримаються в установах кримінально-виконавчої системи, до лікувальних закладів здійснюється за умови обов'язкового дотримання установлених вимог щодо їхньої ізоляції, охорони та нагляду.

Нагляд за засудженими в «цивільних» лікувальних закладах нерозривно пов'язаний з їх охороною, і забезпечується спеціально призначеними вартами. Головна мета нагляду за засудженими у лікувальному закладі – це цілодобове безперервне стеження за ними.

Особи, переведені для надання їм необхідної медичної допомоги із установ кримінально-виконавчої системи до лікувальних закладів, розміщуються за погодженням з керівництвом лікувального закладу у відповідних приміщеннях, розташування яких на першому поверсі, як правило, не допускається.

Для охорони особи, переведеної для надання їй необхідної медичної допомоги із установи кримінально-виконавчої системи до лікувального закладу, виставляється цілодобовий пост із трьох працівників (у разі здійснення охорони засудженого до довічного позбавлення волі – із чотирьох працівників) на чолі з працівником із числа осіб старшого або середнього начальницького складу. На цей пост з кожної зміни виділяється по два (у разі здійснення охорони засудженого до довічного позбавлення волі – по три) молодших інспектори, які мають досвід роботи в установах кримінально-виконавчої системи та володіють необхідними знаннями та навичками щодо застосування зброї та спеціальних засобів.

Для визначення на місці порядку охорони та проведення інструктажу працівників, які заступають на пост, лікувальний заклад обов'язково відвідує начальник колонії або особа, яка його заміщує (у подальшому такий інструктаж перед заступанням на службу проводиться безпосередньо в установах кримінально-виконавчої системи виключно начальником відділу охорони, нагляду і безпеки). Призначені на пост у лікувальному закладі працівники повинні бути одягнені у цивільний одяг відповідно до сезону. Старший поста озброюється пістолетом, який носить потайком, а молодші інспектори – спеціальними засобами (у разі здійснення охорони засудженого до довічного позбавлення волі пістолетами озброюються всі особи наряду). Якщо в лікувальний заклад поміщена жінка, то на пост для її охорони призначаються працівники жіночої статі. У разі охорони в лікарні жінки або неповнолітньої особи старшому поста зброя не видається, а видаються тільки спеціальні засоби.

Один із молодших інспекторів несе службу безпосередньо в палаті хворого (за погодженням з лікарем), а другий, у залежності від умов, – у коридорі, під вікном або в іншому місці із зовнішнього боку будинку лікувального закладу (у разі здійснення охорони засудженого до довічного позбавлення волі третій молодший інспектор діє за розпорядженнями старшого поста згідно з обстановкою). Старший поста через кожні 2 години міняє молодших інспекторів місцями.

При виведенні осіб із палат для проведення необхідних медичних процедур, у місця особистої гігієни та загального користування старший поста заздалегідь перевіряє відповідні приміщення з метою виявлення місць, вірогідних для скоєння втечі, та у разі їх виявлення посилює охорону. Про результати несення служби старший поста через кожні 2 години по телефону доповідає черговому помічнику начальника установи кримінально-виконавчої системи.

Якість несення служби на посту в лікувальному закладі перевіряється не менше двох разів за зміну начальником установи кримінально-виконавчої системи або одним із його заступників та не менше одного разу на добу працівником управління (відділу) ДПтСУ в областях. У разі знаходження лікувального закладу на значній відстані від зазначених управлінь (відділів) перевірки їх працівниками здійснюються не менше одного разу на три доби.

При спробі здійснення самогубства засудженим особовий склад поста:

- уживає заходів щодо припинення дій, спрямованих на здійснення самогубства;
- у разі потреби викликає чергового лікаря для надання необхідної медичної допомоги;
- негайно повідомляє про подію чергового помічника начальника установи кримінально-виконавчої системи.

При нападі засудженого на особу, яка здійснює його охорону, особовий склад, залучений до несення служби на посту, для припинення протиправних дій застосовує заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю з урахуванням обстановки, що склалася. Одночасно один з охоронців негайно повідомляє про подію чергового помічника начальника установи кримінально-виконавчої системи, який організовує висування до лікувального закладу групи швидкого реагування, яку повинен очолювати особисто начальник цієї установи або особа, яка його заміщує.

При втечі засудженого з лікувального закладу старший поста:

- негайно повідомляє про подію чергового помічника начальника установи кримінально-виконавчої системи;

– силами особового складу, залученого до несення служби на посту, організовує переслідування та затримання особи, яка вчинила втечу.

Перевезення осіб для надання їм необхідної медичної допомоги із установ кримінально-виконавчої системи до лікувальних закладів здійснюється в машинах швидкої допомоги з конвоєм кількістю не менше трьох осіб. Перевезення до/з лікувального закладу засудженого до довічного позбавлення волі здійснюється у спеціалізованому автомобілі з конвоєм кількістю не менше п'яти осіб, до складу якого обов'язково повинен входити кінолог зі службовою собакою.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні обов'язки посадових осіб щодо забезпечення нагляду за засудженими.
2. Визначте порядок і підстави постановки на профілактичний облік засуджених.
3. У якому порядку проводиться перевірка наявності засуджених?
4. Визначте особливості організації нагляду за засудженими на виробничих об'єктах кримінально-виконавчих установ.
5. Які особливості здійснення нагляду за засудженими, які знаходяться на лікуванні у закладах Міністерства охорони здоров'я України?

Розділ 7

Дії під час виникнення надзвичайних ситуацій

7.1. Режим особливих умов в установах виконання покарань

Стаття 105 КВК України встановлює, що у випадках стихійного лиха, епідемій, аварій важливих для життєзабезпечення систем, масових заворушень, проявів групової непокори засуджених або в разі виникнення реальної загрози збройного нападу на колонію чи у зв'язку з введенням надзвичайного чи воєнного стану в районі розташування колонії посилюється охорона, нагляд за засудженими, здійснюються інші додаткові режимні заходи.

Заходи, передбачені статтею 105 КВК України, спрямовуються на забезпечення дотримання режиму в період різних ситуацій, які носять характер надзвичайних. Частина 1 ст. 105 КВК України встановлює вичерпне коло обставин, за яких у колоніях може вводиться режим особливих умов. Так, до них віднесено:

– масові заворушення – тобто відмова виконати законні вимоги з боку численних груп засуджених; погроми, побиття, вбивства засуджених, представників персоналу та інших осіб, а також ряд аналогічних дій; групова непокора засуджених – це відмова виконати висунуті до них вимоги (або їх більшу частину). Групової непокори, на відміну від масових заворушень, має менш агресивну форму. Водночас вона не пов'язана з погромами, підпалами, вбивствами тощо, й у них беруть участь значно менші групи засуджених (хоча і не виключені випадки участі великих мас засуджених, як, наприклад, при оголошенні голодування чи масовому суїциді); стихійні лиха становлять явища природного характеру (землетруси, повені, засуха, буревії тощо); епідеміями визнаються такі, що безперервно йдуть одне за одним, інфекційні захворювання серед людей (чума, холера, віспа); аварії важливих для життєзабезпечення систем – це пригоди, пов'язані з руйнуванням нормальної роботи установи чи агрегату, які забезпечують життєдіяльність певної системи, що не призвели до загибелі людей, але заподіяли значну шкоду або істотні порушення роботи. Під реальною загрозою збройного нападу на колонію слід

розуміти можливість використання вражаючих властивостей зброї при вчиненні дій, спрямованих на досягнення злочинного результату за допомогою насильства чи створення реальної загрози його застосування.

Закон передбачає запровадження режиму особливих умов у колоніях й у випадках уведення надзвичайного чи воєнного стану в районі розташування колонії. Підстави запровадження останніх регламентуються законами України «Про правовий режим надзвичайного стану» та «Про правовий режим воєнного стану»: спроба насильницької зміни конституційного устрою; масові заворушення; міжнаціональні конфлікти; надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру; стихійні лиха; епідемії; великі аварії тощо. Введення режиму особливих умов у колоніях тягне за собою обмеження ряду конституційних прав і свобод громадян (як засуджених, так і працівників, рідних засуджених та інших осіб). Так, у період дії режиму особливих умов в установах виконання покарань може бути призупинено здійснення деяких прав засуджених, уведено посилений варіант охорони та нагляду, особливий порядок допуску на об'єкти, змінений розпорядок дня, обмежена діяльність виробничих, комунально-побутових, культурно-просвітницьких, медико-санітарних та інших служб.

КВК України не встановлює особливого порядку прийняття рішення про посилення охорони, нагляду за засудженими, здійснення інших додаткових режимних заходів: воно повинно прийматися начальником установи виконання покарань за погодженням з керівництвом територіального управління ДПтСУ. Єдиний виняток складають випадки необхідності припинення групових протиправних дій засуджених та ліквідації їх наслідків – для цього за рішенням Голови ДПтСУ, начальника управління (відділу) ДПтСУ в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві та Київській області використовуються сили і засоби колонії, органів і установ виконання покарань, а в разі потреби з дозволу Міністра внутрішніх справ України, начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, місті Києві, Київській області, начальника управління Міністерства внутрішніх справ України в області, місті Севастополі – органів та підрозділів Міністерства внутрішніх справ України.

Режим особливих умов вводиться наказом Голови ДПтСУ на строк до 30 діб, наказом начальника територіального органу управління ДПтСУ – до 10 діб, начальником колонії – до 3 діб. На період введення режиму особливих умов додатково передбачаються:

комплекс заходів щодо підвищення бойової готовності, уточнення планів дій у разі виникнення надзвичайних обставин, приведення до

стану готовності резервів, перевірка справності ІТЗО, розгортання додаткових засобів зв'язку; збільшення чисельності постів, посилення контролю за несенням служби; цілодобове чергування керівництва колонії; встановлення оперативного чергування середнього начальницького складу, лікарів; проведення додаткових перевірок несення служби черговими змінами; посилення режиму охорони КПП; посилення пропускового режиму; організація патрулювання в районі розташування колонії; оперативно-профілактичні заходи із засудженими; проведення загального обшуку тощо.

7.2. Сили, що можуть бути застосовані у разі групових протиправних дій засуджених, захоплень заручників, вчинення злочинів терористичної спрямованості тощо

Стаття 105 КВК України передбачає, що для припинення групових протиправних дій засуджених та ліквідації їх наслідків за рішенням Голови центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань, начальника управління (відділу) центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві та Київській області використовуються сили і засоби колонії, органів і установ виконання покарань, а в разі потреби з дозволу Міністра внутрішніх справ України, начальника Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, місті Києві, Київській області, начальника управління Міністерства внутрішніх справ України в області, місті Севастополі – органів та підрозділів Міністерства внутрішніх справ України.

Залучення сил і засобів колонії, органів і установ виконання покарань для підтримання правопорядку в установах виконання покарань проводиться на підставі спеціального плану, який складається начальником виправної колонії та затверджується начальником територіального органу управління ДПтСУ і повідомляється прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законності при виконанні судових рішень.

Відповідно до Закону України від 20.03.2003 р. «Про боротьбу з тероризмом», ДПтСУ має брати участь в антитерористичній діяльності. Згідно з названим законом тероризм – це суспільно небезпечна

діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей; терористичний акт – злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена ст. 258 Кримінального кодексу України. Стаття 4 Закону визначає суб'єктів боротьби з тероризмом, до числа яких віднесено й ДПтСУ. Із цією метою названа служба має право утворювати спеціальні формування або входити до складу міжгалузевих формувань.

7.3. Склад, екіпіровка та основні завдання групи швидкого реагування при установі виконання покарань

З метою підтримання належного правопорядку, забезпечення безпеки персоналу та засуджених, своєчасного припинення групових протиправних дій та масового безладу серед засуджених, участі у проведенні операцій з визволення заручників, здійснення розшукових заходів у виправних та виховних колоніях створюються групи швидкого реагування, до складу яких входять найбільш підготовлені та фізично розвинуті працівники закладу.

Отже, група швидкого реагування – це спеціальний наряд із особового складу установи виконання покарань, який призначений для вжиття невідкладних заходів щодо попередження та профілактики порушень порядку при змінах в оперативній обстановці в установі виконання покарань, негайного виїзду до місця події з метою здійснення заходів щодо припинення правопорушень.

Наказом начальника установи, як правило, до складу груп включається 12–17 працівників установи. Групи швидкого реагування можуть об'єднуватись у зведені загони швидкого реагування у межах області та входити до складу міжобласних утворень.

Особовий склад групи споряджається службовою зброєю, спецзасобами, засобами надійного радіозв'язку та самозахисту. До засобів індивідуального захисту та активної оборони відносяться: гумові кийки, захисні жилети, щити протиударні, наручники, спецзасоби «Терен», комплекти для захисту рук та ніг тощо.

Група проводить щотижневі тренування зі спеціально підготовленими працівниками колонії. Така група має бути безмежно дієвою, тому потрібні дії кожного у ній відповідно до затверджених правил.

До основних завдань групи швидкого реагування можна віднести: участь у заходах щодо запобігання та припинення злочинів та насильницьких діянь, пов'язаних із захопленням заручників, вчиненням підпалів, убивств, тортур, залякування засуджених, персоналу ДКВС та громадян, які знаходяться в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах та на прилеглих до них територіях; участь у затриманні озброєних злочинців в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, відбитті нападів на об'єкти кримінально-виконавчої системи; розшук та затримання засуджених і осіб, узятих під варту, які вчинили втечу; забезпечення підтримання правопорядку при введенні режиму особливих умов в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах у випадках стихійного лиха, епідемій, аварій важливих для життєзабезпечення систем, масових заворушень, проявів групової непокори засуджених та осіб, узятих під варту, або в разі виникнення реальної загрози збройного нападу на об'єкти кримінально-виконавчої системи, припинення групових протиправних дій засуджених та осіб, узятих під варту та ліквідації їх наслідків; участь у проведенні оглядів і обшуків засуджених та осіб, узятих під варту, їх речей, оглядів інших осіб та їх речей, транспортних засобів, які знаходяться на територіях установ кримінально-виконавчої системи, підприємств установ виконання покарань і на прилеглих до них територіях, а також вилучати заборонені речі і документи; забезпечення безпеки засуджених і осіб, узятих під варту, персоналу і громадян, які перебувають на території установ виконання покарань та слідчих ізоляторів; сприяння оперативним підрозділам установ виконання покарань і слідчих ізоляторів у проведенні оперативно-розшукових заходів.

Групи швидкого реагування («зведені» загони) формуються з огляду на існуючу потребу з оперативних та інших працівників різних установ виконання покарань для підтримання порядку в установах, коли виникають конфліктні ситуації між засудженими та адміністрацією. Фактично групи швидкого реагування створюються з метою негайного реагування на несприятливу ситуацію, що виникає в установі виконання покарань або СІЗО для забезпечення підтримання правопорядку, додержання вимог режиму, правил внутрішнього розпорядку в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах і на прилеглих до них територіях, вимагають від засуджених і осіб, узятих під

варту, інших осіб, які знаходяться на територіях установ кримінально-виконавчої системи і на прилеглих до них територіях, виконання ними обов'язків, установлених законом та нормативно-правовими актами ДПтСУ. В екстрених випадках такі групи мають право втихомирювати розлючений натовп засуджених наявними у них засобами.

7.4. Дії особового складу чергової зміни, персоналу установи виконання покарань при виникненні групової непокори або масових заворушень засуджених, ліквідації злочинів терористичної спрямованості та звільнення заручників, втечі засуджених

Засуджені до позбавлення волі – це контингент осіб, які при певних умовах можуть як одноособово, так і в групі представляти підвищену небезпеку, створювати надзвичайні ситуації. Надзвичайна ситуація – це ситуація, пов'язана з небезпечними подіями техногенно-екологічного, природного, воєнного та соціально-політичного характеру (порушення нормальних умов життя і діяльності людей та об'єктів або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом чи іншою небезпечною подією, що призвела чи може призвести до загибелі людей та значних матеріальних витрат), які, поряд із розслідуванням причин та локалізацією наслідків, потребують вжиття додаткових заходів на забезпечення життєдіяльності органів виконавчої влади і посилення власної безпеки.

Організація і проведення оперативних заходів під час надзвичайних подій забезпечується суворим дотриманням вимог чинного законодавства, а також потребує чіткої організації взаємодії наявних сил та засобів, комплексного і цілеспрямованого керівництва ними. Для злагодженого управління силами та засобами, що залучаються до проведення заходів, створюється оперативний штаб.

Оперативний штаб є органом оперативного управління на період виникнення надзвичайної події. Штаб призначається для безперервного виконання завдань з її ліквідації, координації дій сил та засобів, що залучаються для цього, та керівництва ними. Оперативний штаб створюється на визначений термін наказом начальника регіонального управління (відділу) ДПтСУ. Він формується з числа осіб керівного

складу регіонального управління (відділу) ДПтСУ та установи виконання покарань, у якій допущено надзвичайну подію. У разі, коли для її ліквідації є необхідність залучити підрозділ особливого призначення кримінально-виконавчої системи для дій у надзвичайних ситуаціях, до складу оперативного штабу включається командир цього підрозділу. Штаб очолює начальник регіонального управління (відділу) ДПтСУ або особа, яка виконує його обов'язки. Заступником начальника штабу призначається начальник установи виконання покарань, у якій допущена надзвичайна ситуація. До оперативного штабу можуть включатися (за згодою) представник управління Міністерства внутрішніх справ України в області та керівник регіональної координаційної групи Антитерористичного центру при управлінні Служби безпеки України в області.

Також для надання консультацій, необхідних матеріалів, виконання вимог злочинців тощо, у разі необхідності можуть залучатися (за погодженням з їх керівниками) відповідні співробітники міністерств і відомств, а також спеціалісти інших органів виконавчої влади, військових частин, установ і організацій.

Порядок організації заходів, спрямованих на припинення та ліквідацію надзвичайної події (на прикладі захоплення заручників)

Одним із важливих факторів, які сприяють якісному проведенню заходів щодо ліквідації та припинення надзвичайної події, дозволяють раціонально використовувати час при підготовці сил і засобів, є своєчасність та повнота надходження інформації про подію, що сталася. Наприклад, інформація передається по телефону та повинна містити наступні відомості: де, коли і хто захопив заручників; місцезнаходження заручників та злочинців; мета захоплення і утримання заручників; яким чином злочинці повідомили про захоплення заручників (по телефону, через інших засуджених, інший засіб); кількість злочинців, їх озброєння; вимоги та мета злочинців, їх тактика поведінки; чи є серед злочинців та заручників поранені; установчі дані на злочинців; установчі дані на заручників; стан оперативної обстановки в установі та ставлення інших засуджених до надзвичайної події; які невідкладні заходи вжиті; хто з керівництва знаходиться на місці події.

Інформація про надзвичайну подію реєструється в черговій частині установи ЧПНУ у Книзі обліку злочинів та пригод (КОЗП), після чого негайно передається. Отримавши інформацію про виникнення надзвичайної події, необхідно додатково встановити відомості про ставлення засуджених до неї. Слід налагодити роз'яснювальну роботу

серед засуджених, з метою формування у них стійкого негативного ставлення до осіб, які захопили заручників. Підставами для організації заходів, спрямованих на звільнення заручників, є офіційні дані про їх захоплення та пред'явлення злочинцями будь-яких вимог.

Основними заходами, що здійснюються з метою звільнення заручників, є: блокування місця події, ведення переговорів із злочинцями, визначення правомірності вимог та можливості їх виконання, створення групи для силового звільнення заручників, проведення спеціальної бойової операції (блокування місця події – дії оперативних груп (первинного блокування, основного блокування, резерву та інших) щодо ізоляції безпосереднього місця події, проведення операції з метою перекриття шляхів можливого відступу злочинців та запобігання залученню до протиправних дій інших засуджених. Група первинного блокування – це оперативна група, яка формується з працівників установи виконання покарань і до прибуття на місце основної групи блокування виконує наступні функції); ізоляція місця події для того, щоб не допустити відхід злочинців або захоплення нових заручників; недопущення проникнення до злочинців можливих співучасників та надання їм допомоги з боку інших засуджених.

Після прибуття основної групи блокування група первинного блокування залишає свої позиції та відходить до району загального зосередження сил та засобів у розпорядження оперативного штабу. Група основного блокування – оперативна група, яка формується за рахунок зведеного загону регіонального управління (відділу) ДПтСУ та підпорядкованих йому установ. Після прибуття на місце події та зайняття визначених рубежів у районі блокування виконує завдання групи первинного блокування.

Район блокування – це ізольована по периметру і взята під особливий контроль територія установи виконання покарань, що безпосередньо прилягає до об'єкта, у якому знаходяться злочинці, з метою недопущення відходу злочинців і проникнення до них можливих співучасників та надання їм допомоги з боку інших засуджених. Район блокування є внутрішнім, кільцем блокування об'єкта або місця знаходження злочинців у районі оточення.

Група оточення – створюється з числа працівників регіональних органів та установ кримінально-виконавчої системи, а у разі необхідності – підрозділів регіонального Міністерства внутрішніх справ України та виконує функції щодо: ізоляції району розташування установи виконання покарань з метою недопущення проникнення сторонніх

осіб; направлення на фільтраційний пункт усіх осіб, які намагаються проникнути в зону оточення або залишити її без дозволу начальника оперативного штабу; припинення доступу в район проведення спеціальної операції стороннього транспорту шляхом організації контрольних пунктів і перекриття доріг; фізичного затримання засуджених, які, використовуючи ускладнення оперативної обстановки, можуть або мають стійкі наміри скоїти втечу.

При визначенні завдань зазначеним групам вказується рубіж блокування, час вирушання на нього, особливості та порядок виконання поставлених завдань, сигнали сповіщення і взаємодії.

Район оточення – це ізольований по периметру і взятий під контроль район розташування установи виконання покарань, у якій проводиться операція щодо звільнення заручників. Район оточення є зовнішнім кільцем блокування району проведення операції.

Початкові дії працівників кримінально-виконавчої системи спрямовуються на те, щоб усіма способами і засобами схилити злочинця (злочинців) до переговорів, з'ясувати його (їх) наміри та вимоги, надійно блокувати місце його (їх) знаходження, з метою повного виключення можливості спроби втечі.

Основою успішного затримання злочинців і визволення заручників є вміння працівників встановити усний контакт із злочинцями, комунікабельно, вміло та тактовно вести переговори, вступати в оперативну гру.

Особливості ведення переговорів із злочинцями

Мистецтво ведення переговорів полягає в майстерності оцінки ситуації, що склалася, у своєчасному приведенні необхідних доказів та аргументів, а також психологічної витонченості у зміні позицій. Переговори – мистецтво, творча діяльність, неповторне поєднання мистецьких і логічних дій у досягненні поставленої мети. Для ведення переговорів вибирається особа з числа досвідчених працівників, які володіють необхідними психологічними якостями та міцним фізичним здоров'ям, здатні розсудливо мислити в умовах стресової ситуації, а також дають добровільну згоду на ведення переговорів.

Мета переговорів – виграти час, «знесилити» злочинця, викликати у нього сумніви щодо позитивних перспектив його дій. Мета повинна бути присутня не тільки при веденні загальних переговорів, а також і в оперативній грі, яка проводиться для стримування різних дій або знешкодження злочинців. Зміст гри, тактика її проведення безумовно залежать від конкретної ситуації, особи злочинця і вимог, які він висуває.

Тактика проведення спеціальної операції з визволення заручників

Якщо переговори не дають позитивних наслідків, а злочинці не відмовилися від протиправних дій та висунутих вимог, а також склалася реальна загроза життю і здоров'ю заручників, об'єктивно виникає потреба у застосуванні сили. Однак такі заходи можна здійснювати лише за обставин, що максимально забезпечують безпеку працівників, які виконують завдання з визволення і збереження життя заручників.

Спеціальна операція – це комплекс узгоджених та взаємопов'язаних за метою і часом кримінально-процесуальних заходів, примусових, бойових та інших передбачених законодавством України дій, які здійснюються органами і підрозділами кримінально-виконавчої системи за єдиним задумом та планом, для виконання завдань щодо захисту прав і свобод людини, життя і здоров'я громадян, інтересів суспільства та держави від протиправного посягання, якщо вичерпані усі засоби, методи та форми їх упередження, локалізації та ліквідації і вони не принесли бажаних результатів.

Підготовка спеціальної операції проводиться на підставі розробленого оперативним штабом плану проведення спеціальної операції.

План проведення спеціальної операції із звільнення заручників – це в установленому порядку відпрацьований, узгоджений та затверджений комплект документальних матеріалів, у яких викладено мету, завдання та порядок здійснення заходів щодо визволення заручників. План структурно складається із загальної частини та окремого додатка (рішення). Основою плану проведення спеціальної операції з визволення заручників є рішення, яке відпрацьовується оперативним штабом на основі аналізу обстановки, прогнозування її змін і підготовлених із цього приводу пропозицій, розрахунків, схем тощо. Рішення включає графічну частину та пояснювальну записку. Графічна частина виконується на схемі установи з використанням умовних знаків та скорочених позначок. На окремому аркуші виконується схема будівлі та приміщень, тощо, де знаходяться злочинці та заручники.

7.5. Правила поведінки осіб, яких захопили як заручників

Будь-яка людина за збігом обставин може виявитися заручником у терористів. Не є винятком із цього персоналу установ виконання покарань або особи, що перебували на території колонії. Особам, захоп-

леним як заручники, рекомендується дотримуватись наступних правил: несподіваний рух або шум можуть спричинити жорстку відсіч з боку терористів; не чинити дій, які можуть спровокувати засуджених до застосування зброї й призвести до людських жертв; бути готовим до застосування засудженими пов'язок на очі, кляпів, наручників чи мотузок; не реагувати на жорстокість, образи й приниження, не дивитися правопорушникам в очі (для нервової людини це сигнал до агресії), не поводитись зухвало; не виказувати непотрібного героїзму, намагаючись роззброїти засудженого або прорватися до виходу; якщо особу змушують вийти із приміщення, не пручатися; за необхідності виконувати вимоги засуджених, не суперечити їм, не ризикувати життям оточуючих і власним, намагатися не допускати істерики й паніки; у випадку, коли необхідна медична допомога, говорити спокійно й коротко, не нервуючи правопорушників, не вживати ліків до отримання дозволу.

7.6. Введення посиленого варіанта несення служби в установі виконання покарань, організація і проведення основних заходів операцій під умовними найменуваннями «Щит», «Заслон»

З метою надійного перекриття каналів надходження у зони, що охороняються, заборонених до використання речей і предметів, а також запобігання їх виготовленню засудженими вводиться операція під умовним найменуванням «Заслон». Дана операція відноситься до розряду так званих «спеціальних операцій», що проводяться силами персоналу органів і установ виконання покарань на відповідній території.

Проведення спеціальних операцій в установах виконання покарань на сьогодні є одним з ефективних засобів вирішення проблем боротьби з порушеннями в середовищі засуджених. Насамперед це пов'язано з тим, що за результатами проведення зазначених заходів забезпечується нормалізація оперативної обстановки, безпека засуджених і персоналу, а досить жорсткий силовий вплив на осіб, що вчиняють протиправне діяння, має ефективне профілактичне значення.

Під час проведення спеціальної операції оперативний інтерес становлять правопорушники та певна інформація щодо них – місце дислокації, наявність заборонених предметів, стан готовності до по-

рушення, наміри щодо подальших дій тощо. З метою уникнення покарання засуджені, як правило, намагаються приховати не лише обставини вчиненого порушення, а й відомості, що мають значення для реалізації спеціальної операції. Така інформація є основою дій щодо силового, фізичного примусу (режимні заходи). Водночас вона, поперше, пов'язана з попередніми відомостями про осіб, які вчиняють правопорушення, потребує ширших установчих заходів (з використанням певних сил та засобів оперативно-розшукової діяльності) і, по-друге, оперативно-розшукові заходи під час проведення спеціальної операції мають на меті не лише встановлення необхідної для подальших дій інформації, а й до певної міри активний вплив на засуджених. Виходячи із зазначеного, оперативно-розшукові заходи під час проведення спеціальної операції – це комплексні дії, які включають збір необхідної інформації щодо особи правопорушника (потенційного правопорушника) та обставин вчинення чи готування правопорушення.

Головна мета під час проведення спеціальної операції – це ліквідація загрози правопорядку в місцях позбавлення чи обмеження волі, інтересам окремих громадян, що виникає в конкретному місці і в конкретний час (скупчення великої кількості людей під час масових заходів та інших подій тощо) і нормалізація обстановки.

У понятті спеціальної операції можна виокремити три групи заходів. Це оперативно-розшукові, режимні заходи та бойові дії, які проводяться для виконання поставлених перед персоналом УВП завдань з попередження та припинення правопорушень, підтримання правопорядку в установі. Слід зазначити, що саме комплексне проведення зазначених заходів уможливорює задіяти більшість наявних можливостей установи виконання покарань і досягти мети проведення операції найоптимальнішим і безпечним шляхом.

Операції «Щит» і «Заслон» зазвичай вводяться послідовно: спочатку вводиться операція «Заслон», потім – особовий склад установи переводиться на посиленій варіант несення служби із проведенням спеціальної операції під умовним найменуванням «Щит». Подібний підхід не є випадковим. За загальним значенням термін «заслон» визначається як загін, який виставляється для прикриття військової операції від супротивників, спроба затримати або перешкодити супротивнику зайняти бажану позицію; щит – це вид захисного спорядження, призначеного від відбиття атак. З метою надійного перекриття каналів надходження у зони, що охороняються, заборонених до використання речей і предметів, а також запобігання їх виготовленню засудженими вводиться

операція під умовним найменуванням «Заслон». Отож, під час операції «Заслон» силами установи забезпечується створення перешкод засудженим та іншим особам для вчинення порушень, а «Щит» має на меті вплинути на можливі негативні прояви незгоди з попередніми діями.

Порядок проведення операцій «Заслон» та «Щит» визначається планом, який, як правило, включає у себе наступні заходи: створення оперативного штабу керування проведенням операцій; переведення персоналу установ на посилений варіант несення служби; розробка графіка цілодобового чергування керівного складу та оперативних груп; забезпечення готовності чергових змін і варт до дій щодо своєчасного виявлення, припинення та ліквідації наслідків надзвичайних подій (особлива увага при цьому зазвичай звертається на організацію і якість виконання службових обов'язків чатовими КПП та молодшими інспекторами з нагляду в ДІЗО, ПКТ, ОК, карцерах, дільницях посиленого контролю, дільницях слідчих ізоляторів та секторах максимального (середнього) рівня безпеки); складання графіка цілодобового чергування керівного управління на період введення посиленого варіанта несення служби та під час проведення спеціальної операції під умовним найменуванням «Щит»; розробка планів організаційно-практичних заходів щодо підготовки, організації, якісного і в повному обсязі виконання службових завдань за посиленим варіантом; проведення інструктажів персоналу, на яких доводиться стан оперативної обстановки у місцях позбавлення волі, звертається увага на дотримання законності, підтримання правопорядку, підвищення пильності під час виконання персоналом службових завдань, а також здійснюється практичне відпрацювання дій на випадок надзвичайних обставин; встановлюється додатковий контроль за станом забезпечення у повному обсязі установ продуктами харчування, речовим майном, предметами першої потреби, а також безперебійною роботою крамниць, їдалень, комунально-побутових об'єктів; у кожній установі організовується додатковий особистий прийом засуджених та осіб, узятих під варту, вживаються заходи щодо вирішення порушених ними питань; складається план культурно-масових і фізкультурно-спортивних заходів із засудженими та особами, взятими під варту, у якому передбачається проведення духовно-просвітницьких заходів святкування з релігійними організаціями; комісійно перевіряється наявність зброї, боєприпасів та спеціальних засобів, надійність їх збереження та охорони, за результатами яких складаються відповідні акти; перевіряється стан

інженерно-технічних засобів охорони та охоронного освітлення, забезпечується працездатність резервних джерел живлення, підтримується для них постійний запас пального з розрахунку не менше 16 годин безперервної роботи; забезпечується належний пропускний режим на територію, що охороняється, вживаються додаткові заходи щодо надійного перекриття каналів надходження до засуджених та осіб, узятих під варту, заборонених предметів, особливо під час побачень, поліпшується якість проведення оглядів транспортних засобів; до засуджених і осіб, узятих під варту, які виношують наміри вчинення злочинів, допустили грубі порушення режимних вимог або агресивно налаштовані, вживаються відповідні заходи індивідуально-виховного характеру, а у разі безуспішного застосування цих заходів – ізолюються від основної маси (особлива увага звертається при цьому на осіб, які виношують наміри групової непокори, втечі, а також так званих «лідерів» та «авторитетів» злочинного середовища); на час звільнення засуджених від роботи у вихідні та святкові дні наводиться належний порядок на виробництві, забезпечується внутрішньоцеховий режим, виключаються неконтрольовані пересування засуджених територією виробничих об'єктів та доступ у цехи і дільниці сторонніх осіб; встановлюється додатковий санітарно-епідеміологічний контроль за харчуванням засуджених і осіб, узятих під варту, цілодобове чергування в лікарнях; перевіряється стан засобів пожежогасіння, наявність відповідного протипожежного інвентарю, забезпечується протипожежна безпека об'єктів установ (особлива увага звертається на гуртожитки, приміщення ДІЗО, ПКТ, ОК, карцери, ДПК, СМРБ та кімнати тривалих побачень), проводяться пожежно-тактичні заняття з черговими вартами відомчої пожежної охорони на випадок виникнення пожеж; додатково перевіряється технічний стан засобів зв'язку.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть вичерпне коло обставин, за яких у колоніях може вводиться режим особливих умов.
2. Хто входить до групи швидкого реагування?
3. Які основні завдання виконує група швидкого реагування?
4. Вкажіть особливості ведення переговорів із злочинцями.
5. Що таке спеціальна операція в УВП? Організація і проведення основних заходів операцій під умовними найменуваннями «Щит», «Заслон».

Розділ 8

Охорона як засіб забезпечення ізоляції осіб, позбавлених волі

8.1. Сили і засоби забезпечення охорони виправної колонії

У спеціальній літературі визначається, що охорона – це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ізоляції засуджених і недопущення вчинення ними втеч та інших злочинів; запобігання проникненню на територію установ сторонніх осіб та заборонених для використання засудженими предметів; забезпечення зберігання матеріальних цінностей установ виконання покарань. Охорону осіб, позбавлених волі, здійснює відділ охорони установи виконання покарань, основними функціями якого є: охорона й оборона об'єктів кримінально-виконавчої установи; здійснення пропускнуго режиму на об'єктах, які перебувають під охороною; конвоювання засуджених із колонії на виробничі об'єкти й назад, охорона їх під час виконання робіт; зустрічне конвоювання за автомобільними маршрутами, а також екстрене конвоювання.

Для охорони установ та інших об'єктів ДКВС призначаються озброєні варти. Як правило, охорону об'єктів здійснюють чатові методом стеження зі спостережних вишок або інших місць несення служби.

Одним із основних напрямів службової діяльності відділів охорони завжди було і залишається завдання забезпечення пропускнуго режиму на об'єктах, що охороняються, проведення заходів щодо його покращення та недопущення проникнення до установ виконання покарань заборонених для використання засудженими предметів. Із цією метою установи виконання покарань обладнуються контрольно-пропускними пунктами для проходу людей і окремо для автомобільного та залізничного транспорту. Для забезпечення пропускнуго режиму території виправних колоній обладнуються відповідними інженерними засобами, а на контрольно-пропускних пунктах застосовуються технічні засоби виявлення та спеціальні службові собаки з метою виявлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманиючих засобів.

Також однією з основних функцій відділів охорони є переміщення засуджених зустрінними, плановими автомобільними, наскрізними та екстреними вартами. Переміщення засуджених під вартою – це перевезення засуджених до позбавлення волі спеціальним транспортом або супроводження їх пішки до місць відбування покарань (або для проведення судових дій), виконання сільськогосподарських та інших видів робіт, надання засудженим медичної допомоги. З цією метою виправні колонії забезпечуються спеціальними автомобілями, обладнаними необхідними інженерними та технічними засобами, придатними для перевезення засуджених.

Головною метою вжиття таких заходів застороги є попередження та припинення втеч засуджених з-під охорони. Втечі засуджених з-під варти є одними з найнебезпечніших злочинів в установах виконання покарань і становлять велику небезпеку для суспільства. Ця небезпека полягає в тому, що засуджені, які вчинили втечу, як правило, продовжують вчиняти нові злочини, залучаючи до них нових морально нестійких громадян.

Перешкоджати вчиненню засудженими втеч з-під варти призначені не тільки озброєні чатові на постах, а ще й технічні засоби охорони і виявлення, противтечові загрози, засоби теле- і відеоспостереження, що відповідним чином обладнанні вздовж усього периметра кожної виправної установи. Згадані засоби призначені не тільки для попередження втеч засуджених з-під охорони, але й для припинення доставки на територію об'єктів, що охороняються, заборонених для використання засудженими предметів. Крім цього, з метою посилення охорони виправних колоній, розшуку та затримання злочинців, які вчинили втечу з-під варти, виявлення осіб, які сховалися на об'єктах, що охороняються, або у вантажах, та огляду автомобільного, залізничного транспорту, об'єктів використовуються спеціально підготовлені службові собаки.

Ефективна охорона означає виключення: вчинення втеч та інших злочинів, проникнення на територію установ сторонніх осіб та заборонених для використання засудженими предметів, а також втрати матеріальних цінностей установ виконання покарань. Необхідно також зауважити, що необхідною умовою для визнання ізоляції, нагляду та охорони реалізованими ефективно, є досягнення цього за рахунок засобів і в порядку, визначених у законодавстві та інших нормативно-правових актах.

8.2. Завдання відділів охорони виправних колоній

Типовий штатний розклад відділу охорони передбачає посади: начальник відділу, заступник начальника відділу, старший інспектор з організації служби, озброєння та спецзасобів, старший інженер групи інженерно-технічних засобів охорони та зв'язку, начальників чергових варт, молодший інспектор з озброєння та спецзасобів, молодший інспектор кінолог, водій-співробітник, телефоністка, технік зв'язку, молодший інспектор-технік з обслуговування ІТЗО та молодших інспекторів. Функціональні обов'язки особового складу відділу чітко розподілені між кожним співробітником.

Система охорони установ виконання покарань включає в себе: варту, місце її розташування; пости, де чатові виконують свої обов'язки; сектори спостереження та ведення обстрілу; маршрути руху чергової зміни; інженерно-технічні засоби охорони (ІТЗО); пости вартових собак та ін. Згідно з вимогами відомчих нормативних актів ДПтСУ, основними завданнями відділів охорони є: забезпечення ізоляції засуджених і недопущення вчинення ними втеч та інших злочинів; запобігання проникненню на територію установ сторонніх осіб та заборонених для використання засудженими предметів; забезпечення зберігання матеріальних цінностей установи виконання покарань.

Саме ці завдання й зумовлюють зміст поняття «охорона установ виконання покарань». Проте з урахуванням вимог чинного кримінально-виконавчого законодавства України під охороною слід розуміти не лише зазначені вище елементи, але й заходи щодо: безпечних умов проживання біля охоронюваних об'єктів (установи виконання покарань) населення тієї території, на якій дислокується колонія (використання сигналізаційних пристроїв, «ревунів», освітлення тощо); запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню з особами, які знаходяться на охоронюваних об'єктах (побачення, отримання та доставка вантажів тощо); застосування зброї та інших заходів безпеки до засуджених та інших осіб, які вчиняють напади на охоронювані об'єкти.

Відповідно до розподілу функціональних обов'язків охорону засуджених здійснює відділ охорони установи виконання покарань, основними функціями якого є: охорона й оборона об'єктів кримінально-виконавчої установи; здійснення пропускнуго режиму на об'єктах, які перебувають під охороною; конвоювання засуджених

із колоній на виробничі об'єкти й назад, охорона їх під час виконання робіт; зустрічне конвоювання за автомобільними маршрутами; екстрене конвоювання.

8.3. Призначення і основне обладнання об'єктів установ виконання покарань, що знаходяться під безпосереднім наглядом відділів охорони

Інженерно-технічні засоби охорони призначені для посилення надійності охорони об'єктів, ізоляції засуджених та нагляду за ними, а також для інженерно-технічного забезпечення інших завдань, які виконують відділи нагляду та охорони установ виконання покарань.

Основними функціями ІТЗО ДПтСУ: виявлення засудженого (порушника) при різноманітних способах подолання ним лінії охорони або при несанкціонованому виході із спеціальних будівель та транспортних засобів; затримання засудженого в межах забороненої зони об'єкта на час, необхідний для дій варту та чергового наряду, а також попередження або припинення втечі; підвищення ефективності служби чергового наряду з підтримання встановленого режиму тримання засуджених; оповіщення варту і чергового наряду про надзвичайні події на об'єкті, який охороняється.

У спеціальній літературі ІТЗО поділяються на інженерні і технічні. До інженерних засобів охорони відносяться: а) огорожі об'єктів, які охороняються, споруди і конструкції на постах; б) інженерні загорожі; в) споруди і конструкції на контрольно-пропускних пунктах; д) споруди і конструкції на внутрішній території об'єкта; е) освітлювальні установки; ж) засоби механізації та автоматизації; з) споруди і конструкції в транспортних засобах. До технічних засобів охорони відносяться: а) засоби виявлення; б) засоби службового зв'язку; в) сигналізаційні засоби оповіщення; г) засоби контролю (контролери); д) засоби електроживлення технічних засобів охорони.

Огорожі використовуються для вигороджування території об'єктів охорони, заборонених зон і вивідних коридорів. До огорож відносяться паркани суцільного заповнення дерев'яної, цегельної, залізобетонної або змішаної конструкції, а також паркани із колючого дроту, металевої сітки та ґрат. Основна огорожа будується по перимет-

ру об'єкта. Вона призначена для заборони проходу осіб і проїзду транспорту за межами КПП, а також для визначення лінії охорони та ускладнення спостереження за територією об'єкта із зовнішньої сторони. Як основна огорожа застосовуються паркани суцільного заповнення.

До споруд та конструкцій на постах відносяться: а) спостережні майданчики, вежі, постові будки; б) стежки нарядів та фахівців ІТЗО; в) контрольно-слідові смуги; г) розмежувальні та контрольні знаки; д) оборонні споруди.

Інженерні загорожі — це споруди і конструкції, які встановлюються на місцевості в межах заборонених зон, у спеціальних будівлях, інженерних комунікаціях та усередині об'єктів, які охороняються, з метою ускладнити засудженому здійснити втечу. Інженерні загорожі поділяються на противтечові та протитаранні. За конструктивним виконанням вони можуть бути постійними і переносними.

До постійних противтечових загорож відносяться паркани суцільного заповнення та з колючого дроту, паркани із металевої сітки і ріжучої стрічки, металеві ґрати, щити, чарункуваті пробки та бетонні перемички. До переносних противтечових загорож відносяться рогатки і дотові спіралі.

До постійних протитаранних загорож відносяться цоколі основних огорож із додатковими стійками, бар'єри, шлагбауми, упори, металеві їжаки, рови та інші пристрої, які виключають можливість їх подолання транспортними засобами. Стійки інженерних споруд в забороненій зоні об'єкта повинні встановлюватись у шаховому порядку відносно одна одної.

До переносних протитаранних огорож відносяться гальмові башмаки та затискачі — укосини.

До споруд та конструкцій на внутрішній території об'єкта відносяться: коридори, які проглядаються, та ізольовані ділянки; приміщення в будівлі ПКТ і ДІЗО; приміщення в будівлі чергового помічника, начальника установи, майданчики для шикування засуджених.

Освітлювальні установки призначені для охоронного освітлення забороненої зони й робочого освітлення місць несення служби. До них відносяться освітлювальні прилади, електричні освітлювальні мережі й резервні джерела живлення (дизель-генератори). Як джерела світла освітлювальних приладів застосовуються лампи накаливання й люмінесцентні лампи. Освітлювальні прилади розподіляються на освітлювачі та прожектори. Електричні освітлювальні мережі становлять

сукупність повітряних і кабельних ліній, електрообладнання, електроустановчих апаратів і електромонтажних виробів.

Освітлювальні установки повинні забезпечувати: а) створення необхідної освітленості забороненої зони і місць несення служби; б) роздільне або одночасне включення ділянок охоронного освітлення; в) включення ділянок освітлення вручну або автоматично при спрацьовуванні засобів виявлення; г) управління охоронним освітленням з операторської, а при її відсутності — з вартового приміщення; д) автоматичне та ручне перемикання джерел живлення; е) надійність, безпечність та зручність обслуговування.

Засоби механізації й автоматизації призначені для покращання умов несення служби і підвищення пропускної можливості КПП. До них відносяться приводи різноманітного призначення і конструкції, замкові й запірні пристрої; дорожні й кінцеві вимикачі, кнопкові пости управління.

Засоби механізації й автоматизації повинні забезпечувати: а) дистанційне відкривання та закривання воріт і шлагбаумів; б) управління протитаранними упорами, замковими і запірними пристроями дверей; в) можливість переходу на ручне управління; г) надійність, безпеку і зручність обслуговування. Крім цього, засоби автоматизації повинні забезпечувати автоматичну фіксацію й світову індикацію крайніх положень воріт, шлагбаумів і протитаранних упорів.

Засоби виявлення призначені для подачі сигналу про виявлення ними засудженого (порушника) чи заборонених речей. Засоби виявлення встановлюються в забороненій зоні об'єкта, на КПП і на внутрішній території об'єкта. До засобів виявлення відносяться технічні системи, прилади та датчики.

За конструктивним виконанням вони можуть бути стаціонарними і пересувними. Засоби виявлення за бойовим застосуванням поділяються на: а) засоби виявлення порушників; б) засоби виявлення заборонених предметів.

Засоби виявлення повинні забезпечувати: виявлення засудженого (порушника) при його спробі подолати лінію охорони по периметру об'єкта; виявлення засудженого при його несанкціонованому виході зі спеціальної будівлі або транспортного засобу; виявлення засудженого, який сховався у транспортному засобі з метою учинення втечі; виявлення забороненого металевих предмета при спробі пронести його через пункт контролю (обшуку засуджених); достовірність виявлення

із завданою вірогідністю при допустимому рівні перешкод; подачу сигналу про виявлення у формі, зручній для перетворення з наступним оповіщенням варті чергового наряду із зазначенням місця й часу порушення; подачу сигналу при спробі їх блокування або виводу з ладу; надійність, безпеку та зручність обслуговування.

Система виявлення — це сукупність датчиків і пристроїв обробки, передачі та подання інформації про порушника (заборонені речі). Пристрої, які входять до складу системи виявлення, за місцем розташування поділяються на станційні і зовнішні. До станційних пристроїв відносяться пульти, апарати, мнемосхеми (табло) та розподільчі пристрої. До зовнішніх пристроїв відносяться датчики (чутливі елементи) і з'єднувальні лінії (проводи, кабелі, зовнішні розподільчі пристрої).

Системи виявлення поділяються на сигнально-загороджувальні, які мають як чутливі елементи паркани спеціальної конструкції, і сигнальні, у яких чутливі елементи не є перешкодою на шляху руху порушника. Прилад виявлення — це автоматичний пристрій, який забезпечує виділення, обробку та представлення інформації про порушника (заборонені речі) безпосередньо на місці встановлення пристрою. Датчик виявлення — це пристрій, який складається з чутливого елемента, що використовує той чи інший фізичний принцип виявлення, схеми виділення і перетворення корисного сигналу до виду, зручного для подальшої обробки.

За принципом дії датчики поділяються на генераторні (вібраційні, теплові, хімічні) і параметричні (електромеханічні, радіопроменеві, ємнісні, магнітномодуляційні й фотопроменеві). Зоною виявлення датчика називається обмежена по висоті (глибині), ширині та довжині частина простору, у якому при доступному рівні перешкод із завданою вірогідністю виділяється інформація про порушника або заборонені речі. Сукупність зон виявлення одного чи декількох типів датчиків, встановлених певним порядком на об'єкті охорони, утворює рубіж виявлення. Рубіж виявлення для більш точного визначення місця його порушення поділяється на ділянки. Довжина ділянок залежить від тактико-технічних даних датчиків, рельєфу місцевості, конфігурації забороненої зони об'єкта охорони і не повинна перевищувати 200 м.

До засобів службового зв'язку відносяться лінії зв'язку, абонентські пристрої, комутатори і станції оперативного зв'язку, установки гучномовного зв'язку, пристрої телефонного зв'язку в системах технічних засобів охорони і переносні радіостанції. Службовий зв'язок організовується у всіх видах служби як усередині варт і чергових змін на-

гляду та безпеки, так і між ними. Спосіб і вид зв'язку визначається старшим начальником і залежить від характеру завдань, які виконуються, віддалення варт і чергових змін від відділів, а також від наявності сил і засобів.

Сигналізаційні засоби оповіщення призначені для подачі світлового та звукового сигналів про напад, надзвичайні обставини на об'єктах охорони для виклику посадових осіб, а також для збору особового складу по тривозі. Засоби оповіщення складаються з викличних пристроїв (оповіщувачів, кнопок, тумблерів, прийомних апаратів, дзвінків, ревунів, сирен, гучномовців) і з'єднувальних ліній. Прийомні апарати можуть встановлюватись окремо або входити до складу пульта управління технічними засобами охорони. Для візуального відображення інформації і контролю за сигналами, що надходять, застосовуються мнемосхеми (світлове табло). Напруга в ланцюгу викличних пристроїв засобів оповіщення не повинна перевищувати 42 В.

До засобів електроживлення відносяться джерела змінного та постійного струму, випрямлячі, стабілізатори, розподільні і зарядно-розрядні пристрої, комутаційні й установчі апарати, лінії живлення. Засоби електроживлення повинні забезпечувати: установлену потужність усіх споживачів технічних засобів охорони; аварійне живлення засобів виявлення протягом 16 годин; стабільність напруги в межах норм, встановлених для технічних засобів охорони; роздільне живлення засобів виявлення від інших споживачів; контроль та параметри напруги й струму; захист джерел струму від коротких замикань і перевантажень; автономне й ручне перемикання джерел живлення; надійність, безпеку й зручність обслуговування.

До об'єктів установ виконання покарань відносяться житлові зони і виробничі об'єкти. Об'єкти колоній за належністю поділяються на власні та контрагентські, а за дислокацією — на міські та позаміські. До міських відносяться об'єкти установ виконання покарань, розташовані в межах міста, робітничого містечка, селища міського типу.

Виробничий об'єкт, відокремлений від житлової зони коридором, який проглядається, називається суміжним виробничим об'єктом (зоною). Виробничі об'єкти залежно від тривалості часу роботи на них засуджених поділяються на постійні, тимчасові та короткочасні.

Територія установи виконання покарань поділяється на локальні зони і на ізольовані ділянки. Житлові, комунально-побутові, виробничі будівлі та інші споруди колонії розташовуються не ближче 15 м від основної огорожі. Вікна будівель, які виходять в заборонену зону

об'єкта, за необхідності обладнуються металевими решітками або непрозорим матеріалом. До постійних об'єктів колонії відносяться житлові зони та постійні виробничі об'єкти. Вони обладнуються інженерно-технічними засобами, до складу яких входять ІТЗО в забороненій зоні, на КПП і на внутрішній території.

Основна огорожа становить загорожу суцільного заповнення висотою не менше 3 м. Огорожа внутрішньої забороненої зони становить огорожу з колючого дроту, металеві сітки (грат) висотою не менше 2 м. Зовнішня заборонена зона огорожується маскувальною загорожею суцільного заповнення висотою не менше 3 м (на позаміських об'єктах може виконуватись з колючого дроту). Всі хвіртки для проходу в зовнішню заборонену зону обладнуються датчиками виявлення і замковими пристроями. Сигнали від датчиків виявлення надходять у кімнату начальника варти, а від хвірток рубежу виявлення та хвірток загорожі проти втеч — в операторську. Попереджувальні знаки кріпляться до стійок огорожі внутрішньої та зовнішньої заборонених зон через кожні 50 м і на кутах огорожі. Розмежувальні знаки встановлюються на стиках меж постів і ділянок засобів виявлення. Знаки меж постів встановлюються на основній огорожі. В темний період доби вони повинні підсвічуватися. Знаки ділянок ТЗО встановлюються на огорожі зовнішньої забороненої зони на висоті 1,5 м.

Спостережні вежі (майданчики) обладнуються засобами зв'язку, кнопкою тривожної сигналізації, сигнальним блокуванням дверей, замковим пристроєм, керованим прожектором і блискавковідводом. Вежа (майданчики) не повинна впливати на засоби виявлення. При обладнанні спостережної вежі над основною огорожею для проходу на стежку наряду (варти) встановлюється перехідний трап через проти-втечову загорожу. При обладнанні майданчика для спостережень на лінії противтечової загорожі її крила повинні виходити за межі кута основної огорожі.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення охорони в УВП.
2. Назвіть основні функції відділу охорони установи виконання покарань.
3. Які завдання виконує відділ охорони виправної колонії?
4. Опишіть побудову огорожі у виправній колонії.

Розділ 9

Порядок здійснення охорони кримінально-виконавчої установи

9.1. Варта, її призначення, завдання

Вартою називають озброєний підрозділ, споряджений для несення вартової служби. Варта призначається для надійної охорони установи виконання покарань, а також утримуваних у ній засуджених.

До складу варти призначаються: начальник варти; помічник начальника варти; помічник начальника варти по службі собак (кінолог); вартові по кількості постів; водій транспортного засобу. У варту для конвоювання на декількох автомобілях призначається один помічник начальника варти на кожен автомобіль. Чисельність варти, що здійснює конвоювання, визначається характером поставленої задачі і повинна бути: не менше 4-х чоловік у спеціальному автомобілі; 6–7 чоловік – у пункті обміну. Чисельність варти визначається залежно від виду режиму й кількості засуджених, часу доби, погодних умов, особливості місцевості й маршруту конвоювання.

Для безпосередньої охорони об'єктів із складу варти виставляють чатових. Чатовим називають озброєного вартового, який виконує завдання з охорони дорученого йому поста.

Основними завданнями варти є:

- 1) здійснення заходів, пов'язаних із виявленням, розкриттям, припиненням, профілактикою порушень порядку в установах виконання покарань, запобіганням таким порушенням;
- 2) охорона будинків, споруд, приміщень та інших об'єктів установи виконання покарань від будь-яких протиправних посягань;
- 3) фізичний захист персоналу установ виконання покарань, засуджених та інших осіб від протиправних дій;
- 4) локалізація разом з іншими працівниками установи надзвичайних ситуацій та подій;
- 5) участь у ліквідації наслідків катастроф, аварій, стихійного лиха в установі.

Порядок зміни варт, підведення підсумків несення служби посадовими особами визначені відомчими нормативними актами. Начальник нової варти після прибуття з розводу до місця розташування варти

представляється начальнику старої варти, шикуює свою варту на площадці перед вартовим приміщенням фронтом до нього. Начальник старої варти шикуює свою варту на площадці перед фронтом нової варти. У вартовому приміщенні залишається помічник начальника варти. Начальники варт доповідають про готовність і приступають до зміни. Під час зміни начальник нової варти разом з начальником старої варти здійснюють загальний огляд установи по периметру, перевіряють стан КПП, вартового приміщення, основної огорожі, інженерних і протитаранних споруджень, КСС і інших ІТЗО.

У випадку виявлення під час зміни варти ознак порушення КСС чи несправності ІТЗО, що істотно впливає на надійність охорони об'єкта, зміна припиняється, про що доповідається начальнику відділу охорони і начальнику установи. У випадку виявлення втечі засудженого, начальник старої варти негайно організовує переслідування, разом з начальником нової варти підсилює охорону і діє згідно з бойовим розрахунком. Після проведення зміни постів начальники варт, починаючи з начальника старої варти, підписують постову відомість старої варти, при цьому начальник нової варти записує зауваження по всіх виявлених недоліках під час зміни.

9.2. Прийняття об'єктів виправної колонії під охорону

Як визначено у відомчих нормативних актах ДПтСУ, підставою для прийняття об'єктів під охорону є рішення про відкриття цих об'єктів, прийняті щодо: житлових, виробничих зон виправних колоній, постійних об'єктів – Головою ДПтСУ; тимчасових та короткочасних об'єктів – начальником територіального органу управління ДПтСУ. Ці рішення мають бути оформлені у формі наказів.

Підготовку розрахунків для прийняття рішення про відкриття об'єктів, визначення їх системи охорони та нагляду здійснюють спеціальні комісії. До їх складу при відкритті контрагентських об'єктів обов'язково включаються їх представники. Висновки комісії затверджує начальник, який призначив комісію. Ці висновки є підставою для видання наказу про відкриття об'єкта, організацію його охорони та нагляду на ньому.

Відділ організації охорони, нагляду та безпеки територіального органу управління ДПтСУ розробляє для варти план охорони об'єкта,

який після погодження з ДПтСУ затверджується наказом начальника територіального органу управління ДПтСУ. План охорони тимчасового або короткочасного об'єкта розробляється відділом охорони колонії, погоджується в територіальному управлінні та затверджується його начальником. План охорони розробляється в період підготовки об'єкта для прийняття під охорону. В інших випадках з урахуванням змін обстановки, системи чи способу охорони, він на основі акта уточнення системи охорони об'єкта доопрацьовується або уточнюється.

План охорони об'єкта зазвичай складається з таких документів: схема охорони об'єкта з пояснювальною запискою до неї; схема розташування елементів ІТЗО на периметрі об'єкта з пояснювальною запискою до неї; схеми району дії варти щодо припинення втеч засуджених з пояснювальною запискою до неї; табеля постів варти; інструкції начальнику варти та його помічникам; інструкції з тактики дій групи огляду автомобільного та залізничного транспорту; порядку дій працівників, які входять до складу варти при надзвичайних обставинах; розпорядку дня особового складу варти; аркуша відміток про уточнення системи охорони об'єкта.

Об'єкти приймаються під охорону після виконання всіх умов, передбачених розрахунками комісії. Про прийняття об'єкта під охорону начальник колонії видає відповідний наказ.

Якщо обладнання ІТЗО не повне, не створені необхідні умови для розташування сил і засобів, що забезпечують належну їх охорону, та мають місце інші недоліки, то об'єкт під охорону не приймається. У такому разі складається акт, у якому зазначаються виявлені недоліки та встановлюється термін їх усунення і відповідальні за це особи.

9.3. Порядок пропуску через контрольно-пропускний пункт людей

Контрольно-пропускним пунктом (КПП) називається місце, яке обладнано для перевірки та пропуску людей і транспорту. За призначенням КПП поділяються на: КПП для пропуску людей; КПП для пропуску автомобільного транспорту; КПП для пропуску залізничного транспорту.

На КПП для пропуску людей і автомобільного транспорту споруджується будівля зі шлюзом (контрольним майданчиком) та операторською, винесеною над верхнім поверхом в бік внутрішньої території виправної колонії. Вибір будівлі КПП залежить від характеру об'єкта, який охороняється, наповнення установи виконання покарань та її виду. Будівля

КПП розташовується поза територією об'єкта таким чином, щоб його тильна сторона збігалася з лінією охорони (основною огорожею). В будівлі передбачаються: вартове приміщення, шлюз, прохідний коридор, кімнати чатового КПП, зберігання й видачі посилок, побачень та обшуку засуджених, операторська, щитова, майстерня ІТЗО, акумуляторна, кімната для приготування та зберігання луку, а також службово-побутові приміщення установи. В будівлях КПП кімнати, які відвідують засуджені, розташовуються зі сторони жилої зони і відділяються капітальною армованою стіною від кімнат, які не відвідують засуджені.

Пропускний режим у житлових зонах установ виконання покарань і на виробничих об'єктах, де зайняті засуджені, установлюється адміністрацією установ і здійснюється особовим складом чергових змін з нагляду і безпеки та вартою з охорони. Допуск осіб у житлові зони установ виконання покарань і на виробничі об'єкти, де зайняті засуджені, здійснюється у час, визначений розпорядком дня установи і тільки у робочі дні.

Під час пропуску людей через прохідний коридор чатовий КПП дотримується такого порядку: по черзі відчиняє та зачиняє двері, запускає прибулого у прохідний коридор; звіряє названий працівником номер з номером чарунки, де міститься постійна перепустка, від інших осіб вимагає пред'явити тимчасові перепустки та необхідні документи; перевіряє перепустку на право проходу, документ, що посвідчує особу, та інші необхідні документи; переконується у їх правильності та належності пред'явнику; перепустки звіряє із наявним зразком; постійну перепустку працівників установи, залежно від того, входять вони чи виходять, перекладає в шухляду для зберігання перепусток осіб, які перебувають відповідно на об'єкті або за межами об'єкта; називає номер новий чарунки; тимчасові перепустки поміщує у окрему шухляду; запитує, чи немає у прибулого при собі зброї, мобільного телефону або інших предметів, які заборонені для зберігання і використання в установі; попереджає про відповідальність за пронесення їх на територію; про наявність зброї доповідає начальнику варти і за його вказівкою приймає зброю на тимчасове зберігання, а мобільні телефони – приймає рішення самостійно, про що робить запис у журналі обліку; заборонені предмети вилучає; пропонує залишити у спеціально відведеному місці особисті речі (сумки, портфелі тощо); по черзі відчиняє та зачиняє двері, пропускає прибулого з прохідного коридору на (за) територію об'єкта.

Одночасно дозволяється здійснювати пропуск через КПП не більше трьох осіб. Не допускається одночасне перебування у прохідному коридорі

дорі осіб, які входять на об'єкт та виходять з нього, а також одночасний пропуск через КПП засуджених та інших осіб, крім випадків, коли ці засуджені супроводжуються працівниками установи або під вартою.

Особи, які прибули до установи, повинні мати при собі паспорт громадянина України, що є основним документом для дозволу на прохід в зону, що охороняється. Прохід також може бути дозволено і на підставі інших офіційних державних документів (обов'язково з фотокарткою власника документа, наприклад: посвідчення водія, посвідчення офіцера, паспорт для виїзду за кордон тощо). Надання дозволу щодо проходу на територію установи іноземних громадян регламентується окремою нормативною базою.

Адміністрація установи має право проводити особистий огляд осіб, які входять на територію місць позбавлення волі та виробничі об'єкти, що охороняються, або виходять з них. Особистий огляд і огляд речей здійснюється молодшими інспекторами, які входять до складу варт з охорони об'єктів колоній, чергових змін з нагляду і безпеки, а також іншими особами з числа особового складу установ за вказівкою начальників установ виконання покарань.

Огляд речей здійснюється в присутності їх власників. Особистий огляд проводиться за участю не менше двох представників адміністрації. Огляду повинна передувати пропозиція пред'явити предмети, вироби і речовини, придбання і зберігання яких засудженим заборонено. Особистий огляд здійснюється у приміщенні чергової частини або КПП і тільки особами однієї статі з особою, яка підлягає огляду. Забороняється проводити в одному приміщенні особистий огляд декількох осіб одночасно. Посадові особи, які проводять особистий огляд, а також огляд речей, зобов'язані бути ввічливими щодо осіб, які оглядаються, і не припускати дій, що принижують їх гідність.

Після документального оформлення проходу на територію установи, всіх відвідувачів має супроводжувати персонал установи – самостійне пересування в установі не допускається.

9.4. Порядок пропуску через контрольний майданчик (шлюз) автомобільного і залізничного транспорту

Огляд автомобільного та залізничного транспорту, що проходить через транспортне КПП, здійснює чатовий КПП (група огляду) на

контрольному майданчику КПП під керівництвом помічника начальника варти – начальника КПП із застосуванням технічних засобів та службового собаки. Під час огляду транспорту ворота і шлагбаум на контрольному майданчику мають бути зачиненими.

Перед оглядом транспорту чатовий КПП вимагає від водія заглушити двигун, вийти з кабіни й підготувати транспортний засіб для огляду. Огляд транспорту починається із застосування службового собаки з дотриманням такої послідовності: з естакади оглядається верх транспортного засобу, кузов, вантаж, потім ходова частина і днище.

Після застосування службового собаки застосовуються технічні засоби виявлення, а потім транспортний засіб оглядає чатовий КПП (працівники, які входять до складу групи огляду), перевіряючи кабіну, моторну частину, паливні баки, днище, вантаж та інші місця, де можливе укриття засуджених, інших осіб та предметів, які заборонені для зберігання та використання в установах виконання покарань.

Для огляду транспортних засобів та вантажів на КПП з пропуску автомобільного транспорту застосовується спеціальний інвентар: три металеві щупи довжиною від 1,5 до 3 метрів з обмежувачами та гумовою ручкою, дві дерев'яні лінійки довжиною 50 та 150 сантиметрів, дерев'яний молоток (киянка).

Підставою для переміщення товарно-матеріальних цінностей через КПП є належним чином оформлені матеріальна перепустка та товарно-транспортна накладна (четвертий примірник). Зазначені документи відбираються, про що робиться запис у спеціальному журналі, який постійно зберігається на КПП, а записи у ньому виконує лише помічник начальника варти – начальник КПП. Вилучені під час огляду (обшуку) предмети, які заборонені для зберігання і використання у колоніях, а також матеріальні перепустки (товарно-транспортні накладні) на ввіз (вивіз) товарно-матеріальних цінностей черговий КПП здає начальнику варти.

9.5. Правові підстави щодо застосування зброї та спеціальних засобів під час несення служби з охорони об'єктів кримінально-виконавчої системи

У ст. 18 Закону України «Про попереднє ув'язнення» передбачається, що адміністрація місця попереднього ув'язнення має право застосовувати до осіб, взятих під варту, заходи фізичного впливу, спеці-

альні засоби і вогнепальну зброю у випадках і в порядку, передбачених цим Законом.

У разі неможливості уникнути застосування заходів фізичного впливу вони не повинні перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на адміністрацію місця попереднього ув'язнення обов'язків, і мають зводитися до завдання якнайменшої шкоди здоров'ю правопорушників. У разі необхідності адміністрація місця попереднього ув'язнення зобов'язана негайно подати допомогу потерпілим.

Працівники місця попереднього ув'язнення мають право застосовувати заходи фізичного впливу і спеціальні засоби, в тому числі прийоми рукопашного бою, наручники, гумові палиці, гамівні сорочки, сльозоточиві речовини, світлозвукові пристрої відволікаючої дії, водомети, бронемашини та інші технічні засоби, а також використовувати службових собак для припинення фізичного опору, насильницьких дій, безчинства, подолання протидії законним вимогам адміністрації, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на неї обов'язків.

У ст. 106 КВК України також визначені підстави застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї. Зокрема, до осіб, позбавлених волі, якщо вони чинять фізичний опір персоналу колонії, злісно не виконують його законні вимоги, проявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захваті заручників або чинять інші насильницькі дії, у разі втечі з-під варти з метою припинення вказаних протиправних дій, а також запобігання заподіянням цими особами шкоди оточенню або самим собі застосовуються фізична сила, спеціальні засоби, гамівна сорочка та зброя.

Застосуванню заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї має передувати попередження про намір використання вказаних заходів і засобів, якщо дозволяють обставини. Без попередження вказані заходи, засоби і зброя можуть застосовуватися, якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб. Законодавство передбачає й певні обмеження цього права. Так, до засуджених неповнолітніх і жінок гамівна сорочка не застосовується. Забороняється застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та неповнолітніх, крім випадків вчинення ними групового або збройного нападу, який загрожує життю і здоров'ю персоналу колонії чи інших осіб, або збройного опору.

Використання фізичної сили, спеціальних засобів і зброї допускається також в інших випадках, передбачених законами України «Про міліцію» і «Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України».

Розглянемо детальніше, що означає кожна з названих підстав застосування заходів фізичного впливу або спеціальних засобів.

Фізичний опір. Це активна фізична протидія здійсненню відповідними працівниками своїх обов'язків. Коло обов'язків, здійсненню яких вчиняється опір, залежить від виду потерпілого, якому вчиняється опір. Ознаками опору є такі: а) він полягає в активних діях; б) дії винного полягають у застосуванні фізичної сили; в) дії винного перешкоджають (протидіють) виконанню працівником або іншою особою своїх функцій, реалізації повноважень; г) дії винного вчинено під час виконання особою своїх службових або громадських обов'язків.

Насильницькі дії – це фізичний вплив, що викликав больові відчуття.

Безчинство полягає у грубому порушенні встановлених норм моралі й поведінки із застосуванням утисків, насильства).

Протидія законним вимогам адміністрації. Це найбільш складна категорія. На жаль, у нормативних актах не наводиться визначення поняття «законні вимоги адміністрації». Єдиною спробою внести ясність у цю проблему можна вважати вказівку тоді ще Державного департаменту України з питань виконання покарань № 5-1085/Лв від 19 березня 2002 р. «Про заходи щодо підвищення ефективності застосування дисциплінарної практики щодо засуджених до позбавлення волі в установах кримінально-виконавчої системи», за яким поняття «невиконання законних вимог адміністрації установи» визначається як відкрита відмова засудженого від виконання конкретних законних вимог представника адміністрації установи, який у силу свого посадового становища мав право пред'явити такі вимоги, а засуджений був зобов'язаний та міг їх виконати, але умисно не виконав.

Правила режиму в місцях попереднього ув'язнення й установах виконання покарань, передбачені у Законі України «Про попереднє ув'язнення», КВК України та нормативних актах ДПтСУ, регламентують поведінку ув'язнених та засуджених, мають обов'язковий і заборонний характер та вказують, у чому конкретно може бути виражено порушення встановленого порядку відбування покарання. Слід нагадати, що за загальним правилом засуджені та ув'язнені зобов'язані:

– додержуватися порядку, встановленого в місцях попереднього ув'язнення та установі виконання покарань, і виконувати законні вимоги адміністрації;

- дотримуватися санітарно-гігієнічних правил, мати охайний зовнішній вигляд, постійно підтримувати чистоту;
- бути ввічливими до працівників, а також поміж собою; не вступати в суперечки з представниками адміністрації, не принижувати їх гідність, не протидіяти виконанню ними своїх обов'язків;
- бережливо ставитися до інвентарю, обладнання та іншого майна.

Названі обов'язки становлять загальні норми поведінки кожного ув'язненого й засудженого та визначають межі його належної поведінки. Заборонні дії, навпаки, встановлюють конкретні норми поведінки таких осіб. Заборони за своїм змістом вужче обов'язків, і, очевидно, їх наявність зумовлена необхідністю конкретизації обов'язків ув'язнених та засуджених. Обов'язки та заборони щодо поведінки осіб, узятих під варту, а також засуджених становлять законні вимоги адміністрації СІЗО та установи виконання покарань. Порушуючи вимоги режиму ув'язнені (засуджені), таким чином, чинять непокору законним вимогам адміністрації установи.

Чи виявиться протидія законним вимогам адміністрації у пасивній поведінці або здійсниться у формі активних дій, залежить від конкретної ситуації взаємодії суб'єктів відносин (ув'язненого й адміністрації СІЗО чи установи виконання покарань). Однак у кожному разі відносини названих суб'єктів у будь-якій ситуації будуть підпорядковані одній із двох моделей взаємодії:

- невиконання ув'язненим (засудженим) вимог вчинити дії, виконання яких входить до його обов'язків;
- невиконання ув'язненим (засудженим) вимог припинити дії, вчинення яких йому заборонено або утриматися від вчинення заборонних дій.

У першому випадку від особи вимагається вчинення певних конкретних дій, але вона їх не вчиняє, тобто веде себе пасивно. При цьому можна стверджувати, що протидія вчиняється шляхом бездіяльності. У другому випадку, навпаки, ув'язнений (засуджений) не бажає підкоритися вимогам, що до нього ставляться, припинити заборонні дії або утриматися від їх вчинення, активно продовжує свою протиправну поведінку, тобто вчиняє певні активні дії. При цьому можна стверджувати, що протидія вчиняється шляхом дії.

Враховуючи норми закону стосовно адекватності проступку та застосовуваних заходів, доцільніше їх запроваджувати тоді, коли протидія носить активний характер. При цьому слід враховувати, що ув'язнений (засуджений) має бути не тільки зобов'язаний, але й мати

можливість виконати законну вимогу представника адміністрації. Важливим компонентом протидії виступає фактична реальна можливість виконати вимогу представника адміністрації. Такої можливості ув'язнений (засуджений) може бути позбавлений унаслідок різних причин: хвороба, відсутність навичок, слабка поінформованість тощо.

Законодавство дає можливість у разі потреби звертатися до крайніх заходів впливу на осіб, особливо, коли мова йде про групову непокору або протидію. Дозвіл на проведення спеціальних операцій з використанням світлозвукових пристроїв відволікаючої дії, водометів, бронемашин та інших технічних засобів, застосування яких пов'язане з ризиком заподіяння шкоди здоров'ю оточуючих, дають начальник управління (відділу) центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань в Автономній Республіці Крим, області, місті Києві чи Севастополі, начальник Центрального управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України по місту Києву і Київській області, начальники територіальних управлінь Військової служби правопорядку у Збройних Силах України або особи, які їх замінюють, голова центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань або його заступник, Міністр оборони України, начальник Військової служби правопорядку у Збройних Силах України або його перший заступник.

Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обставин, що склалися, характеру правопорушення і особи правопорушника.

Ще одним нормативним актом, який дає право на застосування до ув'язнених спеціальних засобів та зброї, є Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». У ст. 19 цього акта встановлено: особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби під час виконання завдань з виконання кримінальних покарань у межах повноважень, визначених цим Законом, мають право в порядку і випадках, передбачених КВК України, Законом України «Про міліцію» та іншими законами України, застосовувати фізичну силу, використовувати службових собак, а також зберігати, носити спеціальні засоби і зброю, використовувати і застосовувати їх самостійно або у складі підрозділів.

Другий елемент, із чого складається комплексна підстава застосування заходів фізичного примусу, – це фактична підстава, яка визначається тією обстановкою, що складається під час усунення зазначеної небезпеки. Стосовно випадків застосування сили «обстановка» – це

становище на місці застосування сили з урахуванням: а) об'єктивних чинників: характеру місцевості, взаємного розташування на ній протиборчих сторін, кліматичних умов, часу доби тощо; б) особистих можливостей працівника: статі, віку, фізичних сил, якості професійних навичок, наявності засобів усунення небезпеки тощо; в) динамічного співвідношення сил і засобів працівника з джерелом небезпеки (кількістю правопорушників, їх озброєнням, фізичною силою).

У науці розроблено алгоритм застосування сили (від лат. *algorithm* – сукупність певних дій, загальних правил у певній послідовності). Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що цей алгоритм є спільним для випадків застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу і має наступний загальний вигляд: 1) прийняття рішення або отримання дозволу щодо застосування відповідного заходу адміністративного припинення спеціального призначення; 2) приведення зброї або спеціального засобу у бойову готовність; 3) попередження про намір застосування сили; 4) надання часу на відповідну реакцію; 5) власне застосування; 6) припинення застосування; 7) надання необхідної допомоги; 8) огляд місця застосування; 9) негайна доповідь про негативні наслідки застосування сили; 10) безвідкладні слідчі дії на місці пригоди; 11) подання процесуальних документів про застосування сили.

9.6. Застосування службових собак у виправних колоніях

Порядок використання службових собак у вартях щодо охорони виправних колоній визначені відомчим наказом ДПтСУ. Службово-пошукові собаки використовуються: для охорони установи, при конвоюванні засуджених з установи, СІЗО на обмінні пункти і назад; для обшуку місцевості, території житлових і виробничих зон, приміщень, а також транспортних засобів, що проходять через контрольні пункти; для розшуку і затримки засуджених, що вчинили втечу з установи і при їхньому конвоюванні; з метою запобігання непокорі засуджених в установі.

Пошукові собаки використовуються з метою запобігання втеч засуджених на транспортних засобах, а також виявлення і вилучення заборонених предметів і речей, при спробі їхнього провозу на охоронюваний об'єкт із використанням транспортних засобів. Вартіві со-

баки для охорони житлових і виробничих об'єктів ВК використовуються на блокпостах, постах глухої прив'язі і постах вільного вартування. Пости для вартових собак обладнуються на ділянках заборонних зон біля воріт КПП.

У нормативних документах ДПтСУ, як правило, визначаються такі аспекти: 1) загальні положення: використання службових собак; відповідальність спеціалістів-кінологів за закріплених тварин; підготовка кінологів; порядок перевезення службових собак транспортом; 2) обов'язки посадових осіб з кінологічної служби: обов'язки заступника начальника установи з охорони; обов'язки молодшого інспектора-кінолога; 3) використання службових собак у варті з охорони установи, у варті з охорони окремого виробничого об'єкта, у варті під час конвоювання на обмінний пункт, під час обшуку транспортних засобів на КПП, при вибірці злочинця за запахом, у групі переслідування; 4) використання вартових собак; 5) комплектування відділів організації охорони ВТК собаками службових порід та їх вибраковування; 6) підготовка службових собак; планування та основні правила тренувань службових собак; тренувальні завдання для розшукових собак, тренувальні завдання для вартових собак; розміщення, утримання та зберігання службових собак; розміщення собак; утримання собак; чищення та миття собак; годування та поїння собак; 7) ветеринарне обслуговування службових собак.

Робота з підготовки, використання та утримання службових собак, що застосовуються в системі охорони виправних колоній, крім того проводиться відповідно до вимог: 1) «Методичних рекомендацій про порядок роботи начальника відділу охорони виправної колонії щодо підготовки, використання та утримання службових собак в установі й перевірки їх натренованості» від 07.03.2001 р. № 540/Пт; 2) «Цільової програми спеціальної підготовки молодших інспекторів-кінологів відділів організації охорони виправних колоній» від 08.05.2001 р. №3/1261/Пт; 3) «Методичних рекомендацій про основні хвороби собак, їх профілактику та надання першої необхідної допомоги в установах кримінально-виконавчої системи» від 03.10.2001 р. № 3/2933/Пт.

Начальник відділу охорони відповідає за навчання кінологів, підготовку, використання та збереження службових собак. Він зобов'язаний: знати всіх кінологів, якість підготовки їхніх собак та порядок їх використання у вартах; навчати кінологів тактичним прийомам і діям із службовими собаками у складі варт та розшукових нарядів; один раз

на місяць проводити заняття з кінологами на місцевості; організовувати тренування службових собак в умовах, наближених до їх реального застосування, слідкувати за виконанням підлеглими правил утримання, годування та збереження собак; щомісячно перевіряти натренованість усіх службових собак; вести облік спеціальної підготовки кінологів, а також тренувань службових собак; в наказі на заступання у варту щоденно визначати кількість службових собак для охорони об'єкта та порядок їх використання, а також місце та час для тренування службових собак.

Перевірку розміщення, утримання та збереження службових собак начальник відділу охорони проводить не рідше одного разу на місяць. Перевірка розміщення й утримання службових собак проводиться шляхом огляду стану кліток, де утримуються службові собаки, справності й чистоти предметів спорядження та закріплення їх за собаками.

Більшу частину доби собаки знаходяться у вольєрах, тому вони повинні відповідати необхідним зоологічним вимогам: захищати собак від дощів, вітру, пилу, зимових холодів, а влітку – від жару, доступу сторонніх осіб, бродячих та диких тварин, великого шуму (проїжджачого автотранспорту, стаціонарних двигунів тощо). Приміщення для собак бажано будувати на підвищених сухих місцях, віддалених від житлових і господарчих будівель. Навколо них необхідно передбачати зелені насадження.

Практичне застосування службових собак

У групі переслідування кінолог із собакою діє попереду групи на відстані не більше 50 метрів. Особовий склад групи не має права втрачати кінолога з поля зору і повинен постійно спостерігати за навколишньою місцевістю та бути готовим надати кінологу допомогу у затриманні засуджених, які вчинили втечу.

З прибуттям на місце вчинення втечі (порушення забороненої зони) кінолог встановлює: коли, де і за яких обставин вчинили втечу засуджені (порушена заборонена зона); кількість втікачів та можливий напрямок їх руху. Якщо дозволяє обстановка, кінолог уточнює словесний портрет та особливі прикмети засуджених, які вчинили втечу, а також інші відомості, що можуть бути використані під час їх розшуку.

До встановлення собаки на слід кінолог пильно оглядає місце втечі, вивчає видимі деталі сліду, уточнює сигнали зв'язку і взаємодії з особовим складом групи переслідування, а також з дозволу начальника варту застосовує собаку на відпрацювання сліду. Якщо на місці втечі (порушення забороненої зони) не будуть знайдені сліди засудже-

них, кінолог застосовує собаку на обшук місцевості з метою знаходження сліду з боку від місця пригоди. У разі виходу по сліду групи переслідування до житлового будинку кінолог зупиняє собаку. Старший наряду виставляє пости спостереження (оточує будівлю). Огляд будівлі здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства.

Застосування службової собаки вважається результативним, якщо вона знайшла втікача або привела на місце, звідки втікач виїхав транспортним засобом.

Вибір злочинця розшуковою собакою по запаховому сліду (речі) проводиться у випадках, коли: потрібно виявити із групи осіб злочинця, по сліду якого собака працювала; необхідно виявити особу по знайденій або залишеній речі, якій вона належить; необхідно виявити з групи засудженого, який вчинив спробу втечі через пролом в огорожі або підготовлений підкоп.

Для вибору злочинця кінолог шикуює в одну шеренгу з інтервалом 1 метр групу людей, серед яких припускає знаходження розшукуваного, попереджує їх про недопустимість паління, розмов і рухів. Після цього він садить собаку за 2–3 метри від правофлангового, дає понюхати річ (відбиток сліду) і на короткому повідку посилає на вибір. Кінолог визначає особу, яка розшукується, за хвилюванням, гавканням, киданням собаки на людину, яка стоїть у групі людей, або за зміною поведінки самої особи.

Для розпізнавання засуджених, які підозрюються у підготовці підкопу, їх виводять під охороною групами кількістю 7–8 осіб і шикують біля підкопу. Кінолог, попередивши засуджених про поведінку, дає собаці обнюхати місце підкопу або знаряддя підкопу і відпускає її для вибору засуджених. Якщо розшуковий собака під час вибору вкаже своєю поведінкою (діями) на кого-небудь з тих, хто стоїть у групі, кінолог виводить його із шеренги і передає начальникові відділу організації охорони, за вказівкою якого проводиться вибір для подальшої перевірки підозрюваного.

9.7. Поняття та види конвоювання засуджених

Конвоювання – це супровід засуджених під охороною варті. Відділами організації охорони установи виконання покарань проводиться конвоювання засуджених по автодорожніх маршрутах на обмінні пункти, у лікувальні й інші установи. Конвоювання може бути плановим

і позаплановим. Поряд із виконанням завдань з охорони установи відділи охорони виконують таке завдання, як зустрічне та екстрене конвоювання засуджених на обмінні пункти та в лікувальні заклади.

Для конвоювання засуджених призначаються варти. Чисельність варти, що здійснює конвоювання визначається характером поставленого завдання і повинна бути не менше 4-х чоловік у спецавтомобілі. Категорично забороняється призначати в склад варти з конвоювання особовий склад, який виконує обов'язки у складі варт з охорони установи. Співробітники, які призначаються у варту з конвоювання попереджаються про це за добу. Дозволяється, як виняток, використовувати особовий склад, який змінився з варти по охороні установи, якщо час на виконання обов'язків не буде перевищувати 4 годин.

З особовим складом зустрічної варти протягом 1 години проводиться підготовка до служби, яка включає в себе: інструктаж особового складу; перевірку справності спецавтомобіля; отримання зброї та боєприпасів; перевірку наявності документів.

На інструктажі начальнику варти вручається: дорожня відомість варти; припис начальнику варти; шляховий журнал; документ, що засвідчує особу.

При отриманні засуджених для конвоювання в колонію начальник варти приймає: кожного засудженого згідно з особовою справою; продовольчі атестати та дорожні списки на кожного або на групу.

Обшук засуджених у колоніях здійснюють молодші інспектори з нагляду зі складу чергового наряду. Всі засуджені записуються в дорожній журнал. Після приймання засуджених начальник варти робить відповідний запис у постовій відомості варти. Наприклад: «Прийняв під охорону для конвоювання 8 (вісім) засуджених. Підпис».

Здавання та приймання засуджених на обмінному пункті начальник варти здійснює, як правило, зі сторони, протилежній тій, з якої робиться посадка пасажирів у вагони. Він завчасно встановлює чатового, який при прибутті потягу займає місце біля робочого тамбуру вагона і сам стає напроти начальника планової варти. Після взаємної з начальником планової варти перевірки приписів та документів, інформації про кількість засуджених починається обмін.

Спочатку засуджених приймає начальник планової варти. Засуджені, що здаються, рахуються вголос начальником зустрічної варти, рахунок повторюється начальником планової варти. Існує два варіанти посадки і висадки засуджених в (з) спецвагон: 1) при під'їзді спецавтомобіля безпосередньо до тамбуру спеціального вагона; 2) при кон-

воюванні засуджених пішки до спеціального вагона через залізничні колії.

Питання для самоконтролю

1. Вкажіть основні завдання варті в УВП.
2. Розкрийте порядок прийняття об'єктів виправної колонії під охорону.
3. Які особливості порядку пропуску через КПП людей?
4. Визначте правові підстави щодо застосування зброї та спеціальних засобів під час несення служби з охорони об'єктів кримінально-виконавчої системи.
5. Назвіть види конвоювання засуджених.

Розділ 10

Діяльність соціально-психологічної служби кримінально-виконавчої установи

10.1. Призначення і завдання відділу (групи) соціально-виховної та психологічної роботи

Як визначено у Положенні про відділення соціально-психологічної служби установи виконання покарань, затвердженому наказом ДПтСУ від 17.03.2000 р. № 33, відділення соціально-психологічної служби як основна організаційна ланка у структурі установи виконання покарань створюється для безпосереднього забезпечення оптимальних умов відбування кримінального покарання, відбування покарання для досягнення мети їх виправлення і ресоціалізації.

Відділ соціально-виховної та психологічної роботи проводить діяльність, спрямовану на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно-корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів.

Проведення соціально-виховної та психологічної роботи в колонії забезпечують начальники відділень, психологи, інспектори відділу, один з них – старший інспектор з трудового та побутового влаштування звільнюваних. Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загального та культурного рівня. Дана робота здійснюється на основі диференційованого підходу до кожного засудженого. Так, у практику запроваджено програми диференційованого виховного впливу на засуджених: «Фізкультура і спорт», «Професія», «Підготовка до звільнення», «Освіта», «Подолання алкогольної чи наркотичної залежності», «Духовне відродження», «Творчість», «Правова освіта».

Виховна робота начальниками відділень організовується в індивідуальних, групових і масових формах на основі психолого-педагогічних принципів та методів. Для даної роботи начальники відділень використовують робочі кабінети та кімнати культурно-масової та виховної роботи.

Перед працівниками відділу соціально-виховної та психологічної роботи стоїть завдання перш за все надати психологічну та педагогічну допомогу засудженим, які опинилися в екстремальній ситуації, лише після цього може йтися про корекцію особистісної деформації правопорушників і роботу з підготовки їх до життя в суспільстві. У повсякденне життя відділу СПС увійшла пенітенціарна психологія та педагогіка. Це стимулює діяльність відділу до пошуку нових форм роботи, спрямованих на дотримання прав та інтересів засуджених.

Відділ СПС безпосередньо забезпечує оптимальні умови відбування покарання, проведення із засудженими соціально-виховної роботи, спрямованої на формування у них правослужняної поведінки і стимулювання становлення на життєву позицію.

У 1989 році в установах виконання покарань була уведена посада психолога. У 1991 році було затверджене Положення про психологічну службу в системі установ виконання покарань України. Цим Положенням передбачалося впровадження нових форм та методів у виховну роботу із засудженими, а також вдосконалення вивчення особистості засудженого на основі індивідуальних програм психолого-педагогічного впливу. Після створення в 1998 році Державного департаменту України з питань виконання покарань як самостійного органу виконавчої влади постала необхідність поновлення нормативної бази, що регламентує діяльність психологічної служби. Упродовж 90-х років ХХ ст. відбувався подальший розвиток діяльності психологів: формувалася організаційна структура, вдосконалювалося нормативне забезпечення діяльності психологів, здійснювалася підготовка практичних психологів для виправних установ на психологічному факультеті Київського інституту внутрішніх справ та Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, створювалися умови для науково-методичної діяльності.

У теперішній час до основних завдань психологічної служби віднесено: надання психологічної допомоги засудженим; розробка та реалізація спільно з персоналом установи індивідуальних і групових програм психокорекційного і педагогічного впливу на засуджених з урахуванням їх індивідуальних особливостей, ступеня соціальної занедбаності; підвищення психологічної компетентності персоналу установи, надання йому кваліфікованої методичної допомоги, навчання формам та методам психологічного вивчення особистості і середовища засуджених, а також прийомам психолого-педагогічної корекції; узагальнення та впровадження в практику роботи установи сучасних методів психолого-педагогічного впливу на засуджених.

Основні функції психологічної служби кореспондують поставленим завданням. Так, до основних функцій психологічної служби віднесено такі:

психодіагностичну – вивчення й узагальнення особистісних та групових характеристик засуджених, спрямованих на визначення індивідуально-психологічних особливостей поведінки та встановлення наявності у засуджених тих чи інших психологічних якостей, виявлення серед засуджених групи «ризиків» (тобто тих, які мають психічні відхилення, схильних до проявів зовнішньої або внутрішньої агресії у вигляді самогубства або членушкодження, створення конфліктних ситуацій серед засуджених, нападу на персонал установи та інші) осіб, які потребують профілактичного обліку;

прогностичну – оцінка перспектив розвитку особи, прогнозування можливої індивідуальної і групової поведінки засуджених на основі виявлених особистісних, характерологічних якостей та наявної соціально-психологічної обстановки;

профілактичну – виявлення, усунення та попередження особистісних і групових негативних психологічних явищ, які виникають у процесі відбування покарання, надання психологічної допомоги засудженим, а також у разі необхідності персоналу установ;

корекційну – цілеспрямоване досягнення позитивних змін психічних станів, особливостей поведінки та особистості засуджених;

консультативну – надання рекомендацій персоналу щодо роботи з групами та окремими засудженими, попередження негативних явищ та формування позитивного морально-психологічного клімату серед засуджених;

просвітницьку – поширення психологічних знань серед персоналу та засуджених, підвищення рівня їх психологічної культури;

дослідницьку – сприяння у проведенні наукових досліджень у галузі психології і педагогіки та впровадженні їх результатів у практичну діяльність.

10.2. Основні методи первинного психолого-педагогічного вивчення особистості засудженого, визначення ступеня соціально-педагогічної занедбаності

Ефективність виховного впливу значною мірою визначається знанням індивідуальних особливостей особистості засудженого, його

соціальних орієнтацій і цінностей, інтересів і настанов. Тому одна з провідних проблем виховної роботи в установі виконання покарань – вивчення особистості засудженого.

Методи вивчення особистості засудженого – це сукупність засобів, за допомогою яких відбувається вивчення даних, які характеризують його особистість. Їх існує доволі велика кількість, проте обрання конкретного методу або їх комплексу залежить від кожної конкретної ситуації та особистості. До основних методів вивчення особистості в юридичній психології відносять такі:

метод вивчення матеріалів особової справи засудженого (автобіографія, характеристики, подані різними закладами і слідчим, зміст вироку та ін.) дає змогу виявити ціннісно-орієнтаційні і поведінкові особливості засудженого, його місце у злочинному світі, поведінку під час попереднього слідства і судового розгляду, встановити соціальні зв'язки, вид трудової діяльності, вік, рівень освіти, сімейний стан та ін;

метод спостереження розуміється як спеціально організоване цілеспрямоване, планомірне та систематичне сприйняття поведінки засуджених у природних умовах їх життєдіяльності, дозволяє фіксувати, аналізувати, узагальнювати прояви особистості, її зміну в різних ситуаціях, контролювати накопичення позитивного досвіду поведінки;

діагностична бесіда – спосіб отримання інформації про засудженого з метою виявлення його позитивних якостей, з'ясування особистісних позицій і намірів людини, мотивів її поведінки і діяльності. У ході діагностичної бесіди можна уточнити відомі за підсумками вивчення матеріалів особової справи питання сімейного життя, роботи чи навчання, стосунки з родичами тощо;

аналіз даних медичного обстеження надає інформацію про стан фізичного і психічного здоров'я засудженого, про його психічні особистісні особливості (рівень інтелектуального розвитку, особливості емоційної і вольової сфери, специфіка психічної саморегуляції, схильність до афективної поведінки та ін.). Корисними бувають рекомендації спеціалістів з організації чи навчальної трудової діяльності і побуту засудженого, виходячи з особливостей його характеру;

спеціальні психодіагностичні методики (зокрема тестування), засновані на трьох підходах:

а) об'єктивний – чітке вимірювання результатів виконання діагностичних завдань;

б) суб'єктивний – діагностика базується на інформації, яку засуджений повідомляє про себе;

в) проєктивний – коли на «абстрактний» матеріал, що надається, нібито проєктуються певні якості особистості, наприклад, кожна з «плям Роршака» у різних людей викликає різні асоціації, а це дає можливість пов'язувати їх з настроєм, думками тощо, або методика «Завершення незакінченого оповідання» допоможе виявити потреби, намагання тощо;

аналіз продуктів діяльності, наприклад кількісних і якісних показників (трудової та навчальної діяльності, виконання різних доручень, виступів на зборах, листування), допомагає побачити відображені в них інтереси засудженого, його прагнень, зміну ставлення та поведінки;

аналіз результатів різних виховних впливів як метод вивчення особистості засудженого передбачає дослідження особливостей індивіда з метою створення індивідуального перспективного плану його ресоціалізації. Що цікавить людину, які вимоги вона категорично не сприймає, до чого залишається байдужою і на що реагує позитивно? На ці запитання і дає відповідь аналіз результатів різних виховних впливів, який повинен здійснюватися щодо засудженого кожним співробітником установи виконання покарань;

метод навіювання як процес впливу на психіку людини заснований на некритичному сприйнятті повідомлюваної інформації. Навіювання досягається як вербальними (словесними), так і невербальними (міміка, жести, інтонація та ін.) засобами.

10.3. Розподіл засуджених з дільниці карантину, діагностики та розподілу

Засуджені, поміщені в дільницю карантину, діагностики і розподілу (КДіР) піддаються первинному психолого-педагогічному та іншому вивченню, за результатами якого готуються пропозиції комісії установи щодо їх подальшого розподілу до дільниць колонії. Після закінчення 14 діб щодо засудженого приймається рішення про направлення: а) до дільниці ресоціалізації; б) до дільниці посиленого контролю.

До дільниці ресоціалізації направляються засуджені, які не виявили стійкої схильності до порушення установленого порядку відбування покарання.

Відповідно до ч. 4 ст. 94 КВК України засуджені, які під час перебування в дільниці КДіР виявили високий ступінь соціально-

педагогічної занедбаності і потяг до продовження протиправної поведінки. Також у дільниці посиленого контролю тримаються засуджені жінки, яким за вироком суду (за встановленим до 2001 р. порядком) було призначено відбувати частину строку покарання на тюремному ув'язненні.

Основними критеріями для направлення засуджених до дільниці посиленого контролю відповідно до Методичних рекомендацій ДПтСУ щодо організації роботи, пов'язаної із забезпеченням прогресивної системи відбування покарання в кримінально-виконавчих установах, є:

поведінка засудженого під час перебування у дільниці КДіР (вона виступає основним критерієм для клопотання про направлення засудженого до дільниці посиленого контролю): а) свідома відмова виконувати вимоги встановленого порядку відбування покарання; б) допущення злісних порушень встановленого порядку відбування покарання; в) фізичний опір представникам адміністрації; г) приниження людської гідності інших засуджених; д) створення конфліктних ситуацій із застосуванням фізичної сили; є) нав'язування та пропаганда серед засуджених злочинних традицій;

відомості щодо поведінки засудженого до прибуття в колонію, особистісна та кримінально-правова характеристика під час вивчення та спостереження у дільниці КДіР: а) систематичні порушення режиму під час перебування у слідчому ізоляторі, неодноразові поміщення до карцеру (два та більше разів), перебування на профілактичному обліку (наприклад, як схильний до нападу на адміністрацію, до членоушкодження тощо); б) переведення до колонії більш високого рівня безпеки або повернення з колонії нижчого рівня безпеки за злісне порушення встановленого порядку відбування покарання; в) засудження за корисливо-насильницькі злочини (бандитизм, грабіж, розбій, вимагання); г) засудження за вчинення умисного злочину середньої тяжкості в період відбування покарання у вигляді позбавлення волі; д) нетактовність та грубість з представниками адміністрації колонії; є) висока криміногенна зараженість (тобто, глибина і стійкість антисуспільної спрямованості особистості), послідовно-криміногенний тип особистості; ж) підвищена агресивність, погано стримувана імпульсивна поведінка, упереджене відношення до оточуючих.

Підставою для направлення засудженого до дільниці посиленого контролю є клопотання начальника відділення соціально-психологічної служби дільниці КДіР та постанова начальника колонії, погоджена зі спостережною комісією. За наявності підстав, питання про направ-

лення засудженого до дільниці посиленого контролю розглядається на засіданні комісії колонії. Для цього готуються наступні документи: а) клопотання-характеристика, підписана начальником відділення соціально-психологічної служби дільниці КДіР та погоджена із заступником начальника колонії із соціально-виховної та психологічної роботи; б) психологічна характеристика; в) довідка про заохочення та стягнення; г) опитувальний аркуш з пропозиціями першого заступника начальника колонії, заступника начальника колонії із соціально-виховної та психологічної роботи начальника відділу нагляду та безпеки, начальника оперативного відділу, начальника медичної частини; д) у разі необхідності рапорти, пояснення та клопотання інших представників адміністрації; е) медична довідка. Засуджений, на якого підготовлені відповідні матеріали, заслуховується на засіданні профілактичної комісії, йому надається можливість дати необхідні пояснення.

Термін перебування засудженого у дільниці посиленого контролю визначається комісією, виходячи із сукупності вищевказаних критеріїв, ступеня вираження негативних властивостей особистості засудженого та його криміногенної зараженості. Початковий термін перебування засудженого у дільниці посиленого контролю рекомендується визначати від трьох до шести місяців. Рішення комісії оголошується засудженому під розпис, про що робиться відмітка на відповідній постанові. У разі відмови ставити підпис у відповідній графі постанови робиться відмітка «від підпису відмовився», що затверджується членами комісії.

10.4. Призначення і завдання ради колективу засуджених установи виконання покарань (відділення)

У виховній роботі із засудженими помітне місце відводиться їх участі в самодіяльних організаціях, які створюються в установах виконання покарань. Ці організації створюються для вирішення внутрішньоколективних проблем самих засуджених, які виникають у процесі спільної життєдіяльності у виправній установі. Види самодіяльних організацій і порядок їх роботи визначаються ст. 127 КВК України та нормативно-правовими актами ДПтСУ.

Основними завданнями самодіяльних організацій засуджених є: надання засудженим допомоги в духовному, професійному та фізичному

розвитку; розвиток корисної ініціативи засуджених; надання позитивного впливу на виправлення засуджених; участь у вирішенні питань організації праці; побуту та дозвілля засуджених; сприяння адміністрації виправних установ у підтримці дисципліни та порядку, формування здорових відносин між засудженими; надання соціальної допомоги засудженим та їх родинам. Перед самодіяльними організаціями засуджених можуть поставати й інші цілі, що не суперечать завданням, порядку та умовам виконання покарань.

Законодавець підкреслює, що члени самодіяльних організацій не користуються додатковими пільгами, хоча на практиці це положення дотримується і не завжди, що створює нездорову обстановку, може призвести до виникнення конфліктів. Поряд із цим участь засуджених у діяльності самодіяльних організацій враховується при визначенні ступеня їх виправлення. Зазвичай в установах виконання покарань функціонує два види самодіяльних організацій: ради колективів відділень та ради колективів колонії. Вони формуються з числа засуджених, які характеризуються позитивно, шляхом відкритого обрання на загальних зборах засуджених бригади, відділення, колонії в цілому (залежно від виду самодіяльної організації). Рада колективу колонії засідає, як правило, 1–2 рази на тиждень та вирішує на своїх засіданнях питання, пов'язані із застосуванням до засуджених дисциплінарних покарань, організації художньої самодіяльності та фізкультурної роботи, розвитку бібліотечної справи, активізації виробничої діяльності тощо.

10.5. Права та обов'язки начальника відділення соціально-психологічної служби

Основні права та обов'язки начальника відділення соціально-психологічної служби (СПС) установи виконання покарань визначаються у Положенні про відділення соціально-психологічної служби установи виконання покарань, затвердженому наказом ДПтСУ від 17.03.2000 р. № 33.

Начальник відділення соціально-психологічної служби зобов'язаний: 1) володіти даними щодо чисельного, соціально-демографічного, кримінально-правового та персонального складу засуджених відділення; 2) забезпечувати створення належних побутових умов у відділенні, вимагати від засуджених дотримання чистоти і порядку у приміщеннях та на прилеглій території, збереження майна відділення;

3) перебувати протягом свого робочого часу серед засуджених відділення, спостерігати за їх поведінкою; 4) забезпечувати виконання засудженими встановленого в установі розпорядку дня, вимог режиму відбування покарання; 5) проводити огляд зовнішнього вигляду засуджених та здійснювати контроль за дотриманням ними встановленої форми одягу, вилучати у них заборонені предмети; 6) організовувати та проводити поіменні перевірки наявності засуджених відділення на місцях їх знаходження відповідно до розпорядку дня; 7) роз'яснювати засудженим їх права та обов'язки, організовувати проведення щоденних інформаційних годин; 8) здійснювати прийом засуджених з особистих питань, вирішувати їх заяви та скарги, надавати допомогу в захисті їх законних прав та інтересів; 9) піклуватися про стан здоров'я засуджених, слідкувати за виконанням ними правил санітарії та гігієни; 10) при надходженні до відділення новоприбулих засуджених ознайомлюватись із даними первинного вивчення їх особистості в період перебування у відділенні карантину, діагностики та розподілу і складати індивідуальні програми соціально-психологічної роботи із засудженими; 11) у період відбування покарання засудженими вивчати їх особистість, аналізувати хід виконання індивідуальних програм соціально-психологічної роботи із засудженими та періодично здійснювати оцінку прогресу виправлення засуджених; 12) сприяти відновленню та підтримці засудженими соціально-корисних зв'язків, залучати до цієї роботи родичів засуджених, представників громадськості, релігійних організацій, які зареєстровані у встановленому законом порядку; 13) складати характеристики на засуджених для розгляду питань щодо заміни умов тримання, умовно-дострокового звільнення від відбування покарання; 14) сприяти трудовій зайнятості засуджених на виробництві установи та оволодінню робочими спеціальностями, контролювати їх вихід на роботу та ставлення до праці; 15) залучати засуджених, які не мають повної загальної середньої освіти, до навчання у загальноосвітніх навчальних закладах; 16) організовувати та проводити серед засуджених просвітницькі, культурно-масові, фізкультурно-оздоровчі та інші заходи, які забезпечують їх зайнятість у вільний час; 17) заохочувати та розвивати соціально-корисну ініціативу засуджених шляхом залучення їх до корисної діяльності, організації роботи ради колективу засуджених відділення та гуртків за інтересами; 18) виявляти засуджених, які потребують підвищеного контролю за їх поведінкою, та у взаємодії з іншими службами установи проводити з ними індивідуально-профілактичну роботу; 19) виявляти та попереджувати

конфліктні ситуації між засудженими та протиправні дії з їх боку; 20) бути присутнім при поміщенні (звільненні) засуджених у дисциплінарні ізолятори, переведенні в приміщення камерного типу, під час відбування засудженими стягнення регулярно проводити з ним індивідуально-профілактичну роботу. На кожного засудженого, який тримається у дільниці посиленого контролю, розробляється спеціальна індивідуальна програма, яка передбачає заходи індивідуально-виховного, психотерапевтичного, психокорегуючого характеру; 21) роз'яснювати засудженим основні положення законодавства про зайнятість та соціальний захист населення, сприяти попередньому вирішенню питань побутового характеру та їх працевлаштування після звільнення; 22) аналізувати інформацію про стан рецидивної злочинності серед засуджених, які раніше відбували покарання у відділенні, а також про осіб, які були повернуті з дільниць соціальної реабілітації або інших установ за злісне порушення режиму відбування покарання; 23) своєчасно надавати представникам інших служб установи інформацію про засуджених, яка має значення для їх виправлення та безпеки; 24) підтримувати у належному стані та своєчасно оновлювати наочну інформацію у приміщеннях відділення; 25) щомісячно доповідати заступнику начальника установи із соціально-психологічної роботи рапортом про наслідки роботи.

При виконанні своїх обов'язків начальник відділення має право: 1) використовувати соціально-педагогічні, психологічні та інші форми і методи роботи із засудженим, які є доцільними з точки зору їх виправлення та не суперечать установленому порядку відбування покарання; 2) порушувати питання про вжиття персоналом установи заходів, спрямованих на забезпечення законних прав та інтересів засуджених; 3) брати участь у засіданнях комісії з питань переведення засуджених до колоній з іншим рівнем безпеки, умовно-дострокового звільнення від покарання, зміни невідбутої частини покарання більш м'яким, застосування амністії або помилування та інших комісій, доповідати свої пропозиції щодо доцільності прийняття тих чи інших рішень відносно засуджених; 4) вносити керівництву установи пропозиції щодо застосування до засуджених заходів заохочення та стягнення, користуватися дисциплінарними повноваженнями, визначеними КВК України; 5) закріплювати за засудженими індивідуальні спальні місця та місця для збереження особистих речей і продуктів харчування; 6) отримувати від частин і служб установи інформацію стосовно засуджених відділення, яка має значення для їх виправлення; 7) по-

рушувати перед керівництвом, установи питання щодо надання допомоги у створенні належних умов тримання засуджених та зміцнення матеріально-технічної бази для проведення соціально-психологічної роботи у відділенні; 8) звертатись до методично-виховної ради установи за наданням методичної та практичної допомоги в організації роботи із засудженими.

10.6. Документація начальника відділення соціально-психологічної служби, її призначення і ведення

Начальник відділення СПС веде таку документацію:

- 1) індивідуальні програми соціально-психологічної роботи із засудженими;
- 2) кварталний план роботи, який затверджується заступником начальника установи із соціально-психологічної роботи;
- 3) журнал обліку роботи із засудженими відділення;
- 4) журнал обліку прийому засуджених з особистих питань;
- 5) журнал обліку роботи ради колективу засуджених відділення.

Документація зберігається протягом двох років у робочому приміщенні начальника відділення у металевій шафі або сейфі. Індивідуальні програми соціально-психологічної роботи при звільненні засуджених додаються до їх особових справ.

Як визначено у Положенні про відділення соціально-психологічної служби установи виконання покарань, затвердженому наказом ДПтСУ від 17.03.2000 р. № 33, соціально-психологічна робота із засудженими здійснюється на підставі індивідуальних програм (у виховних колоніях – щоденників соціально-виховної роботи із засудженим неповнолітнім) та за допомогою програм диференційованого виховного впливу з урахуванням їхньої поведінки, психічного стану і ступеня соціальної занедбаності.

Індивідуальна програма складається начальником відділення соціально-психологічної служби разом із засудженим, що повинно сприяти розвитку у засудженого зацікавленого ставлення щодо позитивної поведінки в період відбування покарання, своєчасного вирішення його особистих проблем, пов'язаних з підготовкою до звільнення, застосуванням передбачених законом пільг. Індивідуальна програма соціально-психологічної роботи із засудженими складається з 11 розділів.

Планування соціально-виховної роботи покликано забезпечити координацію зусиль працівників різних відділів і служб установи виконання покарань із залучення персоналу, громадських інституцій, релігійних організацій та окремих громадян щодо вирішення завдань стосовно виправлення й створення умов для ресоціалізації засуджених. У планах відображаються основні напрями соціально-виховної роботи, питання індивідуально-виховної роботи, їх загальноосвітнього навчання, виробничої діяльності, заходи психологічної допомоги тощо. В подальшому процес реалізації запланованих заходів знаходить своє відображення у журналі обліку роботи із засудженими відділення.

10.7. Соціально-психологічний клімат відділення соціально-психологічної служби: поняття, методи вивчення та впливу

Соціально-психологічний клімат – це стан групової свідомості, викликаний міжособистісними стосунками, що проявляється у груповому настрої засуджених відділення. Поняттям «соціально-психологічний клімат» позначають систему відносин членів колективу один з одним, яка включає не тільки психічні реакції, але і суспільні відносини людей. Ті й інші складають зміст міжособистісних стосунків у колективі.

Соціально-психологічний клімат виконує в колективі певні функції: консолідуючу (полягає у згуртуванні колективу, об'єднанні зусиль для вирішення конкретних завдань);

стимулюючу (виявляється у реалізації емоційного потенціалу колективу);

стабілізуючу (забезпечує стійкість внутрішньокolleктивних стосунків, створює необхідні передумови для успішної адаптації нових членів колективу);

регулюючу (виявляється в утвердженні норм взаємин, прогресивно-етичного оцінювання поведінки членів колективу).

Саме тому формування та підтримання позитивного соціально-психологічного клімату в колективі засуджених підвищує ефективність діяльності всієї установи. Крім того, соціально-психологічний клімат належить до числа соціально-психологічних параметрів будь-якого колективу, яким можна керувати. Тому своєчасне визначення реально-го психологічного клімату в колективі засуджених та відповідний вплив на нього лише позитивно відбивається як на стані соціально-виховної роботи, так і на нормальній оперативній обстановці в установі.

Вивчення соціально-психологічного клімату зазвичай проводиться з використанням таких методів: інтерв'ю, бесіда, спостереження, анкетування, соціометрія, тест та опитування.

10.8. Особливості роботи старших вихователів у виховних колоніях

Діяльність виховних колоній має специфічні властивості, що зумовлені особливостями контингенту, який перебуває у цих установах. Педагогічний процес у виховних колоніях складається з таких основних елементів: загальноосвітнє та професійно-технічне навчання, організація праці неповнолітніх; організація соціально-психологічної роботи; залучення неповнолітніх до культурно-масової та фізкультурно-спортивної роботи, формування колективу неповнолітніх засуджених.

Розширеним є і коло суб'єктів, на які покладається здійснення такої діяльності: заступник начальника колонії із соціально-виховної та психологічної роботи, працівники відділу (групи) соціально-виховної та психологічної роботи, відділення соціально-психологічної роботи (психологи); вчителі загальноосвітньої школи, соціальні педагоги, працівники професійно-технічних навчальних центрів, старші вихователі, вихователі, методисти, інспектори з фізкультурно-спортивної роботи, завідувачі клубами, керівники гуртків; піклувальні ради, батьківські комітети; районні та міські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кримінальна міліція у справах дітей, служба у справах дітей, підприємства, установи, громадські та релігійні організації, окремі особи, волонтери, соціальні працівники тощо.

Характерною особливістю організації педагогічного процесу є обов'язкова активна участь самих засуджених у цьому процесі. У виховних колоніях для неповнолітніх режим відбування покарання більш м'який, має менше обмежень, ніж в установах виконання покарань для повнолітніх засуджених. Він забезпечує надання вихователям більше можливостей для максимального використання педагогічних прийомів та методів впливу на неповнолітніх засуджених.

Режим у виховній колонії будується так, щоб створювались всі умови для організації навчання вихованців у школі, ПТУ, підтримки зв'язків з батьками та рідними. Вихованцям надається більше пілг, вони мають менше обмежень у зв'язках із зовнішнім світом, що створює умови для більш повної їх ресоціалізації. Норми КВК України

надають для роботи з неповнолітніми набагато більший простір у застосуванні педагогічних заходів і тим самим значно звужують обсяг каральних елементів.

10.9. Порядок застосування заходів заохочення і стягнення

Порядок застосування заходів заохочення до осіб, позбавлених волі, визначено у ст. 131 КВК України. Так, грошова премія приєднується до заробітку і зараховується на особовий рахунок засудженого, а подарунок передається на зберігання до звільнення засудженого або за його проханням надсилається родичам. Щодо заохочення у вигляді збільшення тривалості прогулянки, то воно до засуджених, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, застосовується лише на строк до одного місяця. Достроково із засудженого може бути знято, як правило, лише одне раніше накладене стягнення. Слід звернути увагу, що заохочення у вигляді подяки і дострокового зняття раніше накладеного стягнення застосовуються усно або письмово, інші заохочення – тільки письмово.

Порядок застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі, закріплено у ст. 134 КВК України. Так, стягнення може бути накладене лише на особу, яка вчинила проступок, і не пізніше десяти діб з дня виявлення проступку, а якщо у зв'язку з проступком проводилась перевірка, то з дня її закінчення, але не пізніше шести місяців з дня вчинення проступку. Накладене стягнення звертається до виконання негайно, а у виняткових випадках – у строк не пізніше одного місяця з дня його накладення. Якщо протягом місяця з дня накладення стягнення воно не було звернено до виконання, то це стягнення не виконується.

Повторне переведення на поліпшені умови тримання може бути застосоване не раніше, ніж через шість місяців з дня відбуття стягнення. Стягнення у вигляді попередження або догани накладається усно чи письмово, інші стягнення – тільки письмово. Дисциплінарний штраф застосовується тільки за злісне порушення встановленого порядку відбування покарання, передбачене ст. 133 КВК України, за постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки, а стягнена сума перераховується в дохід держави. Поміщення засудженого в дисциплінарний ізолятор або в карцер чи переведення засудженого до

приміщення камерного типу (одиначної камери) проводиться за вмотивованою постановою начальника колонії або особи, яка виконує його обов'язки, з визначенням строку тримання. Останній вид стягнення накладається лише в разі безуспішного застосування інших заходів впливу.

До засуджених, які поміщені в дисциплінарний ізолятор або карцер, переведені до приміщення камерного типу (одиначної камери), можуть застосовуватися всі заходи стягнення, за винятком повторного поміщення в дисциплінарний ізолятор або карцер, повторного переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери).

Засуджений може оскаржити накладене на нього стягнення, однак подання скарги не зупиняє виконання стягнення. Посадова особа, яка наклала стягнення, за наявності для того підстав, може його скасувати або замінити іншим, більш м'яким стягненням. Вища посадова особа може скасувати стягнення в разі, коли посадова особа, яка наклала стягнення, перевищила свої повноваження або стягнення було накладено нею за відсутності порушення з боку засудженого. При накладенні стягнення на засудженого адміністрація колонії також надає йому можливість у встановленому порядку повідомити про це близьких родичів, адвоката або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Якщо протягом шести місяців з дня відбуття стягнення засуджений не буде підданий новому стягненню, він визнається таким, що не має стягнення.

10.10. Порядок ведення обліку застосованих заходів заохочень і стягнень до засуджених

Заохочення і стягнення, оголошені усно, відображаються у статистичному обліку та в індивідуальних програмах, а також беруться до уваги при визначенні ступеня виправлення засудженого та при складанні на нього характеристики. Облік заохочень і стягнень кожного засудженого ведеться начальниками відділень соціально-психологічної служби (старшими вихователями). Облік заохочень і стягнень за відділеннями установ у цілому ведеться заступником начальника установи із соціально-виховної та психологічної роботи або спеціально призначеною особою.

Питання для самоконтролю

1. Укажіть, якими законодавчими актами регулюється функціонування відділення соціально-психологічної служби установи виконання покарань.
2. Визначте основні функції психологічної служби в УВП.
3. Які основні методи вивчення особистості виділяють в юридичній психології?
4. У якому порядку здійснюється розподіл засуджених з дільниці карантину, діагностики та розподілу?
5. Що таке рада колективу засуджених, її основне призначення і завдання?
6. Якими правами та обов'язками володіє начальник відділення СПС?

Список використаних нормативних актів

Кримінально-виконавчий кодекс України [Текст] // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 3. – Ст. 21.

Кримінальний кодекс України [Текст] // Відом. Верхов. Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.

Кримінально-процесуальний кодекс України [Текст] // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.

Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст] // Уряд. кур'єр. – 2012. – № 99.

Про Державну кримінально-виконавчу службу України [Текст] : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 2005. – № 30. – Ст. 409.

Про дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України [Текст] : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 29. – Ст. 245.

Про оперативно-розшукову діяльність [Текст] : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі [Текст] : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 52. – Ст. 455.

Інструкція про організацію здійснення адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі [Текст] : затв. спільним наказом МВС України та Держ. департаменту України з питань виконання покарань від 4 листоп. 2003 р. № 1303/203 // Офіц. вісн. України. – 2004. – Ст. 103.

Інструкція про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів [Текст] : затв. наказом М-ва юстиції України від 08.06.2012 р. № 847/5 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 28. – Ст. 1066.

Про затвердження нормативно-правових актів з питань тримання і поведінки осіб, узятих під варту, і засуджених у слідчих ізоляторах Державного департаменту України з питань виконання покарань [Текст] : наказ Держ. департаменту України з питань виконання покарань від 20.09.2000 р. № 192 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 44. – Ст. 1910.

Про затвердження Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, Положення про Регіональну комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, Положення про Апеляційну комісію Державної пенітенціарної служби України з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі [Текст] : наказ М-ва юстиції України від 08.02.2012 р. № 222/5 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 14. – Ст. 524.

Положення про Державну пенітенціарну службу України [Текст] : затв. Указом Президента України від 6 квіт. 2011 року № 394/2011 // Офіц. вісн. Президента України. – 2011. – № 9. – Ст. 538.

Порядок взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціально-го патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [Текст] : затв. спільним наказом М-ва юстиції України, М-ва соціальної політики України, М-ва освіти і науки, молоді та спорту України, М-ва охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України від 28.03.2012 р. № 478/5/180/375/212/258 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 28. – Ст. 1066.

Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [Текст] : затв. наказом Держ. департаменту України з питань виконання покарань від 25.12.2003 р. № 275 // Офіц. вісн. України. – 2003. – Ст. 2898.

Навчальне видання

Електронна копія

Автухов Костянтин Анатолійович

Ткачова Олена Вікторівна

Яковець Ірина Станіславівна

**ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОКРЕМИХ
ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
СИСТЕМИ**

Навчальний посібник

За редакцією

А. Х. Степанюка

Коректори *О. М. Нещеретна, Н. Ю. Шестьора*

Комп'ютерна верстка *В. М. Зеленька*

Підписано до друку з оригінал-макета 27.08.2012.
Формат 60x84^{1/16}. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 8. Ум. друк. арк. 8,8. Вид. № 784.
Тираж 1000 прим.

Видавництво «Право» Національної академії правових наук України
та Національного університету «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80а

Тел./факс (057) 716-45-53

Сайт: www.pravo-izdat.com.ua

E-mail для авторів: proizvodstvo@pravo-izdat.com.ua

E-mail для замовлень: sales@pravo-izdat.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 4219 від 01.12.2011 р.

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
у ТОВ «Фактор-Друк»
61030, м. Харків, вул. Саратовська, 51